

YALÇIN KÜÇÜK
**MARKSİST
DAMAR**

DÖNEM
YAYINEVİ

Yalçın Küçük

MARKSİST DAMAR

DÖNEM
YAYINEVİ

Dönem Yayınları: 16
Temel Dizi: 4

1. Baskı: Çelik Bilgin – Türkiye'de Marksist Damar Var, Dönem Yayınevi, Mayıs 1991
2. Baskı: Yalçın Küçük – Marksist Damar, Ekim 1992

**AKIŞ&DÖNEM
YAYINCILIK**

**İstanbul Temsilcisi: Levent Arslan
Ankara Temsilcisi: Bülent Şirin
İzmir Temsilcisi: Reha Orhan
Dizgi-Teknik: S. Cemal Yazıcıoğlu**

İstanbul:
Büyük Reşit Paşa Cad. 40/4
Beyazıt
☎ 528 43 72

Ankara:
Konur Sokak No:73/9
Kızılay
☎ 425 93 78

İÇİNDEKİLER

Yeni Baskıya Önsöz	
Aydın Üzerine Otopsi.....	V
Önsöz	
Türkiye Marksizmi üzerine.....	XIII
Giriş	
Çıkış.....	1
Saptamalar	
Türkiye'de Marksist Damar Var.....	7
Gizil ve Gizli Güç İşçi Sınıfı.....	13
"Ne Yapmalı"; Eylemli Bilinç Taşıma.....	21
Devrimden Dönüş Noktası.....	31
Parti Yolunda Yürüyüş.....	47
Büyümemiş Çocuk Hastalığı	
Revizyonizm ve Trotskizm.....	55
Kadın.....	89
Sorun.....	93
İyimser Marx.....	101
Harp ve Sulh.....	111

*bilim adlı kelebeğe
binip uçanlara
bizim buralara
inip konanlara
y.k*

AYDIN ÜZERİNE OTOPSİ

Türkiye'de aydınlar, aslında ulusal köken ayrımı yapmadan bu bölgede yaşayan aydınların çok büyük bir bölümü, bir büyük depremi yaşıyorlar; buna bir "entellektüel şok" demek gerektiğini düşünüyorum. Yaşayanların tümü, bölge içindeki tüm halklar da aynı entellektüel depremi duyuyorlar; etkisi aydınlar üzerinde daha çoktur. Çünkü aydını, halktan, düşüncelerine daha ısrarla bağlı olması, ayırıyor; bu, tanım gereği olarak ortaya çıkıyor.* Bu nedenle yaşanan bu entellektüel depremin çözümlemesini aydınlarla sınırlı tutmak istiyorum.

Yükselen Kürt devrimci mücadelesi, aydınların çok büyük bir bölümü için, bir entellektüel şok etkisi taşıyor; şokun etkisinde kalma açısından Türk ve Kürt aydınları arasında bir ayrım yapmıyorum. Ancak, Türk aydınları için vurucu etkisi çok daha fazla olmak durumundadır. Şok şudur: 1938 ve 1939 yılında Hatay'ın katılmasıyla büyüyen 1920 Cumhuriyeti içinde yaşayanlar, başlarında olmasa bile, özellikle son elli yıldan bu yana sınır içinde yaşayanların tümünün, tümüne yakın çok büyük bölümünün, Türk olduğunu düşünüyordu. Şimdi Türk olmadığı gerçeğiyle karşı karşıya geliyor. Türk saydıklarının önemli sayılan bir bölümünün Türk değil, Kürt olduğunu kabul etmek zorunda kalıyor.

Bu bir ulusal süreçtir, bu bir siyasal gelişmedir; fakat, ay-

---

*Aydınlar da görüşlerini ve düşüncelerini terk ediyorlar; ancak kategorik olarak sıradan insandan daha az olması gerekiyor. Sıradan insan çok daha sık düşünce değiştirebilir, bunu insanlık tanımıyla çelişik de bulmayabilir; aydında, düşünce değişikliği çok zaman, tanımı ortadan kaldırma anlamına geliyor.

Aydınların çok kötülendiği ve günah keçisi yapıldıkları zamanlarda bu görüşüm yadırganabilir; halbuki bunun, aydın çözümlemesi içinde, çok olumsuz uzantıları da olabiliyor. Hainlerin çoğu aydınlardan çıkıyor; bu, her zaman aydınların daha çıkarıcı olmalarından kaynaklanmıyor. Aydınların ve üstelik yaşlanmış aydınların daha çok hainlik yapmalarında, eskimiş, geçerliliğini yitirmiş düşüncelerinden vazgeçememelerinin rolü var.

dın için, felsefi yargılar taşıdığını düşünmek durumundayım. Yarım yüzyıldır Türk saydığı çok büyük bir nüfusun, belki de dramatik gelişmesi açısından yarım yıldan daha kısa bir zaman içinde, Kürt olduğunu kabul etmek zorunda kalması, entellektüel bir başlatıcıdır. "Yarım yıl" tamlamasını bilerek kullanıyorum; daha önceki gelişmeleri bir kenara atmakla birlikte, bu çok, Newroz ile Ağustos arasında, 1992 yılında, kendisini belli ediyor. Bunun irade dışı, pek çok düşünme süreçlerini başlatacağını görebiliyorum.

Buzullardan oluşan düşünce sistemine kor demir kazıklar iniyor. Böyle bir durumda ne kadar donuk olursa olsun aydın düşüncesinin yeni alanlara doğru işlemesinin önünün alınamayacağına inanıyorum. Bu, benim soyut insan aklına olan inancımdan kaynaklanıyor.

Ayrıca burada da kalmıyor; şokun coğrafik düzlemde de etkileri var. Altmış milyona ulaşmakla övünüldüğü bir sırada bu sayıdan çok büyük bir tenzilat yapma zorunluluğunun yol açacağı darbe kadar, şimdiye kadar "kendinin" sayılan toprakların bir ve önemli bölümü üzerinde "başkalarının" hak iddia etmesi yıkıcı etkiler taşımak zorundadır. Buradaki sözcükleri bilerek seçiyorum; "kendinin" karşısında "başkalarının" varlığının kabulü yeni bir durum oluyor. Hatay ile büyütülmüş ilk Cumhuriyet üzerindeki herkesi "kendinin" sayma eğilimlerinin kesinlik kazandığı bir zamanda, "başkalarının" olduğunu bir "realite" olarak bilmeye başlamak, mutlaka felsefi süreçleri açacaktır; öyle düşünüyorum. "Realite", kim söylerse söylesin, felsefeyi ilgilendiren bir söyleyiş oluyor.

Gelişme hep somut'tan soyuta doğrudur.

Toprak bağlılığı, ne kadar gelişmiş olursak olalım, hepimizde olan ve belki de hepimizde olması gereken, "sağlıklı" dozajda olduğu sürece, insanın insanlığını sürdüren bir tutku sayılmalıdır; ben, öyle sayıyorum. Şimdi "kendinin" sayılan topraklara daha büyük bir tutkuyla bağlı olan "başkalarının" bir realite kabul edilmesinden söz ediliyor; ister istemez, insan kafasının içindeki kalıpları tahrip edecektir. Şok etkisiyle, bunu, anlatmak istiyorum.

Kuşkusuz, tek başına kendisini kabul ettiren bu "realite"

değil; çok yakın zamanın ölüm ve çözülme dalgaları da, aydın cephesinde yeni süreçleri zorluyor. 1970 yıllarının yüksek oranda işsizlik ve petrol bunalımı içinde gerçekleşen iç savaşının, ülke insanlarını, sokak ortası ölümlere alıştırmasını unutmak istemiyorum. Ölümün, ne zaman ve nereden geleceğini bilememek, işsizlik ve ölüm karşısında çaresizlik, insana insanca yardımdan kaçmak zorunda kalmak, bu dönemin unutulmaması gereken momentleridirler. Bunlara eylülizmin marifetlerini eklemek gerekiyor; eylülizm, insan öldürmeyi bir şölen, insanı onursuzluk ile yaşam arasında tercihe zorlamayı bir ayin haline getiren eylemler marşının adıdır. Eylülizm, insan onuruna görülmemiş bir kin ve insanı insanlıktan uzaklaştırmak için düzenlenmiş hunhar bir programdır; geride kalmış olsa da, insan beyni üzerinde burgu etkisi bırakacağını söyleyebiliyorum.

Sosyalizmin kurulması insanlığın bir kazanımı, tüm insanlığın yükseğe sıçrayışı olmuştur; Ekim Devrimi ile insanlığın boyu uzamıştır. Çözülüşü ise insanın cüceleşmesi yolunda önemli bir adım oluyor; beklenmedik bir zamanda onursuz çözülüşünün etkilerinden, yaratıcılığını yitirmiş olsalar da, bir avuç eski tüfek kurtulmayı deneyebiliyor. Bu eski tüfeklerin bir bölümü intiharı seçiyor ve bir bölümü de, büyük bir beceriksizlikle, zindanın yolunu tutuyor.

Sovyet sosyalizminin çözülüşü, bölge aydınlarının çok büyük bir bölümü için, içsel bir gelişme niteliği taşıyor; aydının çözülüşünü hızlandırıyor. Çözülüşün kendisi ise, bir yanıla ölümü içerirken diğer yanıla zıttını, yeniden doğuşu ve canlanmayı anlatıyor.

İşte tam bu sırada, tam çözöldüğünü düşündüğüm bir sırada, Türkiye aydınını çözümlemek gerektiğini duyuyorum.* Çok kısa ve mümkün olduğu ölçüde çözümsel ve yapısal tutmak istiyorum.

---

*Bu çözümlemenin ilk formülasyonlarını, 23 Haziran 1992 tarihinde, Amsterdam'da Hollandalı bilim adamı ve gazeteciler ve Kürt politikacısı ve bilim adamlarının da katıldıkları bir panelde ve 1 Temmuz 1992 tarihinde, Paris'te, Vedat Aydın'ın anısına düzenlenen toplantıda tartışmak imkanını buldum. Buradaki daha kısa, ancak belki daha derli toplusu oluyor.

Çözümlememi, Türkiye ve belli ölçüde de bölge aydınının üç eksikliği ve üç fazlalığı üzerine oturtmak durumundayım. Önce eksikliklerini sıralıyorum.

Bir: Türk aydınında ütopya ya da hayal kurma pratiği ve geleneği bulunmuyor. Özellikle Türkiye hiç ütopyacısı ya da hülyalısı olmayan bir ülkedir; uygulama bir yana, var olan dan önemli ölçüde uzakta bir dünyayı düşünemeyen bir toplum olarak ortaya çıkıyor. Türk aydını için varolan dünyanın uzağında yalnızca "cennet" bulunuyor; laik bir uzaklaşması görünmüyor.

Bu noktadan kuşku duyulmamasını istiyorum; Türkiye, ayrıca özentiler ülkesidir. Batı'da olanların hepsinin Türkiye'de de bulunduğu her zaman iddia ediliyor ve bu nedenle, Osmanlı'nın son zamanlarında, Hüseyin Cahit ve bazı arkadaşlarının Yeni Zelanda'ya gidip yerleşmek istemeleri, zaman zaman, bir "Türk ütopyacılığı" olarak anlatılıyor. Kesinlikle doğru değildir; ütopyanın temelinde insan aklının engellerini aşma var. Çıkış zamanında umutsuzluk değil umut etkin oluyor; sözcüğü de uyduran Thomas More, Marx'ın burjuvazinin çocukluk dönemi dediği, tam feodalizmin duvarlarının iyice yıkıldığı, büyük keşiflerle insanın ufkunun birden bire çok genişlediği ve yeni bir düzenin filizlerinin elle tutulduğu bir zamanda açılmakta olan düzenden daha "akıllıca" olanını yazabiliyor. Asıl ütopyacılar ise yeni düzenle bir tutulan büyük teknolojik ve maddi yeniliklerin bir günlük realite olarak yaşanmaya başladığı tarih kesitinde oluşuyorlar; bu maddi fişkırmalara bakarak, insanın varolan dan, açılardan, daha akılcı ve daha "haklı" bir düzen kurulabileceğini yazıyorlar. Ütopyaları, hayallerinden çıkardıkları bu düzenin yazımıdır.

Aydınlanma çağının artçı çocuklarıdır.

Bu, Türkiye'ye uğramıyor.

Marx'ta bir tenor sesi olarak ütopyacıları kötüleme var. Ben kötülemiyorum. Türkiye aydınında ütopya damarının olmamasını çok önemli bir eksiklik olarak görüyorum.

İki: Türkiye entelijansiyasında polis romanı pratiğinin olmamasını ve Server Bedi imzasıyla yazan ve oldukça başarılı olan Peyami Safa bir kenara konacak olursa, bir tek

önemli polis romanı yazarı çıkarmamış olmasını daha büyük eksiklik sayıyorum. Bu, toplumsal ve kollektif bir eksikliktir.

Polis romanı, ancak bilimsel bir özü olan aydınların ürünü olabilir. Kısaca buna değinmek istiyorum.

Çıkışı çok eski görünmüyor; kapitalizmin, tekeller ve emperyalizm aşamasına girişi sırasında parlak ürünlerini veriyor. Bir yazın türü olarak, insanın kendi türünü öldürmesi dahil, kural dışı pratiği bu tür yazının değişmeyen konusu oluyor. Ben tam emperyalizme geçiş aşamasında, bir edebiyat türünün, temel konu olarak hep kural ve düzen dışılığı seçmesi üzerinde, burada, durmak istemiyorum*; burada polis romanı okumanın insan aklı üzerindeki etkisine değinmekle yetinmek istiyorum.

Başta Şerlok Holmes, bütün "iyi" polis romanlarında iki düzen vardır; birisi "resmi" düzen oluyor. Başta Şerlok Holmes bütün "iyi" polis romanları, "resmi" olanla alay etmek, "resmi" olan bakışın aksaklığını göstermek üzerinedir; "resmi" polis, hep geç, hep sarsak, hep eski ve hep göstericidir. Başta Şerlok Holmes olmak üzere bütün "iyi" polis romanları, "resmi" olanın kaybıyla sonuçlanıyor.

Başta Şerlok Holmes, bütün iyi polis romanları, okuyucusuna, kaçınılmaz olarak iki düzen, iki ayrı bakış olduğunu aşıyorlar. Ayrıca "resmi" olan kaybetmeye mahkumdur.

İkincisi, başta Şerlok Holmes olmak üzere bütün "iyi" polis romanlarında düzenlerden birisi "ipucu" düşkünlüdür; kafasını koltuğuna alarak, her yolla, işkence dahil, sürekli olarak ve neye yarayacağını hesaplamadan ipucu topluyorlar. Bu, "resmi" polisin işidir; amaçsız bir biçimde kanıt ve tanık deposu peşinde koşuyor. Şerlok Holmes ise normal olana ters düşen bir-iki iz bulduktan sonra odasına çekilerek düşünmeye ve akıl yürütmeye çalışıyor.

Eğer bilim felsefesi sözcükleri kullanılacak olursa, "resmi" düzen ampirisisttir; politik sözlüğe bakarak bunu "dar pratik-

---

*Çözümlemeye değer buluyorum. Bu arada Ernest Mandel'in Türkçeye de çevrilen çözümlemesini, kitabını, son derece sıradan bulduğumu ekliyorum. Mandel, polis romanının ciddiyyetini bile kavrayamıyor.

çi" olarak dillendirmek mümkün oluyor. Bunun anlamı şudur: Polis romanının evlere girmediği bir toplumda, ampirist ya da dar pratikçi eğilimler, teorik bir eleştiriden kurtulmuş oluyorlar; başta Şerlok Holmes olmak üzere "iyi" polis romanlarında düzen karşıtı dedektifin yöntemi son derece teorik olarak beliriyor. Şerlok Holmes, her öyküsünde, "önce teori" vurgusunu yapmış oluyor.

Polis romanının bu teori vurgusunun doğrudan bir vargısı var; "kurgu" kavramını doğuruyor. Eğer başka yerde bu kavramla tanışmamış olsa bile bir polis romanı okuyucusu atılan her adımın sonrasını ve etkilerini düşünme eğitimin-den geçmiş oluyor.

Hiç kuşkusuz, Türkiye'de polis romanı pratik ya da gele-neğinin eksikliğiyle, Türkiye aydınında kurgu yokluğu ara-sında bir bağlantı kurma eğilimindeyim; eğer polis romanı geleneği olsaydı, başka nedenlerle elde edemediği bu kurgu hazzını, tatmış olabilecekti. Ne yazık, Türk aydını kurgusuzdur.

Türkiye romanı ise, bir-iki örneğinin dışında, büyük bir kurgu yoksuludur.

Günü gün olarak doldurmakla kurgusuzluk eğilimi ara-sında bir bağlantı arıyorum.

Üçüncü eksikliğe geliyorum; herhalde Türkiye aydınının en büyük yoksulluğu anarşist damarının hiç olmamasıdır. Bugün resmi ağızlardaki "anarşist" suçlamasını ciddiye ala-nın olmayacağını umut ediyorum; Türkiye'ye felsefi anlam-da hiçbir anarşistin uğramadığı kesindir.

Anarşist damarı olmayan bir düşünce ortamında marksiz-mi yerleştirmeye ve sosyalizmi kurmaya çalışıyoruz; aşılması imkansız değilse bile çok büyük bir çabayı gerektiriyor. Anar-şist kökü olmayan bu toplum, reddetmeyi hiç tanımıyor.

Türkiye aydını reddi hiç bilmiyor.

Reddi bilmeyen Jön Türk aydını, büyük bir özveriyle, Sul-tan Hamid'i devirmek için eline silahı alıyor ve dağa çıkıyor; kendisinin hamidist olduğunu da bilmiyor. Mahir Çayan ve arkadaşları, THKP, belki de hiç ihtimal vermedikleri bir za-manda ellerinde silahları buluyorlar; kemalist olduklarını

anlayamıyorlar. Bu özverili, bu mümtaz gençler, 1950 yılında yapılan sınırlı bir seçimle, İsmet İnönü - Şemsettin Günaltay yönetimindeki CHP yerine Celal Bayar - Adnan Menderes liderliğindeki DP hükümetinin gelmesinin bir karşıdevrim olduğuna inanarak ölüme koştular.

Bunları yazarken büyük acı duyuyorum. Reddi bilmeyen bir aydın zincirinin acı veren halkaları olarak algılıyorum.

Reddi bilmeyenlerin devrim yolunu tartışmayı öneriyorum.

Şu bulaşıklığa işaret etmek zorundayım: Yunus Emre, hem Tercüman Gazetesi'nin ve hem de Cumhuriyet Gazetesi'nin azizi'dir. Hem solcunun ve hem de sağcının kutsalıdır; Türkiye aydını, buradaki tersliği bile göremiyor.

Yunus Emre'nin şiirinde reddin zerresi var mı?

Yunus Emre hiç anarşist tanımış mıdır?

Bunlar, "teşrih" masasına yatırdığım Türkiye aydınında bulduğum önemli eksiklikler oluyor. "Fazlalık" da buluyorum; ne yazık, fazlalıklar eksiklikleri, artılar eksileri, silmiyor. Ne yazık, birbirine ekleniyorlar.

Bir: Türkiye aydını, Türk ve genesis'i açısından Kürt aydını, Tercüme Odası'nda doğdu. Türk aydınının Tercüme Odası'nda doğuşunun çözümlemesini, kitaplarımda ayrıntıyla yapmış bulunuyorum; burada sadece sonucunu yazmakla yetiniyorum. Helenler'in Türkiye'den bağımsızlığını elde etmelerinden sonra dil bilen yüksek görevlileri yetiştirmek amacıyla oluşturulan Tercüme Odası'nda doğan modern Türkiye aydınının en belirgin niteliklerinden birisi köksüzlüğü ve taklitçilik eğilimidir.

Türkiye aydınının ikinci fazlalığı "westernization" ya da batılılaşma tutkusunu alıyor; bu, felsefi planda, Türk aydınında benzeme ve beğendirme yönelimlerini güçlendiriyor. Ben Türk aydını kadar kendisinin olmayana benzemek ve düşmanı da dahil karşısındakine kendisini beğendirmek için çaba harcayan başka bir küme tanımıyorum. Her gelen yabancıya ilk söz olarak "Türkiye'yi nasıl buldunuz" ve eğer erkekse, Türk kadınları ya da kadınsa Türk erkeklerini güzel bulup bulmadıklarını sormak artık bir Türklük kanıtı haline gelmiş-

tir; Türkler ve aydınları bu soruların aşağılatıcı rengini bile göremiyorlar.

Onsekizinci yüzyılın başından beri sürekli yenilmenin yarattığı güvensizlikle Tercüme Odası'nda doğmuş olmak biraraya gelince Türkiye aydınının aşağılık kompleksi ile anlatılabilecek bir başka özelliği daha ortaya çıkmış oluyor.

Türkiye aydınında gördüğüm üçüncü fazlalığı "kuruculuk" sözcüğüyle anlatabiliyorum. Türklüğün bu özelliği aydınında daha belirgin olarak görülüyor; kuruculuğu, birleştirmekten daha çok toplama olarak anlıyor. Birleştirmede, önce netleştirme, ortaklıkları bulup çıkarma ve sonra biraraya getirme var; Türkler'in devlet kurma eğiliminin aydınına artarak yansımış bu özellikte ise sadece kaba toplama ön plana çıkıyor.

Öyle sanıyorum, Türkiye aydını, dört işlemde en çok toplama'yı biliyor ve bölmeyi bilmemesi bir yana, bölmeden çok korkuyor.

Bölmeden korkan Türkiye aydını hiçbir zaman yalnız kalmaya cesaret edemiyor.

Sürü kompleksi var.

Böyle bir kompleks, aydın olmaktan çıkmak anlamına da geliyor.

Reddedemiyor ve yalnız kalamıyor: Ortadan kalkıyor.

Bu ise yeniden doğuştur.

Bitiş, başlangıçtır.

Bu başlangıcı iki değinme ile bitirmek istiyorum. Türkiye aydını, doğuşunda, toplamak isteyen Osmanlı düzeninden ayrılmak isteyen bütün partiler marksizme yanaştıkları için, marksizmi bir red olarak gördü ve yaklaşımdan, uzaklaştı. Bu, birinci noktadır. İkinci nokta ise, Marx'ın düşüncelerinin, o zamanki düşünce kataloğuna göre ne ölçüde bir red olduğudur; red olduğundan kuşku duymuyorum. Ancak ölçüsünü tartışmaya açmak istiyorum.

Yalçın Küçük
Karakusunlar Köyü
Ağustos 1992

TÜRKİYE MARKSİZMİ ÜZERİNE

İki marksizmden söz edilebilir.

Birisi, Avrupa marksizmi'dir. Bernstein ile başlatılabilir ve Kautsky, Avrupa marksizmini yerleştiren kimsedir. Avrupa marksizmi özünde, Marx'ın iktisadına sahip çıkıyor ve ihtilal düşünce ve programını reddediyor. Avrupa marksizmi, tedrici düşünceyi ve iyiliği evrim yoluyla bulmayı kabul ederek Avrupa'nın genel düşünce sistematığıne dönüş yapıyor.

İkincisi, Rusya marksizmidir, ihtilalci popülizme karşı Marx'ın iktisatını savunma ile başlıyor. Plehanov'u başlatıcısı ve Lenin'i kurucusu saymak mümkündür. Rusya marksizmi, bir savunma ve tartışma düşüncesidir, daha sonra Rusya'da legal marksizme karşı devrimci bir marksizm kurmak ve savunmak zorunda kalıyor ve gelişmesinde bu aşamanın damgası çok belirgin görünüyor.

Bernstein, ekonomist eğilimlidir, legal marksizm de sonra Rusya'da ekonomizmi doğuruyor. Leninizm ya da Rusya marksizmi, Avrupa'daki Bernsteinizm ile Rusya'daki ekonomizme birlikte savaş açıyor.

Güzel, biraz daha karışık hale getirmek için Antoino Gramsci ile Rosa Luxemburg'tan söz etmek durumundayım. Gramsci-Luxemburg, Avrupa ve Rusya marksizmleri arasında bir yeredir, hem zaman zaman kurtuluşu sağlayacak teoriler olarak görünmesi ve hem de fazla geliştirilemeyişleri bu köprü niteliklerinden kaynaklanıyor. Şu açıklıkla yazılmalıdır, Gramsci, Marx'ın Kapital'ini burjuvazinin kitabı olarak niteleyebilecek bir yapıdadır. Luxemburg ise Kapitalin temelinde eksiklikler gördüğünü açıklıkla yazabiliyor. Gramsci ve Luxemburg, Kapital'i ciddi eleştirilere tabi tutmakla birlikte hem Marxlı yolda ve hem de ihtilalci cephede kalabiliyorlar. Bu noktanın ve bu sapmanın bir zenginlik olduğunu düşünüyorum.

Toplumsal düşüncede, büyük teoriler ne yazık, hep daha ön-

ceki sosyal yapılara dayanıyorlar.

Her teoriyi geleceğe bağlayan teorinin kendisi değildir; teorinin gelecekle bağıntı ütopya ve siyasal eylem kurmalıdır. Ütopyanın kaynağı ise hep filizlerdedir ve uç insan ve ilişkilerden geliyor. Siyasal eylem ise toplumsal düşünürü, isterse hiç fizik okumadan fizik biliminin meziyetlerine yaklaşıyor.

Marx'ın iktisatı ve özellikle basit meta üretimi soyutlaması, On beş-On yedinci yüzyıl Batı Avrupa'sının ekonomik yapısına dayanıyor, politik olarak; Amerika ve Fransa Devrimleri'ni zenginliklerini koruyorlar. Yalnız formatif yıllarında iki etki altındadır. Bir yanda Metternich'in Avrupa sükunetinin egemenliği ve diğer yanda ise, Avrupa'nın fiziksel donatımının hızla değiştiği bir dönemde doğuyor ve yaşadığı çağa göre olgunlaşıyor. Şöyle de söylenebilir; Marx, politik olarak çok durgun ve ekonomik-teknolojik açıdan ise son derece hareketli bir dönemin çocuğudur. Politikada, 1792 Devrimi'nin tekrarlanabileceği inancı, ekonomide ise görülmemiş makinaların kullanılması, Batı Avrupa'nın birden bire demiryolu ağıyla örülmesi, buhar enerjisinin yayılması, buharla çalışan ve dolayısıyla demirden yapılabilen gemilerin yüzdürülmesi ve bunların verdiği güvenle sol ütopyaların yazılması, Marx'ın yaşam dönemini belirliyor.

Büyüme yıllarında tutucu Hegel'in felesefesi, tek cazibe merkezidir, bunu, Lenin'in yaptığı türden bir kazanç sayma eğiliminde değilim. Hegel, değişen İngiltere ve Fransa karşısında maddeten geri Almanya'nın ürünüdür, Marx'ta tutucu izler bırakmış olması ihtimal dahilindedir. Marx, bir umut jeneratörüdür ve hem devrimlerin tekrar başlayacağını anlatmak ve hem de ütopycıların etkisini kırmak için kapitalizmin yıkıcı ve bu nedenle değiştirici dinamizmini abartmak zorunda kalmıştır. Hem teknolojik gücü ve hem de kapitalizm ile özgürlükler arasındaki ilişkiyi mutlaklaştırma eğilimi gösteriyor.

Kuşkusuz, 1848 Devrimleri nedeniyle burjuvazinin ihanetine tanıklık ediyor; kuşkusuz, "sürekli devrim" görüşünü ortaya koyarak bütün görüşlerine yumuşaklık ve dönüş imkanları getiriyor. Fakat bunlar, Marx'ın sisteminin bütünlüğünün ve man-

tık çizgisinin dışında kalıyor, Marx, hem devraldığı bilgi stoğu ve hem de umut verme misyonu çerçevesinde, kapitalizmin dinamizmini, serbest ticaretin kapitalist olmayan dünyaya sağlayacağı iyilikleri ve hem de kapitalist demokrasiyi abartıyor. Avrupa marksizmi bu abartmanın devamı ve çoğaltılmasıdır.

Kapitalizmin teknolojik ve demokratik gücü abartılırsa, devrim yolu kapatılır. Devrimin yapanları ve toplumu değiştirici rolü sonradan keşfediliyor; önemli bir keşiftir. Ancak devrim yıkıcılıktır; eğer teknolojik ve demokratik açılım gücü yükseltilmiş bir kapitalizm yazısı varsa, insanları devrim yoluna ikna etmek kolay olmayabiliyor. Böyle bir durumda devrim, ekonomik krizlerin tekrarının bir sonucu oluyor; Marx, böylece bir tutarlılık kazanıyor.

Avrupa marksizminin doğuşunda Marx'ın devrimlerin mutlaka geleceğini haber veren teorisinin abartılması önemli bir role sahip görünüyor. Kapitalizm varsa, toplumsal yapıda öylesine değiştirici mekanizmalar hareket halindedir ki, devrim mutlaka gelecektir; bu mantık zinciri içinde kapitalizmin üstün değiştirici mekanizmalarına bağlı kalmak, Avrupa marksizminin temelini oluşturuyor.

Marx'ın formatif yıllarında, Avrupa'da siyasal devrimler rüzgarı durmuştur.

Rusya'da marksizmin yayılma dönemi, siyasal devrim hareketlerinin son derece yüksek olduğu bir zamana denk geliyor.

Marksizmin doğuşunda devrimi haber vermek çok önemli bir yer tutuyor.

Rusya'da marksizmin doğuşu ve gelişmesi kapitalizmi haber verme üzerinedir.

Bunu büyük bir talihsizlik olarak görüyorum. Kapitalizmin gelişini vurgulayan bir görüşte, daha sonra adı menşevizm olan hastalığın ortaya çıkması kaçınılmaz görülüyor.

Marx'ın Hegel'in etkisi iddia ettiği kadar temizleyebildiği kanısını taşımıyorum.

Leninizmin menşevizmden sonuna kadar arındığını düşünemiyorum.

Avrupa marksizmi tekelli düzeni sürdürebilmek için vazgeçilmez bir gereklilik olarak ortaya çıkıyor.

Rusya marksizmi, emperyalist aşamada ortaya çıkıyor.

Rusya marksizmi, doğuşunda büyük bir mücadele veriyor; yorgun doğuyor.

Avrupa marksizmi, tekelli düzenin marksizmidir.

Rusya marksizmi yorgun ve yoksul bir marksizm olmak zorunda kalıyor.

Hem çok yüksek narodnik ve demokratik devrimci mirası ve hem de emperyalist aşamada sömürge ve yarı sömürge halkların bağımsızlık savaşını hesaba katmak durumundadır; büyük bir eklektizmi içinde barındırmak istiyor.

Rusya marksizmi, hem kapitalizmin özgürlük programı ve hem de kapitalist düzenin ürünleri, giderek uygarlığı konusunda pek çok ikircikli bir yapı sergiliyor. Çok ikircikli bir yapı sergilediği için, Marx'ın aydınlanma çağının çocuğu olması ve kendinden önceki bilgi envanterine büyük bir hayranlık göstermesi, Lenin'in de eninde sonunda slavofillere karşı bir zapadnik dünya görüşünü savunması nedeniyle, Rusya marksizmi çözülürken bir dünya uygarlığı edebiyatı kolaylıkla etki sağlayabiliyor.

Rusya marksizmi, marksizmin devrimcisizleştirilmesine karşı direnerek tarihsel bir rolü üstlenmiş oldu. Ancak Batı'ya, ürünlerine, uygarlığına kapanmadı, sonra Batı uygarlığının metalleri tarafından kemirilmeye rıza göstermek zorunda kaldı.

Şimdi Doğu proleterleşmiştir.

Türkiye marksizmi, mazlum halkların proleterleştiği bir dönemde doğmak ve oluşmak zorunda kalıyor. Batı uygarlığına ve ahlakına kapanmak durumundadır.

Kapanma, Türkiye marksizminin tek anahtarıdır.

Soyutlama kökü, Doğu felsefesinde çok daha derindir. Türkiye marksizmi, hem doğuş aşamasındaki marksizmden, hem de Rusya marksizminden çok daha soyut olmak durumundadır. Kendi zenginliğini derin ve köklü bir soyutlamada bulmak gereği ortaya çıkıyor.

Demokrasi ve bağımsızlık, mutlaka birden fazla sınıfı kabul etmek anlamına geliyor, demokrasi ve bağımsızlık çizgilerini de vurgulayan bir marksizm, eklektizmi kabul etmekten kurtulamıyor. Eklektizm, teorik bakışın karşısında dikili-

yor.

Aşama, minimum-maksimum program ayrımı, eninde sonunda, kapitalizmin ve kapitalist demokrasinin nimetlerini abartma ve bekleme anlamına geliyor; tekelli aşamada, aşamacı bir politik programın tekelli düzenin çürütücü etkisine kapıları açmak olup olmadığı üzerinde titizlikle durulması gerekiyor.

Türkiye marksizmi son derece keskin bir ayrışma süreci yaşamak durumundadır.

Tekelli düzen, ilgili azınlık ve ilgisiz çoğunluk yaşamı oluyor. Bu, Türkiye marksizminin çok daha iradeci olmasını zorluyor.

Dünyayı tanımlamak her zaman kolay görünmüyor, ilgi ve ilişki ağının uzandığı yer olarak düşünülebilir. Dünyanın bazı yerlerinde ve çok gelişmiş coğrafyalarında marksizme ilginin bir bitkisel dönem yaşayacağını kestirmek zor olmamalıdır, Türkiye marksizminin dünyası içinde yaşanan bölgedir. Sovyet sisteminin çözülmesi ile Kafkas Berisi ülkeleri, Orta Doğu'nun yeni rolü nedeniyle, Türkiye'ye ve Akdeniz'e sınır ve kıyısı olan Arap ülkeleri, Bulgaristan, Helenler, İran; Türkiye marksizminin alanları olarak görünüyorlar, Türkiye marksizmi, çözülen Sovyet marksizminin yerine akmak zorunluluğu ile yüklüdür. Çok dilli olmak zorunluluğu doğuyor.

Rusya marksizmi, marksizmin bittiği ve bitmek için Avrupa marksizmine dönüştüğü bir zamanda oluştu. Türkiye marksizmi, Rusya marksizminin Sovyet marksizmi aşamasından geçerek çözüldüğü ve itibarını yitirdiği bir zamanda gelişmek zorundadır.

Türkiye marksizmi, Rusya marksizminden daha büyük bir kopuşa aday görünüyor.

Yalçın Küçük

Ayazpaşa

16 Nisan 1991

ÇIKIŞ

Türkiye'de bir Marx inadı var.

Marx inadı varsa, ancak, çok derinde bir devrimci deprem var, demek oluyor. Yoksa, yoktur.

Marx'da bir çözümleyen ve anlatan ve bir de değiştiren ve dönüştüren yan var. Çözümleme ve anlatmanın artık dünyayı devrimcileştirmeye yetmediği bir dünyada yaşadığımızı düşünüyorum

Marx'da anlatan ile devrimcileştireni birbirinden ayırmayı öneriyorum.

Bu ayırma önerisinin dünyanın felsefeye ihtiyaç duyduğu bir zamanda belirmesini talihlilik sayıyorum. Felsefe, bilgi parçacıkları bombardımanı ile doğru bilgiyi yanlışından ayırmanın imkansızlaştığı bir dönemde ihtiyaç oluyor; bu günler, öyledir.

Bu bölgedeki Marx inadı ile dünyadaki felsefe ihtiyacı birleşiyor; bu da ayrı bir talih oluyor.

Tarihe materyalist bakmak, doğruluğunu sürdürüyor. Bu bir bakıştır ve doğru'ya en yakın yürüyüştür.

Materyalist bakmak, bir felsefedir.

Diyalektik ise bir düşünme yöntemidir; bir gramer denebilir.

Marx'ı düşünmede diyalektiğe vurgu, aşırı vurgu olmuştur; doğru bulmuyorum. "Diyalektik materyalizm" tamlamasını da gereksiz sayıyorum.

Bir düşünme grameri olarak diyalektik hem kabalaşmış ve hem de yetersiz kalıyor.

İnsanın, ancak ve ancak içinde bulunduğu maddi ve toplumsal üretim koşullarının bilincine varması aksiyomu da doğruluğunu koruyor; tarih, her aşamasında, bu aksiyomun gücüne güç katıyor.

Bir başka söyleyişle "yansıma" kuramı kesinkes doğrudur. Fakat nasıl bir "doğru" sayılmalıdır, bu soruyu ortaya atmak gereğini duyuyorum. Çözümleyen bir doğru mudur, yoksa devrimcileştiren bir doğru mu oluyor; soru budur.

Yansıma kuramı, yaratıları eleştirenler için bir felsefedir; eleştiri felsefesi diyebiliyorum. Ex-post bir niteliği var.

Fakat üretimin sosyalizasyonunun işçi sınıfında sosyalizm bilincini yansıtmamaya başlaması son derece düşündürücüdür. Gerçek sosyalizmde de sosyalizmden soğuma aynı ölçüde düşündürücü olmak durumundadır.

Terzi'nin konfeksiyon işçisinden daha kültürlü olduğu bir dünyaya girilmiştir.

Bütün teorisyenlerde var; gerçeklik'ten daha çok gerçeklik'in bilgisine dayanılıyor. Marx'ın kapitalizmde işçi bilgisinin, burjuvazinin çocukluk dönemindeki ilk bağımsız emekçilerin bilgisinden çok büyük ölçüde etkilenmiş olmasından kaygı duyuyorum.

Tekelli aşamada işçi sınıfı acaba devrimcileştirilmeye en çok yatkın sınıf mıdır? Lenin'in bu soruyu sormadan bu soruya olumlu cevap verdiğini düşünüyorum.

Marx'ın dünyası, insanlığı, bilgi birikimin bir daha zor erişilir bir kataloglanmasıdır. Kataloglamada son derece akılcı; fonksiyoner ve eleştirel bir yol izliyor. Büyük bir bilgi tutkunu olarak ortaya çıkıyor; zaman zaman devrimcileştirme ölçütünü, bilgi katkısı ölçütü ile değiştirebiliyor.

Yaşamında Avrupa'nın bir daha tekrarlayamadığı iki büyük sol devrim denemesine tanıklık ediyor; 1848 devrimi ile Paris Komünü deneme ve deneylerinin içindedir. Aslında dışındadır. Her ikisine de son derece soğuk kalıyor.

Mükemmelliyetçilik midir? Devrimin hiç bir zaman mükemmel gelemeyeceğini görememek midir? Sorularla yetiniyorum.

Ama Lenin, kendisinin olmayan iki devrime de asıldı. İkincisinden ve en zor koşullarda, en az zorlayan eğilimler altında, kendisinin olan devrimi çıkarmasını bildi.

Ekim Devrimi hala çok büyük bir patlama ve sonsuz güzel-likte bir  arkı'dır. Yola tığı toplumsal düzenlemenin yıkılmış olması, bu sonsuz güzelliği hiç bir zaman ortadan kaldırmı-yor; pratik, teoriyi ortadan kaldıramıyor. Ekim Devrimi, son-suz güzel bir  arkı, bir patlama ve insanlığın bir büyük yük-seliçi olma özelliklerini ve zengin mirasını hala koruyor.

Devrim anları, zorunluluk doğrusunun patladığı ve özgürlük alanının çok genişlediği zaman kesitleridir; Lenin, bunu duyan adamdır. Devrimcide her zaman ya zorunluluk-ları iyi göremeyen bir yan bulunuyor ya da devrimci soyu zorunlulukların formasyonlarını bulmadıkları zaman aralı-đında daha çok t r yor.

Zorunluluk ile özgürlük ilişkisinin insanı ele almadan    mlenemeyeceğini düşünüyorum. Tarihsel olarak bütün özgürlüklerin zorunlulukların sonucu olduğunu kesinlikle görüyorum. Feodal lordun artan ve dayanılmaz zor uygula-masından kaçan serf, bir özgürlük alanına açılıyor. Küçük mülk sahibinin işgücünü satar duruma gelmesi, büyük bir zorlamanın sonucudur; ancak işgücünü sattığı zamanın dışında kalan aralıkta işçinin son derece  zg r olduğunu düşünmek gerekiyor.

Bireyin zincirinden başka kaybedecek hiç bir varlığının olmadığı bir noktaya gelmesi, patlamaya hazır olduğu anla-mına da geliyor.

Hepsi güzel; yalnız bütün bu örneklerde zorunluluk-özgürlük ilişkisi, mutlaka zaman boyutu olan bir süreçtir. Za-man boyutunun bu süreçten çıkartılması bu ilişkiyi bir ma-dalyonun ikiy z ne indirgemekle e anlamlıdır; insana  ev-rildiğinde, bu, insanın, yazgısının ya da mutlak doğrunun kuklası olduğunu söylemekten farksızla ıyor.

Bu ilişkinin epistomolojik bir boyutu var.

 nsanı, gün geçtikçe daha çok, bir epistomolojik serüven-ci olarak görmeye ba lıyorum.

Yansıma kuralının tümden geçerli olduğu kabul edilse bi-le bir ölümlünün kendisine gelen bilgileri yansıtan ger ekli-

ği net bir biçimde görebildiğini söylemenin kolay olduğunu sanmıyorum. Zorunluluğu, daha sonraki zaman aralıklarının eleştirmeni veya çözümleyicisinin netlikle görmesi mümkündür; ama yaşayan canlı için bunun kolay olduğunu düşünemiyorum.

Bu bağlamda insanı düşünmek istiyorum; gelişmesinin iki boyutu görülüyor. Bir yanda, tanrı'yı içinden çıkarıp yerine insan aklını koyma doğrultusu var. Diğer yanda içinden kendini sevmeyi atıp karşısındaki, karşı cins başta olmak üzere, sevmeye başlaması boyutu çıkıyor; insanın gelişiminin doğrultusunu, yönünü ve boyutunu bu ikiliden buluyorum.

Bu doğrultulara göre mükemmel insan kimdir? Çok net ve ikircik taşımayan bir cevabım var: Mükemmel insan bilim adamıdır.

Ancak bilim adamları iradesiz'dirler. Tanrılar kadar ölüdürler.

Bir de şu soruyu soruyorum: Mükemmelden en uzaktaki insan kimdir? En ilkel insan ise sanatçı ya da en has sanatçı olan şairdir. Şair, içinden tanrıyı da, kendisine olan sonsuz aşkı da çıkarmıyor. Şairin her zaman içinden çıkardığı kendi gerçekliği ve kendisine olan aşkıdır.

Şairler, peygamberlere yakın insanlardır. Bilim adamlarının en çok muhtaç oldukları şairlerdir.

Devrimci anların insanların hepsini şairleşmiş bilim adamları olarak görüyorum. Lenin, şair bilim adamlarının erişilmez doruklarından birisidir.

Marx türünden bir bilim adamının bir daha dünyaya gelmesinin pek zor olduğuna inanıyorum.

Zorunluluk ve özgürlük ilişkisinin sınırlarda serüven arayan insanda gerçek ortamını bulacağını sanıyorum.

Ancak böyle bir yaklaşımın, zorunluluk-özgürlük ilişkisini de epistomolojik dozu yüksek bir soruna dönüştürdüğünü kabul etmek durumundayım.

Daha fazlasını kabul ediyorum: Epistomolojik eksen,

Marx'ın düşünce yapısını boydan boya deliyor ve bütün önemli parçalarına değiyor. Şöyle de söyleyebilirim: Aynı gerçekliğin kabul edilebilir, makul ölçüde inandırıcı, birden fazla açıklaması bulunabilir. Üniverse hakkında Aristoteles ve Copernicus sistemlerinin aynı tarih aralığında, "doğru" kabul edildikleri olmuştur.

Hangisi doğrudur? Hangisi hangi ölçüde daha doğrudur? Doğrunun doğrulayıcısı nedir? Marx'ın bütün çabasını, doğru'nun doğrulayıcısını bulma olarak da özetlemenin mümkün olduğunu düşünüyorum. Bu sorunda Marx, filozoftur.

Freud'un katkısı, Marx'ın bu sorununu ortaya koymayı çok kolaylaştırıyor; Freud'da, eninde-sonunda bir tür yansıma kuramına bağlıdır. Bütün algılamalar, bütün bilgiler, tüm sözde bilgiler, cinsel dürtünün yansıttıklarıdır; ancak bir önemli farkla, yansıyanların çoğu, bir prizmadan geçerken kırılıyorlar. Freud'un psikoanalitik yöntemi, bir başka prizma anlamına geliyor; kırılarak yansımış olanı düzeltiyor.

Böyle bir çerçeveden bakmadıkça Marx'ın bilimsel ideoloji ve bilimsel olmayan ideolojiye yol açan ayrımını anlamak mümkün olmaz; her ideoloji, bir gerçekliğin, kabul edilebilir, makul ölçüde inandırıcı, bir açıklamasıdır.

Marx'ın düşünme sisteminde de, kırarak bozan yansımalar sözkonusudur. Eğer öyleyse, mutlaka bir de düzelterek doğrultan prizma sunmuş olması gerekiyor.

Marx'ın doğrultan prizmasının, "gelecekte büyüyerek yaşamak" olduğunu sanıyorum. Gelecekte gelişerek varolmak, Marx için, hem bir sevinç kaynağı ve hem de her türlü doğrunun anahtarı olarak görünüyor.

Yeterli mi? Düşünmeye açıyorum.

Yalçın Küçük
Beşevler
27 Agustus 1992

TÜRKİYE'DE MARKSİST DAMAR VAR

Eşitsiz gelişme yasası, henüz bir yasa saydamlığı ve keskinliğinde geliştirilmiş olmaktan uzak duruyor. Henüz embriyonik aşamasını geride bırakmış olmakla birlikte işlenmesi gereken bir kabalıktadır; içinde bulunduğu kabalık bir yanıyla kalın çizgilerle bir yol göstericiliğe ve diğer yanıyla da içi boş mantıksal tekerlemelere imkan sağlıyor. Başka yasalarla görülmeyen yollara işaret edebiliyor; bu verimliliğin kanıtı oluyor. Ancak eşitsiz gelişme yasası daha ileriye götürülmediği sürece, çıkılan yeni yollarda mesafe almak imkansızdır; gelişmemiş eşitsiz gelişme yasası, sadece patinaj yaratıyor.

Ancak hiç kuşku yok, yirminci yüzyılın ışığı eşitsiz gelişme ve yasasında yatıyor. Bilimde "ışık" iki yanlıdır; gelecek kadar geçmiş aydınlatıyor ve geleceği yapılandırırken geçmiş değiştiriyor.

Gelişmemiş eşitsiz gelişme yasasıyla bakıyorum; Hegel, bu zullaşmış maddenin arasına sıkışmış bir beyindir. Yaşadığı Alman toplumunda Hegel yalnızca beynini geliştirebilir ve havalandırabilir; beyninin havalanmasını, maddenin ve toplumun hareketi yerine koyabilir. Hegel'in yaşadığı sırada Türkiye toplumu, Hegel'inkinden çok daha hareketlidir; ancak derinini hiç etkilemeyen ve yüzeyde sınırlı kalan bir hareketliliktedir. Türkiye toplumunun dinamiğini, sınırlı hareketlilik olarak algılayabiliyorum.

Dünya tarihinin, en kolay kafa işini Ricardo'nun önüne koymuş olduğunu düşünüyorum. Artık doğanın ve toplumun derindeki patlamalar, yeryüzünü ve insan dokusunu yeni bir mozaığe kavuşturmuş durumdadır; hem teknolojik yenilikler ve hem de toplumdaki transformasyonu ele alan pamfletler, broşür-cükler, dilekçeler ve raporlar, amprisizmin her türünü zenginleştirebilecek bir hazine görünümündedir. Marx'ın somutun zen-

ginliğinde soyutlama olarak nitelediği bir aşama var; Ricardo'nun kişisel talihini oluşturuyor.

Hegel, sonsuz hareketsizliğin ve Ricardo, sınırsız hareketliliğin ürünleri oldular ve ürünleri, kaynaklarının damgasını taşıdı. Türkiye ise doğanın ve toplumun hareketlendiği bir dönemde yüzeysel ve son derece sınırlı hareketliliği aşamadı; Cumhuriyet dönemi de yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonrasına kadar aynı çizgileri taşıdı. Türkiye'nin uzun sınırlı ve yüzeysel hareketlilik çizgisi, teorik kısırlığını doğurdu.

Kemalizmi bu çerçevede ve eğer kabul ediliyorsa bu ışıktaki ele almak gerekiyor. Felsefi yanı olmayan, entellektüel tarafı son derece zayıf, bir politik program olarak çıkıyor ve Türkiye'nin teorik sığılığında kendisini bir "doktrin" olarak sunabiliyor. Tanzimatı ve Sultan Hamid'i aşırı ölçüde sansür etmesi, İkinci Mahmut'tan derin bir biçimde etkilenmesini ve gerçekte Hamidizmin, sınırlı değişikliğe uğramış bir ortamda devamı olmasını, gözlerden gizlemesine yarıyor.

Kemalizmin ikna edici gücünü yitirmeye başlaması 1960 yıllarının ikinci yarısına denk geliyor. Hangisi sonuç ve hangisi nedendir; bunu tartışmak durumunda değilim. Ancak işte tam bu dönemde, İslami hareket, Kürt hareketi ve sosyalist hareket, Kemalist şemsiyenin altından çıkış mücadelesi vermeye başlıyor. Hiç kuşkusuz çıkış hiçbir zaman mutlak değildir; başlangıçta uzun yıllar gölgesinde yaşadığı şemsiyenin izlerini de taşıyor.

Şemsiyenin fonksiyonlarının tartışılmaya başladığı zaman, Türkiye'ye marksizmin ciddi girişi yaptığı zaman oluyor. Çok büyük bir gecikmişliği var; fakat yine de bu yanını fazla önemli bulmuyorum. Daha önemli yanı şudur: Marksizmin Türkiye'ye girişi yılları, Avrupa'da canlılığını ve sosyalist dünyada ise yaratıcılığını yitirdiği bir dönemdir. Türkiye'ye marksizm girerken, Avrupa'dan geldiği ölçüde ölü ve sosyalist dünyadan gelirken ise cansız bir nitelik gösteriyor.

Böyle bir durum, ilk bakışta, başlı başına bir şanssızlıktır. Ancak eşitsiz gelişme yasasının ışığında bakıldığında ise en büyük şans getiriyor. Avrupa'dan geldiği ölçüde her türlü dinamizmini yitirtici yabancı öğelere bulaşmış ve Sovyetler Birli-

gi'nden geldiği biçimiyle, geçmişin dış politika zorluk ve zorlamalarıyla her türlü basit pratiğin teori düzeyine abartılmasından doğan kıraçlıkla birlikte geliyor.

Marksizm Türkiye'ye bir gözden geçirilme ve uzun yıllar itibarsızlaştırılan bir sözcükle, "revizyon" ihtiyacı ile birlikte giriyor. Marksizmin Türkiye'ye bir "revizyon" ihtiyacı ile girmesini hem marksizmin ve hem de Türkiye'nin talihi sayıyorum.

Gorbaçov çizgisi karşısında takınulan tutum, bu talihi çok açık bir biçimde ortaya çıkarıyor. Marksizmin Türkiye'ye girişinin gecikmişliğine karşın, Gorbaçov çizgisinin Türkiye'de ele alınışı, Türkiye'de hem bir marksist damarın olduğunu ve hem de bunun derinlere inmeye başladığını gösteriyor.

Bir bütün olarak ele alındığında Türkiye marksizminin Gorbaçov çizgisini kabul etmediği kesinlikle ve netlikle söylenebilir. Türkiye marksizmi, Gorbaçov çizgisini kendi yaratıcı gelişmesi içinde görmüyor ve bunun, dünya sosyalizminin içine girdiği güçlükleri çözücü bir yönde gelişebileceğine de ihtimal vermiyor. Bunu Türkiye marksizmi adına önemli bir olgunluk işareti saymak gerektiğini düşünüyorum.

İki düzeltmeye ihtiyaç var; birincisi TKP-TİP çizgisiyle ilgilidir. TKP- Türkiye'de burjuva sosyalizmini ve 1961-1971 TİP'i ise legal sosyalist dönemi temsil ediyor; olumsuzluklarının yanında inkar edilemeyecek ve az denemeyecek olumlulukları bulunuyor. Birleşmelerinden sadece bir burjuva legalizmi çıkıyor ve Avrupa'dan gelen cansızlıkla, Sovyetler Birliği'nden gelen kısırlık, öldürücü etkilerini, en çok bu birleşmenin çocuğunda gösteriyor. Artık tövbekarlık, bir de başkalarının beyni ile düşünmeyi anlatıyor; Gorbaçov çizgisinin Stalin ve Brejnev dönemlerini reddi, TKP'nin Stalin dönemine ve TİP'in Brejnev zamanına övgüleri bir yana tövbekarlığın bütün sosyalist kazanımlardan kopuşunu da başlatıyor.

İkinci düzeltme, TDKP-TİKB çizgisini tartışmaya sokuyor. Tövbekarlık, başkasının beyni ile düşünmeyi anlatıyorsa, Gorbaçov çizgisi sözkonusu olunca TDKP-TİKB çizgisi bir beyin duruşunu gösteriyor. Bu çizgi, 1956 Yirminci Kongre'yi bir milad olarak alıyor; bir gün öncesinden itibaren bütün geçmiş son de-

rece parlak, bir gün sonrasında bütün yakın zamanlar ise kapkaradır. Böyle bir bakışı marksist yöntemin içinde saymanın mümkün olabileceğine inanamıyorum; Marksist akıl yürütmede nokta operasyonları bulunmuyor. Stalin'in bütün başarısı olumsuzluklar üzerine olumluluklar kurabilmesinde ve olumsuzluklar ile olumlulukların mübadelesinde gösterdiği ustalıktadır. Stalin'in tek ülkede sosyalizmden dünya sosyalist sistemine geçişi, son derece büyük olumsuzluklar içinde gerçekleştirdiği ve bu olumsuzluklar için ödenen fiyatın 1940 yıllarından itibaren kendisini açıkça bastırdığı unutulmamalıdır; Hruşov'un kendisi bile ödenen bir fiyat oluyor.

Madde ve düşün dünyasında boşluk hiçbir zaman olmuyor.

Dünyada sosyalist sistemin bir dünya sistemine dönüştüğü zaman da marksist açıdan bir boşluğun doğmaya başladığı görülüyor. Mülk sahiplerinin bakış açısı, dünya sosyalist sisteminde ortaya çıkan marksist boşluktan yararlanarak sosyalist ilkeleri kemirmeye ve sosyalist dünyaya nüfuz etmeye başlıyor. Bunda Stalin döneminin objektif sorumluluğunu görmemek, düşünmeyi bırakmak ve beyni durdurmak demektir.

Sosyalist sisteme bakış açısından TKP-TİP ve TDKP-TİKB çizgileri bir ve aynıdır. Her ikisi de bu açıdan, Türkiye marksizminin dışına düşüyorlar.

Türkiye marksizminin Gorbaçov çizgisini değerlendirmede, sosyalist sisteme Türkiye devrimi açısından bakışının önemli bir yer tuttuğunu sanıyorum. Soğukkanlı ve gerçekçi bir bakış ortaya çıkıyor. Türkiye'de iktidara gelinceye kadar Sovyet sisteminin kapitalist sızma ve taarruza dayanabileceği değerlendirmesini görebiliyorum. Burada bir kaygı görülüyor ve soruna Türkiye devrimi açısından bakış, eski küfürbaz edebiyatı ve anlamını yitirmiş bir "revizyonist" suçlamasını itibarsızlaştırıyor.

Devrim eşiği, kutsallıkları ortadan kaldırıyor.

Devrim eşiği, yeni büyüklüklerin doğduğu yer ve dönemdir.

Türkiye marksizminin Gorbaçov çizgisini kabul etmemesi, böyle bir kaygıdan doğmuyor. Gorbaçov çizgisi, gecikmiş sorunlara çözüm bulabilmek için, sosyalizmi karalamaya ve sosyalizmin umut özelliğini ortadan kaldırmaya başlamıştır. Sovyet sis-

temi içindeki sorunlara çözüm bulabilmek için dünyayı büyük bir çözümsüzlüğün eşiğine getiriyor. Bunu, sorunlu ve haklı saymak mümkün değildir.

Yirminci yüzyıl, bir devrimler çağı olarak başladı. Karşı-devrimler dönemiyle kapanma ihtimali hızla yükseliyor. Bunda Gorbaçov çizgisinin bonulu ve sorumsuzluğu önemli bir rol oynuyor.

Sosyalizmi, dünyanın yeniden umudu haline getirmede Türkiye marksizminin sorumluluğu ve şansı var. Bunu görmemenin imkansızlığını görüyorum.

Marksizmin temel önermesine dönüyorum. Marksizm, insanlığın gelişmesini, bir yandan pek çok çelişkinin ortadan kalkması ve diğer yandan bütün çelişkilerin bir tek çelişkiye dönmesi olarak ortaya koyuyor. Emek ve sermaye arasındaki çelişki bütün çelişkilerin üzerine örtüyor ve marksizm, bu çelişkinin derinleşmesiyle devrimin yakınlığı arasında bir korelasyon kuruyor.

Türkiye marksizmi burada bir "revizyon" şansı taşıyor. Önemli olan çelişkinin tek kanalda derinliği değil, kütleselliği ve zenginliğidir. Tek kanalda derinleşmiş çelişki halinde, ABD örnek olsun, tekelsi düzenlemeler, birbirinden çok derin bir çelişki kanalıyla ayrılmış emek ve sermaye arasına koyu bir ideolojik sis tabakası koyabiliyor ve çok derin çelişkiyi fonksiyonsuz hale getirebiliyor.

Önemli olan çelişkinin bir tek kanalda derinleşmesi değil zenginleşerek toplum yaşamının her tarafında kanallar açmasıdır. Emek-sermaye çelişkisi, yoksul köylülüğün çözülmeyen sorunları, halk sorununun toplumu etkileyen bir çelişki düzeyine yükselmesi, mezheplerin politik çatışmalar haline getirilmesi, işsizliğin müzminleşmesi, üniversitelerin işsiz ordusu fabrikalarına dönüşmesi, kültürel ve bilimsel yaratıcılığın durması, emperyalizmin yaşamın en kılcal damarlarına kadar girmesi ve işgal etmesi, tekellerin bütün yurttaşları insanlıklarından çıkararak bir sürüye dönüştürmeyi temel politika saymaları, bugün Türkiye'nin gerçekleridir. Türkiye'de emek-sermaye çelişkisi derinleşerek bütün çelişkileri yutamamaktadır; çelişki kütlesi giderek büyüyor. Böyle bir durum, tekellerin ideolojik sis bombalarını et-

kisizleştirmeyi son derece kolay bir hale getiriyor ve yığınları düzene yabancılaştırıyor.

Türkiye'de çelişki, büyük lav dalgaları halinde kütlenin üzerine yayılıyor.

Türkiye'de çelişkinin zenginliği, Türkiye marksizminin de zenginleşebileceğinin işareti oluyor.

Derinliği değil kütlesi büyüyen ve coğrafyası genişleyen çelişki, en acımasız darbeyi bile geçici bir talihsizlik yapabiliyor.

Türkiye'deki marksist damarın genişleyen coğrafyasını görüyorum.

Saptamalar: II

GİZİL VE GİZLİ GÜÇ İŞÇİ SINIFI

Eğer 1917 yılında Ekim Devrimi olmasaydı ve buna ek olarak Lenin, gerçekleştirdiği devrimi Marx'ın adına yazmasaydı, bugün Marksizmden ve Marx'tan geriye ne kalırdı; gerçekten sorulması gerekiyor. Ekim Devrimi'nin böyle bir soruyu önemli ölçüde geciktirmiş olduğu anlaşıyor. Şimdi ise Ekim Devrimi'nden yetmiş yıldan uzun bir zaman sonra Avrupa'da ciddi bir işçi sınıfı devrimi ortaya çıkmayınca ve bundan ötede de Ekim Devrimi başkentinde devrime kuşku düşüren eğilimler güç kazanınca bu soru, açık veya kapalı bir biçimde ortaya çıkıyor. Soru böylesine açık bir biçimde konmadan, çoğu geçici olmaya mahkum bir takım cevap arayışları, Batı'da ve Sovyetler Birliği'nde birbiri arkasından tartışma alanına sürülüyor.

Marksizmin temel ve hiçbir biçimde vazgeçilmez rengi, işçi sınıfının düzen değiştirici ve devrimci rolüne güvendir; burası düğüm noktası oluyor. Marx'tan ve marksizmden kalanı tartışmak, bu determinizmden kaynaklanan güveni kabul etmek veya yok saymaktan ibarettir; turnusol kağıdı buraya düşüyor. Güvensizliği ifade edenler ve proletaryaya veda kitapları çıkaranlar, uzun bir zamandır ve özellikle Avrupa ve Kuzey Amerika ekonomilerinin derin ve kronik bir bunalım içine girdiği son on beş yılda, gelişmiş ekonomilerde bir devrimci yükselişin olmaması bir yana, işçi sınıfının politik hareketinin sürekli mevzii kaybetmesi ve tüm rengini yitirmesine bakıyorlar.

Burada güvenini yitirenlere güven vermek amacın da değilim. Amacım, güven bunalımını formüle ederek bir başka tartışma alanına açılmaktır; benim güvenim tamdır. Çünkü bugünkü

sorunun güven bunalımını tartışmaktan çok, işçi sınıfının niteliğini netleştirmek olduğuna inanıyorum. Ayrıca niteliğin netleştirilmesinin güven sorununu da ortadan kaldıracığını düşünüyorum.

Başlarken tekrar etme zorunluluğunu duyuyorum: Her devrim arayışı bilgi teorisinde bir yeniden arayıştır. Doğru bilginin doğuşu, doğrulanması ve doğruluk koşulları, hem bilgi teorisini ve hem de devrim teorisini ilgilendiriyor. Bugün öncelikle bu alanda çaba harcamanın zorunluluğuna değinmek istiyorum.

Bu değinme çerçevesinde bir nokta var: Bugün işçi sınıfının devrimci rolüne güvensizlik ifade edenler, bunu ya fiilen önemli devrimci kalkışmaların olmamasından ya da işçi sınıfının çalışma koşullarının incelenmesinden çıkarıyorlar. Burada bu çıkarımın geçerliliğini tartışmak istemiyorum; parmak basmak istediğim nokta böyle bir çıkarımın tümüyle ampirik olduğudur. Marx'ın işçi sınıfına değıştirci ve devrimci rol bağlaması ise tümüyle teoriktir; tarih felsefesi yöntemiyle elde edilen bir teorik sonuç oluyor. Önce bir teorik sonucun her zaman ve kolaylıkla ampirik bir gözlemlerle karşılaştırılamayacağına işaret etmek durumundayım.

Marx, Engels ile birlikte Komünist Manifesto'yu kaleme aldığı zaman, henüz 1848 Devrimleri başlamamış bulunuyor; üstelik başladıktan sonra bile Marx, 48 Devrimi'ni, bu devrime çok karşı olan çağdaşı Tocqueville kadar bile işçi sınıfına ve sosyalizme layık bulmuyor. Paris Komünü'ne gelince, Marx'ın, başında buna çok kuşkulu yaklaştığı ve olumlu görmediği ise hep biliniyor. Dolayısıyla şunu netlikle tekrarlayabiliyorum; Marx, Engels ile birlikte, determinizmi formüle ettiği zamanda, işçi sınıfının değıştirci misyonu ile ilgili hiçbir ampirik olgu ve bilgi bulunmuyor. Bu açıdan bakıldığında Marx'ın Kapital çalışmasının, bu determinizm önermesini çeşitli olgulardan yararlanmakla birlikte yine de tümüyle teorik planda, temellendirme çabası ile ibaret olduğunu görmek gerekiyor.

Marx, insanlığın gelişmesinin durmayacağına inanan bir kuşaktan geliyor. Yaptığı, burjuvazinin değıştirci rolünü, emek süreci alanına kaydırmak, burada ayrıntılandırmak ve

aynıştırmaktan ibaret görünüyor. Belki de bilimselliğe nerede ise mistik bir güç ifade eden en son kuşakta yaşıyor; sınıf çelişkilerine fizik bilimindeki yer çekimi ölçüsünde önünde durulamaz bir güç veriyor.

Bütün bunlarda en küçük bir yanılgıya düştüğünü sanmıyorum. Türkiye'ye bakılabilir; bu emekçileri sersemleten atmosferde bile, eninde sonunda, en belirleyici olanın emek süreci olduğunu görmemek için kör olmak gerekiyor. Türkiye'nin emekçi örgütleri değil, Washington'daki planlamacılar, Türkiye emekçilerinin çalışma koşullarının patlama sınırına yaklaştığının sinyallerini veriyorlar. Ankara'daki bütün siyaset, eninde sonunda, işçi sınıfının patlamasını önlemek için düzenler hazırlama çerçevesinde oluşuyor.

Eğer Marx, bir ip ölçüsünde yanlış olsaydı bütün baskı mekanizmaları, işçi sınıfını harekete geçirmek isteyen bir avuç devrimci üzerine üşüşür müydü? Bütün bunlar, bu teorik önermenin geçerliliğinden kuşku duyulmaması gerektiğine işaret ediyorlar. Bunu tersinden de söylemek mümkün görünüyor; devrimci olduğu sürece, Marx'ın teorik sonucu geçerliliğini koruyor.

Yalnız burada bir nokta var; Marx'ın önermesinin doğruluğu ile ilgili görüşlerimi ifade ederken, tümüyle Marx'ın formülasyonu içinde kalamadığımı kabul etmek zorundayım. Bunu açıklıkla yapıyorum; çünkü bu hem bilgi teorisini ve hem de kaçınılmaz olarak proletaryanın niteliğini ilgilendiriyor. Yapmak istediğim tartışma burada duruyor.

Üç noktayı arka arkaya yazmak durumundayım.

Bir; Komünist Manifesto formülasyonundan sonra, Marx'ın bu temel determinist yasayı temellendirme çabaları iki şanssız mücadeleden olumsuz ölçüde etkileniyor. Bunlardan birisi, Marx'ın kurduğu bilimsel sosyalizmin, öncelikle ütopyacılarla mücadele ile niteliğini kazanmasıdır. Ütopyacılarla mücadele, ütopyacılık hep geleceği projelendirmek olduğu için, Marx'ın formülasyonunda geleceği kurma tasarılarını sansür etme sonucunu da beraberinde getiriyor. İkincisi, Marx, Bakunin'in adına bağlanan anarşist eğilime de büyük bir mücadele açmak

zorunda kalıyor. Özünde ve temelinde hem ütopyacılar ve hem de Bakunincilere karşı açılan mücadeleye bir itiraz taşımıyorum; ancak çubuğun tersine bükülebileceğinin kabul edilmesini istiyorum. Bakunin, işçi sınıfı yönetimi için siyasal ve örgütlü mücadeleyi mantıki ucuna götürüyor; Marx, bu ucu kırmak için çubuğu fazla sayılabilecek ölçüde büküyor.

İki: Başka bir yerde, yanlış anlaşılmayı risk ederek, çubuğu tersine bükmek istiyorum. Şunu yazmak durumundayım: Menşevikler, Lenin öncesi marksizme, Lenin'in kendisinden çok daha yakındırlar. Lenin, menşevizmi ortaya çıkararak, yalnız Rusya'daki devrimci mücadeleyi değil aynı zamanda marksizmi de kurtarıyor. Marx, büyük bir bilim adamı, Lenin ise inanılmaz bir politikacıdır. Bilim alanında Lenin'i, bugün daha önceleri sandığımdan çok daha fazla Marx'ın sadık bir öğrencisi olarak görüyorum. Politikada ise büyük bir yenilik olarak ortaya çıkıyor.

Emek-sermaye çelişkisi sosyalizmi getirecektir. Henüz gelmiyorsa, bu, bu çelişkinin yetersizliğinden kaynaklanıyor. Yetersizliğin çaresi, sermaye-emek çelişkisinin artmasındadır. Artacaktır. Artması kaçınılmazdır. Önlenemez. Bu önlenemezlik içinde devrim de ortaya çıkacaktır ve üstelik kendiliğinden gerçekleşecektir. Devrim, önemli bir politik müdahale olmadan olacaktır.

Menşevik sav böyle formüle edilebiliyor. Her tarafından ekonomizm akıyor. Menşevikler, savlarının "hakiki" Marx'a ait olduğunu ileri sürebiliyorlar.

Buraya eklenebilecek bir küçük nokta var. Marx'ın teorisini temellendirirken ütopyacılar ve anarşizme karşı mücadele vermek zorunda kalması türünden menşevizm de narodniklere mücadele kanalından ve daha da önemlisi Pyotr Struve ile Plehanov'un başını çektiği legal marksist aşamadan geçiyor. Birincisi politik mücadeleden kaçınmayı, ikincisi ise kapitalizmin okulunda okumayı öğretiyor.

Lenin de buradadır. Ancak içindeki bitmez tükenmez proletarya tutkusuyla, Pyotr Struve'nin hayranı olmasına ve ilk önemli çalışmasını, Struve'yi doğrulamak için yazmasına karşın, menşevizmi geride bırakarak bu aşamalardan çok daha başka

yerlere fırlatabiliyor.

Üç: Marx, Sanayi Devrimi'nin teknolojik başarılarının realize edildiği bir zaman aralığında olgunlaştı. Marx'ın olgunlaştığı zamandaki kapitalist performansın gözle görülür ve elle tutulur parlaklığına, kapitalizm, bir daha hiçbir döneminde yaklaşmadı. Bastiat, bu parlaklıktan kapitalizmin ebediliği sonucunu çıkardı. Marx, ise kapitalizmin bütün çelişkileri ortadan kaldırarak emek-sermaye çelişkisini hızla derinleştireceği ve dolayısıyla kapitalizmin mezarına inanılmaz bir hızla yaklaşacağı güvenliğini buldu.

Hız ve hızdan kaynaklanan tanımladığım güven ayrı; Marx'ın sisteminin belli başlı bloklarının kavramlaştırılmasında Marx'ın manüfaktür aşamayı çok fazla gözönünde tuttuğu izlenimini taşıyorum. Bu aşamada işçiler, yeni ortaya çıkan atölye işçileri, işlikte çalışanlar, gerçekten ellerine aldıkları malzemeyi değiştiren ve gerçekten kendi emek güçlerini her gün yaşayanlardır. Hem yarattıklarını görüyorlar ve hem yanlarında yeni bir düzenin oluştuğunu, bir iktidarın bir sınıftan alınıp bir sınıfa geçtiğini duyuyorlar. Okuyorlar. Kendilerinin dünyasını düşleyebiliyorlar.

Bu dönemin emekçileri, Sanayi Devrimi'nden önce yaşayan, Engels'in söylemesiyle, bitkisel yaşam sürdüren emekçilere benzemiyorlar. Bu, işin bir yanı oluyor. İkinci yanı, tekelsi aşamada, Lenin'in övdüğü taylorizmin egemen olduğu bir zamanda, örnek olsun, kayış başında sadece bir vidayı sıkıştıran işçiye düşünmek gerekiyor.

İşte bu noktada Lenin'e tekrar bakmak zorunluluğu var: Lenin, menşevizmi tanımlarken, bilincin götürülmesi gerektiğine de işaret ediyor. Şimdi Lenin'in bu işaretinden seksen yıldan daha uzun bir zaman sonra, çok daha açık olmak zorunluluğu ortaya çıkıyor. Lenin'in işareti işçi sınıfını gizil bir güç haline getiriyor.

Burada bazı ara sonuçları yazmak durumundayım.

Bir: İşçi sınıfının gizil güç olması, gücünü azaltmıyor. Yapılacakların netleşmesini sağlıyor. Bilgide netleşme işlevlerinin açıkça tanımlanmasını da beraberinde getiriyor.

İki: Bilinç götürmeyi sadece söz olarak ele alma dönemi geride kalıyor. Hem Paris Komünü ve hem de Ekim Devrimi, savaş

koşulları içinde ortaya çıkıyor. Savaş koşullarını da yalnızca, büyük bir ekonomizm ile, sadece ekonomik ve toplumsal matriksin sarsılması biçiminde almamak zorunludur. Bu var. Ancak bunun yanında savaş, herkes için bir şiddet öğretmenidir; politik yanı daha az önemli görünmüyor.

Bu noktayı biraz açmak istiyorum: İnsanlar, eylemli öğrenmeye daha yatkın oluyorlar. Her iki yönde de eylemli örneği tekrarlama eğilimini gösteriyorlar. Ekim Devrimi'nden sonra Avrupa'nın çeşitli yerlerinde ve çoğu ciddi hazırlıklara bile dayanmadan irili ufaklı iktidar denemeleri görülüyor. Fakat 1920 yıllarının başında ardarda yaşanan başarısızlıklar, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar, bütün ekonomik koşulların varlığına karşın, bir iktidar denemesine sahne olmuyor.

Üç: Böyle bir netleştirmeden sonra, işçi sınıfına, "efendimiz" ya da "kurtarıcımız" türünden yaklaşımların anlamlı olacağını düşünemiyorum. İşçi sınıfını oluşturanların da her zaman bu tür yaklaşımları anlayabileceğini sanmıyorum.

Şimdi buradan devam etmek istiyorum. İktidar yürüyüşünde ekonomik, politik, ideolojik mücadelelerin yanyanalığı ve her zaman birbirini destekleyeceği savını da tartışmak zorunluluğu ortaya çıkıyor. Burjuvazinin iktidar mücadelesinde bu üç moment, gerçekten yanyana, hatta içiçe geliyor ve gerçekten birbirini destekliyor. Para tüccarlara geçerken feodalleri hem borçlandırarak hem de yoksullaştırarak zayıflatıyor. Artizan, zanaatkar, daha çok okuyor; tüccar, uluslararası ticaret yanıyla da daha çok biliyor. Entelijansiyayı da yanına alarak yeni bir bakış açısını hızla yaşıyorlar. Varolan ve o zamana kadar işlemez olarak tutulan "konuşma yerlerini", parlamentoları, meclisleri, yavaş yavaş işleterek, karar verme yetkisini buralara ve dolayısıyla kendilerine aktarmayı başarıyorlar.

Bunların hepsi burjuvazinin iktidar mücadelesinde görülüyor. İşçi sınıfının iktidar mücadelesinde ise görülüyor. Görüldüğü ölçüde de, çok zaman, iktidarı yaklaştırmıyor ve uzaklaştırıyor. Tek tek işçilerin zenginliği, işçi olmaktan çıkmaları anlamına geliyor. İşçi sandıklarının ya da sendikalarının zenginlikleri, İsrail, Almanya baş örneklerdir, tümüyle işçi örgütlerinin kurulu

düzenin koruyucusu olmaları sonucunu doğuruyor. Sendikaların ekonomik mücadelesinin sermaye iktidarını sarstığını söylemek için aşırı iyimserlik sınırlarını da aşmış olmak gerekiyor. Sendikalar güçlendikçe varolan iktidarı paylaştığı illüzyonuna kapılıyor. Kendisinin iktidarından daha da uzaklaşıyor.

Bütün bu söylenenlerden bir önemli sonuç çıkıyorum: Sendikal mücadeleyi reddetmemekle birlikte bu haliyle işçi sınıfının iktidar mücadelesinde önemli bir kanal olarak göremiyorum. Ancak bu noktada tek olmadığımı da biliyorum. Türkiye'de devrimci marksizmin kuvveti, bu haliyle sendikal mücadelenin yetersizliğinde, büyük bir beraberlik olmasıyla da kanıtlanıyor.

Çeşitli arayışlar var; fabrika komiteleri ya da işyeri kurulları bu arayışlardan birisidir. Ancak şimdiki haliyle ve özellikle Çetin Uygur ve arkadaşlarının önerilerine göre, fabrika komiteleri, sendikal mekanizmanın içine yerleştiriliyor. Böyle bir yerleştirme, arayışı, çıktığı anda ortadan kaldırıyor. Böylece fabrika komiteleri, mevcut sistemde varolan işyeri temsilcilerinin geliştirilmiş biçimine dönüşüyor.

Peki, fabrika komitelerinin gizli kalması mı gerekiyor? Çetin Uygur ve arkadaşlarının bunu önerdiklerini sanmıyorum; çünkü, gizli bir sistemin açık önerilemeyeceğini ve gizli bir projeye açık yaklaşılamayacağını bildiklerini kabul ediyorum.

Devam etmeden önce bir parantez açmak durumundayım: Burada amacım, Çetin Uygur ve arkadaşlarıyla tartışmak ve iyi anlamda polemik yapmak değildir. Yapılabilir; ancak, burada böyle bir planum bulunmuyor. Yaklaşımları, benim düşüncemi, daha kolay ve kısaca ortaya koyma imkanını sağlıyor; bu nedenle değiniyorum.

Bir çıkmaz var. Çıkmaz, işçi sınıfının niteliğini daha iyi görmeye yardım ediyor. Bunu şöyle formüle edebiliyorum: Sendikal mücadelenin gerekliliğini hiç yadsınamakla birlikte böyle bir mücadelenin işçi sınıfının çıkışına ve temel niteliklerine ters düştüğünü düşünmeye başlıyorum. Bu nedenle terslik, Çetin Uygur ve arkadaşlarının önerilerinin sağlıksızlığından çıkmıyor; açıklığın işçi sınıfının yapısına ters düşmesinden kaynaklanıyor.

İşçi sınıfı gizli doğuyor. Örgütlenmelerinin çoğu gizli olarak gelişiyor. Açık mücadeleye pek yatkın görünmüyor. Demokratik mücadeleye aşırı vurgusu bile bir gizlenmek ve saklanmak içgüdüsünü yansıtıyor. Fabrika, işçi için, camilerin gelenekle, üniversitelerin bir zamanlar yasalarla kazandıkları, dokunulmazlık alanları oluyor. Burada ve sınırları içinde kendisini güvenli görüyor.

Başta dönüyorum. Eğer bu çok kısa çözümleme doğru ise, işçi sınıfının değiştirici ve devrimci misyonuna güvensizlik ifadeleri, bir başka açıdan da havada kalmışa benziyor. Çünkü bu güvensizliğin açıkça ifade edildiği yerlerde, işçi sınıfına, temelde ve ilke olarak açık yaklaşıyor. Ayrıca yalnızca ve yalnızca açık yaklaşım propaganda ediliyor, işçi sınıfının açık örgütlenmesinin yalnızca düzenin reformasyonuna yaradığı tümünden unutuluyor.

Bu "saptama" incelemesini burada bitiriyorum. Bir somut öneri veya eylem programı ile ortaya çıkmıyorum. Burada sadece sınıf tanımlaması üzerinde durmayı tercih ediyorum.

Bitirirken bir somut örneğe dayanmak istiyorum. Polonya'da açık sendikal hareket ile Walesa'nın gizli örgütlenmesi karşı karşıya geldiler. Şimdi Walesa'nın gizli işçi örgütlenmesi, iktidardan da destek alan açık örgütlenmeyi tümüyle etkisiz bırakabildi. Herhalde gücünü, ideolojisinden almıyor; işçinin yapısına daha uygun düşmüş olmasından çıkıyor.

"NE YAPMALI" EYLEMLİ BİLİNÇ TAŞIMA

Marx bir derinlik tutkunudur; derinlikleri görmek istiyor. Yaşanan anın çok derinliklerinde nelerin olduğunu bir tutkuyla merak ediyor. Bunun için tarihin derinliklerine bakıyor; Marx tarihi çok yaklaştıran bir bilim adamıdır.

Derinlikleri görüp yüzeydeki görüntüleri açıklamak istiyor. Aydınlanma çağının çocuğudur ve bir öğrenme ve aynı anlama gelmek üzere açıklama tutkunudur. Ütopyacıları bahane ederek ortaya attığı ünlü eleştirilerinden birisi, anlamanın eleştirmekten daha önemli olduğu yargısına dayanıyor.

Newton da yer çekimini görmemiştir. Görünenleri, görmediği yer çekimi ile açıklıyor. Marx, düşünmeye başladığı andan itibaren görüntüdeki hareketlilikleri hep fizik olarak eline alamadığı derindeki bir tanımla açıklamaya çalışıyor. Ancak yaptıklarının bilgisini, çok sonraları Kapital'de formüle ediyor; görüntü ile öz birbirine özdeş olsalar, bilimin olmayacağını ifade ediyor.

Bu noktanın Marx'ın devrim ve örgüt bakışına temel olduğunu düşünüyorum. Marx, tarihin kaydettiği devrimlerin mekaniği ile fazla ilgili görünmüyor; bunları veri kabul ediyor. Gerçi Engels ile birlikte kaleme aldıkları Komünist Manifesto'ya kadar yaşadığı tarih kesitinde, 1830 cılız Fransız Devrimi bir yana önemli bir devrimin etkisine girmiyor. Bu dönemde Avrupa entelijansiyasını çok derinden etkileyen Yunanların devrimi var. Ancak Marx'ın bütün düşüncesinde, zaman zaman gereksiz tarih kaymalarının yol açtığı çözümsel olumsuzluklarla birlikte, tarih de bir büyük derinliktir ve toplumdaki anın derinliği ile her zaman yer değiştirebiliyor. Bu açıdan bakıldığında on sekizinci yüzyıl gerçekten bir

devrimler çağı olarak geliyor. Önemli devrim bolluğu yaşıyor. Marx'ın yaşadığı zamanda da ulusal devlet ya da birlikler için devrimli burjuva hareketlilikleri görülüyor.

Buraya kadar net ve açıktır; Marx'ın devrimlerin geleceği konusunda hiçbir kaygısı yoktur. Olacaktır. Devrimler birbirini izleyecektir; Marx'ın düşüncesi budur. Nasıl on yedinci yüzyılda İngiliz ve on sekizinci yüzyılda Fransız Devrimi olmuşsa, Sırplar, Yunanlar nasıl devrim yapıyorlarsa, Amerika nasıl başkaldırı-yorsa, İtalya ve Almanya üniter devlet olmak için nasıl iç savaşlarını sahneliyorsa; devrimler olacaktır. Marx devrimlere, bir bilim adamının kafasını yormaması gereken bir otomatizm ile bakıyor.

Devrim yolu engellenemez ve dönüşü olmayan bir yoldur; Marx devrimlerin pıtırak türünden birbiri arkasından ve kendiliğinden patlayacağını kabul ediyor. Bu nedenle devrimleri değil bu kendiliğinden çıkacağını düşündüğü devrimleri doğuracak mekanizmaları araştırmaya koyuluyor.

Marx, kendi bilimsel tarihine önemli ölçüde dürüst, ancak sonsuz derecede tutarlı bir araştırmacıdır. 1852 yılında yoldaşı Josef Weydemer'e yazdığı mektup sadece bilim tarihi açısından değil aynı zamanda bu dürüstlük ve tutarlılığı göstermesi açısından da önem kazanıyor. Kısa bir paragrafta Marx, sınıf kavramının ve sınıf mücadelesinin bilime kazandırılmasının kendisine ait olmadığını ifade ediyor. Bunlar Marx'ta çok önceden beri var. Marx, katkısının buradan sonra başladığına işaret ediyor ve birincisi, sınıfların varlığını üretimdeki gelişmenin tarihsel aşamalarına bağlıyor. Belirleyici olan, üretimdeki gelişmedir ve gelişmenin belli aşamasında belli sınıflar tarih sahnesine ve sahnenin önüne çıkıyorlar. Birinci ve önemli katkı budur. İkinci buluş, Marx devam ediyor, sınıf mücadelesinin zorunlu olarak proletarya diktatoryasına yol açacağıdır. O zamana kadar proletarya diktatoryası örneği yok; bu sözde telaffuz edilmiştir. Ancak daha önce telaffuz edilen sözü Marx, süreçlere bağlıyor ve jakoben diktatoryasını proletaryaya taşıyor.

Üçüncüsüne geçmiyorum; şu andaki tartışmayı ilgilendirmiyor. Ancak diktatorya, sınıflar arası mücadelenin

mutlaka patlamalı olacağı anlamına geliyor. Üretici güçlerdeki gelişmelerin yeni sınıflara yol açması, ancak sınıf savaşlarıyla gerçekleşiyor; bir sınıfın öne geçmesi diğer bir sınıfla savaşı ve bu savaş da, ileriye ve geriye doğru hızlı dönüşümleri gerçekleştirebilmek için, diktatoryayı zorunlu kılıyor.

Üretici güçler gelişirse ve gelişme belli noktalara ulaşırsa, mutlaka devrimler olur; Marx'ın temel görüşü budur. Nasıl olur, devrimler için devrimciye gerek yok mudur? Devrimcilik bir bilinç durumudur; ancak Ekonomi Politığın Eleştirisine Katkı'nın ön-sözünde ün kazanan ifadeye göre, bu bilincin doğuşu açısından da fazla kaygılanmak gerekir. Çünkü maddi durum, bilinci yaratır; bireylerin bilinçleri konumlarını değil, konumları bilinçlerini ortaya çıkarıyor. Dolayısıyla bilinç, bilinçli devrimci ve devrimler, üretici güçlerdeki gelişmelere bağlı olarak kendiliğinden diziliyorlar.

Marx, budur. Bu düşünce ne ölçüde devrimcidir? Bu sorunun cevabı tanım gerektiriyor; burada bu tanım tartışmasına girmek istemiyorum.

Bakunin veya Blanqui ile tartışmasını Marx'ın düşünce sistemi içinde anlamak gerekiyor; devrimi böyle düşünen bir bilim adamı için devrimi gerçekleştirecek örgütlü çabalar, zararlı olmasa bile yararlı olmaktan uzak görünüyor. Ayrıca zorunluluğun su üzerine çıkardığı dizilmeye müdahale ederek yer yer sorun da çıkarabilir; Marx, müdahalecilere hep karşı çıkıyor.

Rusya'da Marksizmin gelişmesi de müdahalecilere karşı çıkarak başlıyor. Narodnizm, bir müdahaleciliktir. Kapitalist aşamadan geçmeden, köy komününü temel alarak ve şiddet yoluyla çarlığı devirdikten sonra bir halkçı yönetim kurmayı amaçlıyorlar; buna "sosyalizm" ve çok zaman da kendilerine "marksist" diyorlar. Rusya'ya marksizm bu eğilimle mücadele ederek giriyor; Emegın Kurtuluşu İçin Mücadele, Plehanov'un çabaları, Pyotr Struve'nin legal marksist çalışmaları, Lenin sosyal mücadelede kalfalık dönemini bu çevre içinde geçiriyor, bunlar hep narodnizme karşı ve marksizmi yerleştirme kavgaları oluyor.

Rusya'da geçiyor; özünde söylem ayrıdır. Önemli yeniliği Rusça yazılmasından ibaret görünüyor. Üretimdeki gelişmenin

devrimi daha sağlam, daha doğru raylarda ve belki de daha zahmetli ortaya çıkaracağı anlatılıyor. Ekonomik yapıdaki gelişmelerin, tarihin belli aşamasında bu gelişmelerin ortaya çıkardığı ilişkiler ağı toplamına kapitalizm deniliyor, kapitalizmin, devrimi zorunlu ve otomatik bir biçimde ortaya çıkarmak türünden çok olumlu yanı olduğu da böylece vurgulanmış oluyor.

Lenin bu okuldadır. Daha sonraları kendisinin bu okulda olusunu, yapmış olduğu ilk ciddi ittifak olarak nitelendiriyor. Bu tür ittifaklardan ancak kendine güveni olmayanların korkacağına inanıyor. Fakat daha sonra yirminci yüzyılın başına doğru Lenin, okulu terk ediyor ve terk ederken okul arkadaşlarının önemli bir bölümünü beraberinde götürmek için ciddi bir savaş veriyor.

Nedir? Marx haklanıyor mu? Konum bilinci yaratıyor mu ve bilinç, Lenin olarak mı doğuyor? Yoksa Lenin'in gözünü Bernstein mi açıyor? Ne Yapmalı'da Lenin Bernstein'i sert bir biçimde eleştiriyor ve legal marksizmden gelen artık "ekonomizm" olarak adı konan eğilimle Bernstein'in aynı olduğunu belirtiyor.

"Ekonomizm", marksizmden bir sapma ya da marksizmin bir revizyonu mu; yoksa marksizm içinde gizli olarak bulunuyor mu, sormakta hiçbir sakınca görmüyorum. Bernstein, Marx'ın öngördüğü yıkılışın gerçekleşmediği noktasından hareket ediyor ve kapitalizmde işçilerin devrimci olmayacağı sonucunu, bu açıklıkla ya da sözlerle olmasa da dile getiriyor. Materyalizme, derindeki maddi gelişmelerin insanlığın düşünce ve bakışını belirlediği yolundaki görüşe inancını yitirdiğini açıkça ifade ediyor. Bugün Sovyetler Birliği'nde çok moda olan sözcükleri aynen kullanarak, tek başına işçi çıkar ve bakışına değil, insanlığın genel çıkar ve değerlerine sahip çıkılmasını istiyor.

Bernstein'in söylediği şudur: İşçilerin devrimci bilinci yoktur ve olmasını da beklememek gereklidir. Bernstein bu görüşüne açıkça "revizyonizm" adını veriyor ve Marx ve özellikle Engels'e kişisel olarak da yakın olmuş olan Alman sosyal demokrasisinin bu yıldızı, artık devrim partisi yerine, tedrici reformlara inanan bir demokratik sosyal reform partisini savunmaya başlıyor.

Lenin, yaptığına, kesinlikle "revizyonizm" adını vermiyor; ancak net bir biçimde işçi sınıfının yalnızca üretici güçlerin gelişme-

sinden kaynaklanan, bir devrimci bakış açısının olamayacağını söylüyor. Lenin, Marx'a o zamana kadar düşünülmeyen ve belki de hâlâ tek kalan bir sol müdahale yapıyor ve devrim programlarının otomatizmini ortadan kaldırıyor.

Çok açık söylediği şudur: İşçi sınıfının kendiliğinden bilinci en çok sendikacılık olabilir. Sendikacılık, ben ekliyorum, bir sınıf bilincini içeriyor; herhalde, işçiler, kendilerini sermayedardan ayrı bir "düzen" sayıyorlar. Bu, bir bilinçtir; ayrılığın önemli bir bilinçlenme olduğunun inkar edilemeyeceğini düşünüyorum. Ancak bu bilinç düzeyinden bir yeni dünya özlemi ve bunun için mücadele; bu otomatik olarak ortaya çıkmıyor.

Her devrim, bir yeni bilgi teorisidir.

Neden çıkmıyor; Lenin'in bunu düşünmeye zaman bulmadığı sonucu var. Belki de Lenin, bu soruyu sorma ihtiyacı duymuyor. Belki de Rusya, böylesine önemli sorunlar için, yine de yeteri kadar elverişli olmamıştır; tahminde bulunmak istemiyorum. Ancak Lenin ile ilgili ardarda iki değerlendirmemi sıralamak istiyorum: Bilincin otomatizmini koparmak büyük katkıdır. Politik bir katkı olarak ortaya çıkıyor, ikincisi bilimsel ve felsefi alanlarda, politik gerekler fazla zorlamadığı zamanlarda, Lenin Marx'ın sormadığı sorulara vakit ayırmak istemiyor.

"Ne Yapmalı"; bugünün yeni kuşaklarının okumakta güçlük çekecekleri ve izleyebilmek için bilgi yetersizliği duyacakları bu uzun broşürün, Marx'ı yok olmaktan kurtardığına inanıyorum. "Ne Yapmalı" aynı zamanda yazıldığı zamana kadar gelen, bir Rusya sosyal mücadeleler tarihi oluyor. Lenin burada narodnizmi irdelerken amaçları için çok geniş kütle ve katmanları toplamaya çalıştıkları ancak bunun yanlış olmamak bir yana en önemli ve değerli yanları olduğunu belirtiyor. Yanlışlık, diyor Lenin, teorilerindedir.

Türkiye'nin 1960 yıllarının ikinci yarısından sonra ortaya çıkan kendi narodnizmine de böyle bakmasının yararlı olacağını düşünüyorum. 1960 yıllarının ikinci yarısı eylemci ve devrimci gençlik, Ne Yapmalı'yı bir el kitabı haline getirmişti. Hem işçi sınıfını atlama düşüncesi hem de Ne Yapmalı'da Lenin'in öğrenci devrimcilere verdiği onurlu ve önemli yer, böylesine bir sıcaklığı

haklı yapıyor. Lenin işçi sınıfının devrimci bilincinin kendiliğinden ve salt materyal gelişmelerle ortaya çıkmayacağını işaret ettikten sonra burada öğrencilere düşen rolü vurguluyor.

Nadejda Krupskaya, Lenin'in Çernişevskiy'e hayranlığını hatırlıyor. Çernişevskiy, narodnizm öncesi ile Rusya bilimsel sosyalizmi arasında bir köprü sayılabilir; iktisatçı, eleştirmen, romancı ve hepsinden önce devrimcidir. Çernişevskiy, liberalizmin en moda olduğu zaman liberallere kuşku ile bakan bir kişidir; Lenin'i kişiliğinin en çok bu yanı etkiliyor.

Çernişevskiy'in romanının yazım biçimi eskicedir; ama hâlâ okumaya doyamadığım bir inceliği saklıyor. Adı, Ne Yapmalı'dır; nedendir, Türkçeye "Nasıl Yapmalı" olarak çevriliyor. Lenin'in kitabının adıyla, Çernişevskiy'in romanının Rusça adları aynıdır; Lenin'in Çernişevskiy'in romanının adını tekrarladığından ve bunu bilinçli olarak yaptığından kuşku duyulmuyor.

Romanın bir ütöpik yanı var; bilinç taşımayı örnek terzi kooperatifleriyle gerçekleştirmek istiyor. Ütopyacılık, Çernişevskiy'in zamanında Batıda ölmüşse de Doğu her zaman olduğu türden ölüleri yaşatmayı beceriyor.

Ütopyacılar, model projeleri egemenlere tanıtmak için çaba harcıyorlar. Marx, tanıtmaktan daha çok anlamaya önem veriyor; burada da aydınlanma çağının tam bir mirasçısı olduğunu gösteriyor. Lenin ise çok tipik; bir önemli adım ileriye geçiyor. Marx'ta anlama önemli iken Lenin'de anlatma önplana çıkıyor.

Lenin, propaganda ve ajitasyon üzerinde çok yazıyor. "Ne Yapmalı", daha önceki önemli çalışması "Nereden Başlamalı" adlı yazısının devamı oluyor. Burada ulusal düzeyde bir günlük gazetenin önemi üzerinde duruyor.

Şimdi, bütün bu uzun girişten sonra, asıl saptamaya geliyorum. Ne anlama ne de anlatma yeterlidir. Bugün ikisinin de yeteceğini sanmıyorum. Tekelsi düzen insanda anlamaya isteksizlik, anlatılanlara kayıtsızlık yaratmıştır. Bugünün insanı başkadır. Bugün bilincin otomatik olarak doğmaması bir yana anlatma ile de gerekli ve yeterli hızda verilmesi mümkün görünmüyor. Bugün eylemli bilinç taşıma önplana çıkıyor.

Bugün, birçok kurumu ile Ortaçağ tekrarlanıyor. Bugün

emekçi sınıflar kuşatma altındadır. Bugün eylemli bilinç taşıma önplana çıkıyor; ancak bilimsel düşüncede, Marx'ın çok güzel söylediği gibi, önce çatı kuruluyor. Bu anda böyle oluyor ve tarihte de aynı biçimde gelişiyor. Bilimsel düşüncede, bugün ortaya çıkan bir kavram ile mutlaka geçmişe de bakmak zorunludur; uyum ve uyumsuzlukların açıklanmasından kaçınmak mümkün olmuyor.

Onda görünen şudur: Şu anda sosyalist ülkelerin çoğunda karşı-devrimci kütlesel hareketlilikler yaşanıyor. Bunların emirle veya CIA ajanlarının marifetiyle ve birdenbire patladığını söylemenin çok kaba olacağını düşünüyorum. Emirlerin kısırlığının ve CIA ve benzeri örgütlerin yıllardır süren çabaları var; bunları yadsımıyorum. Fakat bugün birbiri arkasından bir ülkeden diğerine geçen karşı-devrimci kütlesel hareketlilikler ancak eylemli bilinç taşınmasıyla açıklanabiliyor. İnsanlar bir yerde yapabileceklerini görüyorlar ve diğer yerde yapmayı deniyorlar.

1968 yıllarında Türkiye'de ilk üniversite işgali oldu. Bunu ilk fabrika işgali izledi. Fabrikayı işgal edecek işçiler, üniversiteyi işgal eden öğrencileri bulup yol ve yordam sordular.

Bugün sosyalist Avrupa ülkelerinde esen karşı-devrimci kütle hareketlerini, çoğu öğrenci ve akademisyen görünüyor, bundan yirmi yıl önce bütün kapitalist büyük kentleri sarsan 68 eylemlerine bir cevap olarak düşünmek mümkündür; tarihin sıralanışıdır. 68 eylemlerine zaman zaman "komünist partilerin kışkırtması" veya "taklit" gözüyle bakıldı. Birincisinin ciddi bir yanı bulunmuyor; ikincisini, sözcüğü açıklayarak, kabul etme eğilimindeyim. Taklit; benzeterek yapmayı anlatıyor ve eylemli bilinç taşıma da benzeterek tekrarlayanın önemli bir yeri var. Taklitte, yapılabileceğini görmek yapmayı istemek temeldir; buna bir de yapabilme güveni ekleniyor.

Hepsi budur; 1905 Rusya Devrimi ile beş-altı yıllık bir zaman kesitinde, Türkiye, İran ve Çin Devrimleri gerçekleşiyor. Marx'ı genel olarak doğrulayan bir mantıkla, Rusya, Türkiye, İran ve Çin'de üretimde benzer gelişme başlangıçları sonucu, sistemin üst yapısının sarsıldığını ve benzer bilincin doğmaya başladığını düşünmek mümkündür; bunu tümünden reddetmenin imkansızlığının kabul edileceğini umuyorum. Ancak bu dört ülke arasındaki

gelişme fazları ve farkları, burjuva demokratik devrimlerin zaman içinde bu kadar dar bir aralığa dizilmesiyle çelişiyor. Bu çelişkiyi ancak eylemli bilinç taşıma olarak ele almak mümkün oluyor. Rusya'da zor kullanarak despotu şartlı bir rejime zorlama diğer ülkelerde de meşruti düzenlerin gerçekleştirilebileceği bilincini güçlendiriyor.

Bu noktayı bir ölçü daha açmak istiyorum. Eylemli bilinç taşımayı, yalnızca belli politik programları yürürlüğe koymak biçiminde anlamamak gerektiğini düşünüyorum. Paris Komünü de, Ekim Devrimi de bir savaşın içinden çıktı. Bunu nasıl açıklamalı; savaşa yol açan ekonomik dengesizliklerin devrime de yol açtığı söylenebilir. Çok söylenmiştir. Çok söylenmiş olması yanlışlığı anlamına gelmiyor; yetmediğini ve çözümlemeyi incelemek gerektiğini ortaya koyuyor.

Savaş ayrıca yöneten dengelerde değişmedir. Dengeler oynuyor. Bu ekonomik krizin sonuçlarıyla aynı noktaya geliyor. Dolayısıyla savaş ile devrimler arasında bir yakınlık var; Lenin 1914 sonrasında bunu gördü. Ancak görmesi için de önceleyen bulunuyor. 1905 Devrimi de, Rusya için, bir savaşla birlikte geldi.

Ancak benim savaş ile devrim arasındaki köprü üzerinde duruşum, doğrudan doğruya eylemli bilinç taşıma ile ilgilidir. Savaş eninde sonunda, şiddet kullanarak tartışmaktır. Savaşta insanlar ve savaşan toplumlar şiddet kullanmayı, bir konuşma ve sorun çözme yolu olarak kullanmaya çalışıyorlar. Buradan şiddeti, çok daha spesifik bir politik değişikliği gerçekleştirmek için kullanmaya çok kısa bir adım kalıyor.

Bitirirken son bir noktaya değinmek durumundayım; 1960 yıllarının sonlarına doğru dünyada ve bu arada Türkiye'de başlayan anti-Sovyetizmi hiç anlayamadığımı itiraf etmek istiyorum. Şu kadarını anladım: Anti-Sovyet eğilim ve kişiler Sovyetler Birliği'ndeki sosyalizmi beğenmiyorlardı ve değiştirmek istiyorlardı. Buraya kadarını anlıyordum ve bundan sonrasını anlamıyordum. Birincisi, birkaç sözcükle Sovyetler'e hakaret etmenin ötesinde bir eleştirileri bulunmuyordu. İkincisi, bulunsa bile, Sovyetler Birliği bunları anlamıyordu. Bu nedenle bütün bu beş-altı çeşitlik eleştiri ya da küfrü, ne için tekrarladıklarını bir

türlü anlayamıyordum.

Bugün de anladığımı söyleyemiyorum. Bugünkü gelişmelerin üstelik bunları çok zor bir duruma getirdiğine inanıyorum. O yılları Türkiye'deki anti-Sovyetler kadar eleştirenler ve aynı beş-altı çeşitlik küfürle yaklaşanlar, şimdi sosyalist ülkelerin çoğunda hükümete geldiler; Türkiye'nin yirmi yıllık anti-Sovyetlerinin sorunları çözüldü mü? Bugün Polonya'da ve Macaristan'da hükümete gelenlerin, hem kendi ülkesinin hem de Sovyet ülkesinin yirmi yılına bakışları, örnek olsun, Doğu Perinçek'in bakışından farklı görünmüyor. Rockefeller'in karısının elini, Bush'un başka bir yerini öpen satılık mallardır. Bu durum karşısında, Türkiye'nin yıllanmış anti-Sovyetler'i, ya görüşlerini değiştirmek ya da yıllardır Sovyet eleştirisi adı altında kapitalizmi savunduklarını kabul etmek zorundalar.

Burası ayrı; bunları böyle yapmaları için değil, sadece argümanın sonuçlarını ortaya koyabilmek için yazıyorum. Yoksa, benim açımdan, yirmi yıllık anti-Sovyetizmin özü bellidir; bu öze yönelik açıklamalar istemiyorum.

Burada söylenmesi gereken şudur: Reel sosyalizmin aksaklıklarını soldan eleştirmedikçe, herhangi bir eleştiri yapılmış olmuyor. Hem Sovyetler Birliği'nde varolandan daha çok bireycilik istemek hem de sosyalizmi eleştirmek tam bir çelişkidir; Türkiye'de yapılan budur. Hem ortaklık düşüncesini daha ileriye götürmek hem de Sovyet sosyalizmine karalar sürmek, tam bir muzıkçılık oluyor ve yirmi yıldır yapılanın da tam bir muzıkçılık olduğuna inanıyorum.

Güzel; ancak bu yazdıklarım, bu incelemenin mantık zincirinin içine düşmüyor. Bunları bir digression saymak gerekir ve zorunlu oluyor. Bu incelemenin çerçevesinde söylemek istediğimi şöyle özetleyebilirim: Dünya ileri sosyalizme muhtaçtır. Bugünkü reel sosyalizmi daha ileri götürebilmek için daha ileri sosyalizmin olabileceğini göstermek gerektiğine inanıyorum.

Böylece eylemli bilinç taşıma ile ilgili görüşlerim bir bütünlük kazanmış oluyor.

DEVİRİMDEN DÖNÜŞ NOKTASI

Aslında saptamalarımın dördüncüsünün başlığını "Dönüşümden Dönüş Noktası" olarak koymam gerekiyor. Çünkü, doğrusu ve Türkçesi "devrim" değil dönüşümdür. "Revolution" sözcüğünün tam karşılığı "devrim" değil "dönüşüm" oluyor; "revolüsyon" sözcüğü ilk kez, siyasette değil astronomide ve gök cisimlerin dönüşümünü anlatmak için kullanılıyor. Bilimde büyük devrimin başlatıcısı Copernicus'un kitabının başlığında, Latince olarak bu sözcük yer alıyor; dünyanın döndüğünü anlatmak için kullanılıyor.

Dönüşüm(*), devrim demektir ve "devrim" sözcüğünden daha büyük bir anlam taşıyor. Uzun yıllar sadece astronomide kullanıldıktan sonra on yedinci yüzyılın sonundan itibaren politika ve tarihte de telaffuz edilmeye başlıyor; anlamını artırıyor. Ancak yine de çıkışına uygun bir ve tek anlamı var: "İyilikler" dünyasına doğru ani ve kalıcı dönüşümdür.

Devrim ya da daha doğru Türkçe ile dönüşüm, ansız olma özelliğini taşıyor ve tümüyle iyiliklerden çelenk bir dünyaya kalıcı geçişi anlatıyor. İyilikler dünyasına ebedi, ancak ansızın denecek kadar hızlı bir geçişi düşlemeyen ve bunun için çalışmayana devrimci ya da dönüşümcü denmiyor; başka bir tanım yoktur.

(*) Türkiye'de devrimci gençliğin politikada şiddetle karşılaşması, buna alışıp kullanmaya başlamasında "Dönüşüm" dergisinin ayrı bir yeri var. 1960 yılları ortasında çıkartılan bu dergi Kızılay Meydanında elden satılırken ilk kez polisin desteğinde gericiliğin hücumuyla karşılaştılar. 1960 sonrasında devrimci gençlik kavgaya "dönüşüm" ile başladı.

Copernicus yalnızca bir habercidir; dönüşü haber veriyor. Kepler, dönüşün yasalarını çıkarıyor. Çağdaşı ve mektup arkadaşısı Galilei Galilo dönüşüm nedenlerini ve aynı anlama gelmek üzere mekanizması üzerinde çalışıyor; yol açan yasalar çıkarıyor. Fakat asıl açıklamayı yapmak Newton'un omuzlarına kalıyor; Marx'ın burjuvazinin çocukluk dönemi olarak nitelediği bir yüzyıllar demetinin sonlarına doğru, fizik dünyada dönüşümü bir bilim haline getiriyor.

Marx'ın kuşağında hâlâ bir Newton hayranlığı vardır; herkes, kendi alanının Newton'u olmak istiyor. Marx bir olgu olarak devrim ya da dönüşümü veri olarak kabul ediyor; dün olmuştur ve yarın da olacaktır, diye düşünüyor. Marx'ta, kendi dışında bir devrimler olgusunun dinamiğini ya da mekanizmasını ortaya koyma eğilimi var. Bir "dönüşüm teorisi" var. Bu teoride, bireyler bir yana sınıfların bile iradesinin pek rolü görülüyor; iradeleri, bir zorunluluğa uyma özgürlüğü olarak ortaya çıkıyor.

Marx, dönüşümü, politika alanından bilim planına kaydırıyor. Kendisi, yoldaşı Engels ile birlikte politika alanında var; bunu yadsımıyorum. Ancak Marx'ın kalıcı etkisi daha çok bilimselliğe katkısındadır ve ikincisi, artık politika platformundaki yerinin tartışılması da gerekebiliyor. Burada yapmak durumunda değilim; şimdilik 1848 Dönüşümlerinin sosyalist özünü küçük görmüş olduğunu ve Paris Komünü ile sonuçlanan kalkışmaya başında karşı çıktığını kaydetmekle yetiniyorum.

Bir soruyla bir saptama yapmak istiyorum: Marksizmin tarihi devrimler tarihi midir, yoksa devrimden dönüşler katalogu mudur? Marksist tarihte daha çok olan devrimden dönüşler yerine daha az olan devrimler üzerinde tek yanlı olarak düşünmek doğru mudur? Artık bir devrim teorisi için dönüşümden dönüşleri de veri saymak gerekmiyor mu?

Yalçın Küçük, yıllardır, hem Aydın Üzerine Tezler hem de Türkiye Üzerine Tezler dizilerinde, şimdiye kadar hep revolüsyonun üzerinde durulduğunu ancak aynı ölçüde restorasyonun çözümlemesinin yapılması gerektiğini yazıp duruyordu. Marx ve Engels'in çeşitli çalışmalarında geçerken yaptıkları kısa dil-

lendirmeler dışında "restorasyon süreci" üzerinde düşünme, şimdiye kadar, dünyanın her yerinde ihmal edildi. Ancak son zamanlarda en çok başvurulmuş kategori özelliğini kazanmaya başlıyor. Buna karşın, Yalçın Küçük'ün böylesi yaygın bir başvurunun bu kadar kısa zamanda ortaya çıkışını öngörmüş olduğunu sanmıyorum.

"Restorasyon süreci" kadar ihmal edilen bir alan da dönüşümden dönüş noktasıdır. Marksistler, dönüşüm objektivitesinin elle tutulur olduğu pek çok durumda, devrimden uzaklaşıyorlar ve daha da ilginç yaptıklarını da Marksizme uygun sayıyorlar. Marksizmin düsturu bugün "Marksist" dönüşümden dönüş açıklamalarıyla doludur.

Çözümlemeyi sürdürebilmek için hemen bir hipotez kaydetmek durumundayım; Marx'ın dönüşüm teorisi, dönüşümden dönüş noktasını da içeriyor. Şöyle de söylenebilir; Marx'ın dönüşüm teorisi veri alınınca, devrimden kaçanların ortaya koydukları dönüş mekanizmalarının Marksizmin dışına çıktığı tümüyle kanıtlanamıyor ya da bunlar kendilerini Marksizmin içinde sayabiliyorlar. Almanya'da Bernstein'in ve Rusya'da menşeviklerin durumu budur. Hangisi daha Marksisttir; menşevikler mi, bolşevikler mi? Çözümlemeyi ilerletebilmek için böyle bir paradoksu ortaya koymanın yararlı olacağını düşünüyorum.

Şimdi sıra Marx'ın dönüşüm teorisini yeniden yazmadadır; bunu yapmak istiyorum.

Bozmadan, ancak mümkün olan basitlikte yazıldığında, "teori" şöyle görünüyor: Bir yanda bir üretim biçimi var. Marx kendisinden önce de varolan bu anlayışı geliştirerek sistemleştiriyor; üretim biçimi, bir ilişkiler ağı toplamı oluyor. Bunun sınırları iyice belli değil, ancak içi aynı ölçüde tanımlanmamış bir düzlem olarak algılamak mümkündür. Teorinin üstünde bir düzlem var.

Bir de üretici güçler bulunuyor. En önemlisi ilkidir; emekçiler ve sermayeye içerilmiş teknolojik bilgidir. Marx'ın çözümlemesi içinde teknoloji maddi sermayeden ayrılmıyor; ancak önemli olan teknolojik gelişmedir.

Teori, buradan yürüyor; emeçilerin her nitel ve nicel gelişme

aşamasında ve teknolojinin her gelişme derecesine uygun bir üretim biçimi ortaya çıkıyor. Üretim biçimlerini sonsuz sayıda düşünmemek gerek; dönüşüm teorisi için birisi egemen diğeri doğmakta olan iki düzlem söz konusu olabiliyor.

Egemen üretim biçimi, düzlemdir ve emekçiler ile teknolojik gelişmeyi iki ayrı vektör ya da daha günlük sözcükle ok olarak algılamakta sakınca görünmüyor. Tarihle birlikte iki vektör ya da ok harekete geçiyor; hareketin önünde bir düzlem var. Bu düzlemle çatışıyor.

Buraya kadar Marx'ın dönüşüm teorisinin önemli öğelerini ortaya çıkarmış oluyorum; yapmış olduğum çıkarımın, büyük bir soyutlama olmamakla birlikte Marx'ın çözümlemesini tümüyle yansıttığına inanıyorum. Bir düzlem ve buna dayanan iki vektör ya da ok, mekanizmayı ortaya koyuyor.

Ancak bu, bir devrim, aynı anlama gelmek üzere dönüşüm için yeterli görünmüyor; buradan ani bir geçişin çıkması için bazı varsayımlara ihtiyaç görünüyor. Bunlardan birincisi, düzlemin, aynı anlama gelmek üzere üretim biçiminin, kolaylıkla değişmeyecek ve uyum göstermeyecek bir katılıkta olan zorunluluğudur. Ani geçişin olabilmesi için düzlemin esnek olmaması zorunludur. Bu yetmez; ayrıca alttan gelen vektörlerin açacağı deliklerden tümüyle dengesini kaybedecek bir yapıda olması ve bir diğer anlatımla, düzlemin karşılaştığı darbeleri lokalize etme yeteneğinden yoksun bulunması şarttır.

Düzlemin esnek olmaması ve karşılaştığı darbeleri lokalize etme yeteneğinden yoksun bulunması, Marx'ın dönüşüm teorisinin iki önemli koşuludur. Bunların açıkça yazılıp yazılmaması o kadar önemli görünmüyor; çünkü, eğer çizilen mekanizma gerçekçi bir anlatımsa, bu mekanizmadan bir dönüşüm teorisine ilerleyebilmek için bu iki koşul kesinlikle gerekiyor. Sine qua non, olmazsa olmaz, koşullar olarak ortaya çıkıyorlar.

Öyle sanıyorum, böyle bir dönüşüm teorisi, her zaman dönüşümden dönüş noktasını da içeriyor. Bu teorisinin taraftarları istedikleri zaman, yine bu teoriye sığınarak devrimden kaçabilirler; kaçtılar ve kaçtıkları zaman da hep "Marksist" olduklarını iddia edebildiler.

Şimdi buradan devam ediyorum. Ancak, "teori" üzerinde bir nebze daha durmak ihtiyacını duyuyorum.

Marksizmin dönüşüm teorisi budur. Lenin'in ünlü katkısı, teori değildir; bilimsel açıdan bir ölçü, ve politik alanda ise bir işaret sayılmalıdır. Lenin'in dönüşüm objektivitesi ile ilgili olarak getirdiği üçlü saptama, yalnızca bir ölçü olarak ele alınmalıdır; teorik bir içeriği olduğunu sanmıyorum. Yönetenlerin yönetemez hale gelmeleri, yönetilenlerin eskisi gibi yönetilmek istememeleri ve artan kütle eylemlilikleri, birer dönüşüm teorisi ögesi değil, sadece hareket zamanının geldiğini haber veren çanlardır. Çanları, teori ya da kalıcı saymak büyük yanlış olur; tarihin gelişmesiyle birlikte başka haberciler önplana çıkabiliyor.

"Teori" ile "ölçü" arasındaki ayırmadan sonra "teori" ile "pratik" arasındaki ayrıma da işaret etmek istiyorum. Burada önümüzdeki yıllarda ekonomi politiğin devrimcileştirilmesi ve sosyalizmin, bilimin yeniden kurulması, bu ikisi birbirinden ayındır (*), süreçlerinde son derece önemli gördüğüm bir saptamayı bir tez olarak kaydetmek istiyorum.

Tezi şöyle formüle ediyorum: Ekonomi politikten çıkarılan yasaların hepsini sosyalist devrim sürecine ya da sosyalizme uygulamak yanıltıcı oluyor.

Şimdi Marx'ın dönüşüm teorisini bir kenara bırakarak Marx'ın tüm yazılarından çıkartılan burjuva devrim pratiğini özetlemek istiyorum. Pratik üç kanaldan geçiyor. Birincisi ekonomiktir; feodalitenin ekonomik gücü, ticari kapital olarak ve ayrıca sonradan da adı "küçük sanayi" olan, çıktığında sadece "sanayi" ve daha doğrusu "manüfaktür" denilen kesime ve kentlilere

---

(*) Yanlış anlaşılacak için bilerek yanlış yazıyorum. "Sosyalizmin Bilimi", Bab-ı Ali kapısı türünden bir yanlışlıktır. Sosyalizm, bazen buna "komünizm" de deniyor, ancak ben "sosyalizmin" sözcüğünü yeterli görüyorum ve böyle bir ikilemeyi önemsiz buluyorum, kendisi bilimdir. Daha açıkcası "ekonomi politik" bir bilimdir, "sosyalizm" ayrı bir bilimdir. Böyle olmakla birlikte, özellikle Sosyet Marksizminin bir deformasyonu olarak çıkan ekonomi politiği sosyalizmde de yaşatma anlayışı ve "bilimsel sosyalizm" vurgusundan kaynaklanan "sosyalizm bilimi" yanlışlıkları karşısında bir süre için bile bile yanlış yapıyorum.

geçiyor. Bir geçiştir. İkincisi ideolojik cephe oluyor; çok gezen uluslararası limanlara uğrayan tüccar ile zanaatkar esnaf, birdenbire en bilgili insan durumuna geliyor. Fars dilinde "bezirgan" sözcüğünün "sahip" ya da "efendi" anlamını taşıması, daha sonra "üç kağıtçı" anlamına geliyor ve Arapçada "herif" sözcüğünün, "marifetli" sözcüğü ile aynı kök ve anlama sahip olması, bilgi ve saygınlığın da işaretleridir. Tüccar klüpleri ve esnaf locaları yepyeni bir ideolojinin üretildiği, yayıldığı odaklar oluyorlar; feodaliteden ve bunlarla aynı konuma sahip kiliseden idolojik üstünlüğü almaya başlıyorlar. İdeolojik alanda bir mücadele yaşıyor.

Üçüncüsü siyaset cephesindeki mücadeledir; siyaset, güç oluşturma ve gücü taşıma sanatıdır. Güç oluşturma, çoğaltmanın, taşımanın olduğu her yerde siyaset vardır; tersinden söylendiğinde, güç hareketinin olmadığı hiçbir yerde siyaset yoktur. Bu nedenle, bugünün kullanılan dilinde, "siyaset" ve "seyis" sözcüklerinin aynı kökten gelmeleri ve birbirlerine yakın anlamlar taşımaları son derece öğretici oluyor. Seyis, atları çekerek bir yere götürüyor ve "idare" ediyor; siyasetçi ise önce güç oluşturuyor ve daha sonra bu gücü "hakim" ya da "egemen" yapıyor.

Aslında güç olmadan egemen olmak mümkün değil; güç olabilmek için ise önce "konuşmak" gerekiyor. "Parlamento" sözcüğünün de, Batı dillerinde "parler" fiilinden, "konuşmak" sözcüğünden türetilmiş olması da rastlantı sayılmamalıdır; parlamentolar, şu veya bu şekilde burjuvazinin güçlenmesinden önce de var. Burjuvazinin siyasal mücadelesi, parlamentoları "almak" yönünde gelişiyor.

Bu üçlü, Marx'ın önündeki ve Marx'tan önceki devrim ya da siyaset sürecinin pratik kanallarıdır. Her üçünün aynı yönde etkili olduklarını ve etkili oldukları ölçüde burjuvazi öncesi iktidarın zayıfladığını söylemek durumundayım. Pratikte "devrim" özellikle bu sonuncu alanın, eninde sonunda, burjuvaziye verilmemesinden çıkıyor. Burjuvazi öncesi düzen esnek davranamıyor.

Marx'ın dönüşüm teorisindeki dönüş noktasını açıklamaya buradan devam edebilirim; ancak daha önce formüle ettiğim

tezle ilgili bir parantez açmanın yararlı olacağını düşünüyorum. Burjuvazi sonrası devrimci mücadeleye, burjuvazinin iktidar pratiğinden çıkan bu üçlü şemanın aktarılmasının yararzarar hesabını yapmak istiyorum.

Ekonomik cephede burjuva iktidarı sonrasında çıkan işçi sendikalarının ücret pazarlığı mücadelelerinin ve bunlar için yapılan grevlerin, burjuvazinin ekonomik iktidarını zayıflatığı ve zayıflatacağı düşüncesi çok tartışma gerektiriyor. Tekelsi durumlarda ise zaman zaman ekonomik iktidarın sağlamlaştırılmasının bir yolu bile olabiliyor.

Bu bağlamda Y. Küçük'ün Tezler'de ortaya çıkardığı bir süreçten kısaca bahsedilebilir. 1960 yıllarının sonlarında ve 1970 yıllarının başında, DİSK'in iyi pazarlık yaparak yüksek ücret düzeyi sağlaması, tekellerin yeni piyasaya sürdükleri buzdolabı, çamaşır makinesi, elektrik süpürgesi, televizyon ve benzeri metaller için gerekli pazarı da yaratmıştır. Tersinden düşünüldüğünde, DİSK'in yüksek ücret sözleşmeleri yapmamış olduğu bir durumda, ihracat imkanlarının sifıra yakın olduğu söz konusu tarih kesitinde, bu sanayilerin ve şimdiki tekellerin yerleşemeyeceği kesinlikle söylenebilir. (*) Marx'ın iki departmanla yeniden üretim şemasının tam gerçekleşmesi demek olan böyle bir durum, bir eğilim olarak, DİSK yöneticilerinin iradelerinden bağımsızdır; kişiliklerini ilgilendirmiyor.

Burjuvazinin ekonomik mücadelesi karşısındaki gücün ekonomik dayanaklarını kemiriyor; bu, kesindir. İşçi sınıfının sendikalar aracılığıyla gerçekleştirdiği ekonomik mücadelesinin ise

---

(*) DİSK'in zorbalıkla ortadan kaldırılması, ekonominin yüksek ücret politikasına ihtiyacının kalmamasına ve düşük ücret politikasının gündeme gelmesine denk düşüyor. Ancak her zorbalıktan önce, çok zaman bir ihanet döneminin yaşandığı biliniyor.

1970 yıllarının ortasında DİSK büyük bir ihanete sahne yapılıyor. Nabi Yağcı alias Haydar Kutlu, Aydın Meriç alias H. Erdal ve Sıtkı Coşkun'un yönetimindeki bir çete, DİSK'i CHP'leştirmek ve büyük sermayeye peşkeş çekmek için sınır tanımaz oyunlar ve acımasızlıklar uyguluyorlar. Eylülist darbeye kadar DİSK'i gücünü yitirmiş bir örgüt haline düşürebiliyorlar.

burjuvazinin ya da tekelsi düzenin ekonomik dayanaklarını etkilediği pek söylenemiyor. Bunu pek çok tekelsi ülkenin işçi sendikalarının da farketdiği anlaşıyor; daha çok kendi ekonomik varlıklarını arttırmaya önem vermeye başlıyorlar. Bugün Batı Avrupa'daki ya da İsrail'deki işçi sendikaları son derece zengin, büyük bir tekel kadar varlıklı örgütlerdir.

Bir parantez açarak, Marx'ın dönüşüm teorisinin tersine çıkan bu durumun uzantısı bir tezi kaydetmek istiyorum:

Varlığın artması ideolojik geriliği de beraberinde getiriyor.

Bu tezimin iki uzantısını yazabiliyorum.

Bir: Avrupa'daki "kardeş" partilerin görece geriliği denetimlerindeki sendikaların zenginliği ile doğru orantılı ve ilgilidir.

İki: Zenginliğin artışı ile ideolojik gerilik arasında bir doğru ilişki olduğu için zenginlere ve aynı anlama gelmek üzere ideolojik gerilere ideolojik şiddeti büyük bir yoğunlukla uygulamak zorunludur.

Buradan Marx öncesi devrim pratiğinin burjuva sonrası devrim sürecine, ikinci aktarıma gelmek istiyorum. Çok kısa olarak söylenecek şudur: Tekelsi düzende işçi sınıfının ideolojik mücadelesi etkin olamamaktadır. Tekelsi düzen, özellikle basın ve televizyonu aracılığıyla, yepyeni bir "akıl" yaratabiliyor ve Marx öncesinde insan aklının en önemli özelliği olan tutarlılığa ve neden-sonuç ilişkisine bağlılığı tümüyle felce uğrıyor.

Bu nokta üzerinde ayrıca durulması gerekiyor. Uzun düşünme çabalarına ihtiyaç görüyorum. Şu sırada söyleyebileceğim şudur: "Entellekt" üzerinde sürekli "entellektüel şiddet" ile başka bir "akıl" oluşturulmalıdır. Tek başına yeterli olabileceğini sanmıyorum; ancak geliştirilecek mekanizmaların ögelerinden birisi olması gerektiğinden kuşku duymuyorum.

Pratiğin üçüncü koluna, politik mücadeleye geldiğimizde, söylenebilecekler ikilidir; kısaca yazıyorum. Birincisi, parlamenterlerde etki ve gücü artırma mücadelesi, Marx'ın teorisine tam bir zıtlık içeriyor. İkincisi, iki büyük devrim, Fransız ve Ekim Devrimleri, böyle bir politikayı doğrulamıyor. Her ikisi de mevcut meclislerde güç arttırmak yerine, başka meclisler yaratarak geliştiler; bu nedenle ikincisi daha açık olmakla, her ikisi de dev-

rim süreci içinde, "ikili iktidar" olarak adlandırıldılar. Fransız Devrimi, kendisini, mevcut parlamentolarda değil Jakoben Klüpler'de gerçekleştirdi. Ekim Devrimi, ise mevcut konuşma yerlerinin dışında "sovyet", eski Türkçesi ile "şura" iktidarlarını ortaya çıkardı.

Bu uzun parantezleri yalnızca Marx'ın dönüşüm teorisindeki dönüş noktalarını daha iyi açabilmek için değil; aynı zamanda "teorik" olanla olmayanı ayırd etmeye yardım edebilmek için yazmak zorunluluğunu duydum. Şimdi Marx'ın dönüşüm teorisindeki dönüş noktalarına gelebiliyorum.

Bir kez üretim biçiminin ya da bir sistemin bir ilişkiler ağı, hatta kapitalizmin bir tür "eter" olarak tanımlanmasının devrimden kaçış için sağladığı bazı kolaylıklar var. İster mantık düzeyinde bir ilişkiler ağı, isterse metamatik alanda bir denklemler sistemi biçiminde tanımlansın, bu tanımlamada önemli olan teker teker denklemler ya da ilişkiler değil, bunların toplamıdır; bu, teker teker ilişkilerde ya da denklemlerde değişmeye kapıyı açık tutuyor. Almanya'da Bernstein ve nerede ise Rusya'da aynı zamanda menşevikler, önce bu kapıdan giriyorlar.

Kapitalizmin kendisini tekelsi düzenle değiştirmeye başladığı bir zamanda dünya devrimci işçi sınıfı hareketini Alman Sosyal Demokrat Partisi temsil ediyor; o kadar öyle ki, "Sosyal Demokrat Partisi" dünyanın her tarafındaki devrimci işçi sınıfının politik hareketine hem model hem de ad oluyor. Herkes bu güçlü hareketten devrim bekliyor; Bernstein, kapitalizmin değiştiği görüşüyle ortaya çıkıyor. Nasıl ve ne ölçüde değişti; tartışmaya çok açıktır. Ancak sistemin bir ilişkiler ağı olarak tarif edilmesinden gelen ve anlamlı tartışmayı güçleştiren bir yan var, Bernstein'ın mesajından çıkarılabilecek tek bir sonuç bulunuyor; Bernstein, düzlemin esnediğini ileri sürüyor.

Bernstein'ın ileri sürdüğü ikinci nokta, değişimin sadece düzlemde ortaya çıkmadığıdır, çağdaş söylemdeki bir kavramla "feedback" etkisiyle vektörlerden birisinin de köretildiği iddiası formüle ediliyor. Oklardan birisi, delici ve yıkıcı etkisini yitiriyor; Bernstein, üretici güçlerden işçi sınıfının yırtıcılığını ve bu nedenle tarihsel olarak kendisine verilen rolü yitirdiğini de kaydediyor.

Dönüşümden dönüş, Marx'ın dönüşüm teorisi olarak çizmek istediğim mekanizmanın iki ögesinde çok nettir; üçüncü ögede ise daha ileri boyutlara varıyor. Üretici güçlerden ve delici oklardan birincisi körelirken, Bernstein'ın formülasyonuna göre, ikincisi önplana çıkıyor. Önplana çıkan, teknolojik ilerlemedir.

Burada politik ve ideolojik mücadelenin alanlarını, cephelerini ve boyutlarını gösterebilmek için bir parantez daha açmak gereğini duyuyorum. Ayrıca, izleyicilerimden izin dileyerek, Yalçın Küçük'ün bir ısrarına daha işaret etmek istiyorum. Bir tek yazıda Yalçın Küçük'e üçüncü kez başvurmam, çalışmalarını daha yakından bilmemden ileri geliyor. Bu başvuru şudur: Sovyet toplum düşüncesinin son otuz yıldır ısrarlı bir biçimde bilimsel-teknolojik devrimi önplana çıkarması ve Batı düşüncesinin buna uyum göstermesine karşın, Y. Küçük, yirminci yüzyılda ve özellikle Ekim Devrimi sonrasında bir teknolojik devrim olmadığında hep ısrarlı olmuştur. Yirminci yüzyılın sonundaki teknoloji ile başındaki teknolojiye niteliksel bir değişme olduğunu iddia etmek gerçekçi görünmüyor. Tekelsi düzenin enerji kaynağı olan elektrik hâlâ temel hareket kaynağıdır; otomasyon ise tedrici olarak hep devam ediyor. Turret tezgahı ile robot arasındaki gelişme ancak gazete okuyucusunu ilgilendirir; bilimsel bakış ise canlı emeğin sermaye ile değişimine bakıyor. Bu hep söyleniyor. Ford'un fabrikasında uyguladığı konveyer sisteminin bugün Japonya'da uygulanan robotlara göre daha büyük ya da daha küçük bir teknolojik değişme olup olmadığı ciddi bir biçimde tartışılabilir.

Buradaki Sovyet görüşü bilimsel-teknolojik devrimin varlığı ile yokluğu tartışması, özünde ve son çözümlemede bir sınıfsal tartışmadır; teknolojik gelişme, aktörsüz ve işçi sınıfsız bir süreçtir. Şöyle de söylenebilir; teknolojik gelişmeyi, işçi sınıfının karşısına çıkaran görüşler, sermayeye yakın becerilerin ve amorf yığınların politik öncülüğüne kayarlar. Bernstein bunu yapmıştır. Teknolojik gelişmeyi aşırı vurgulayan bütün görüşler, "insanlığın ortak mirası", ya da "uygarlık" türünden üretim biçimi ya da sistem çözümlerinde daha nebülöz, sınıfsız kategorileri önplana atıyorlar.

Söylenenler toplanabilir; teknolojik gelişme, önündeki sistemi itiyor. Ancak kimlikten yoksun bir aktör olmaktan ileriye geçemediği hatta aktör (*) bile olamadığı için ancak uysal bir itici olabiliyor.

Buraya kadar yapılan çözümlemelerden bir ara sonuca varıyorum: Marx'ın dönüşüm teorisini bir üretim biçimi ya da sistemi ile üretici güçlerin karşılaşması olarak ortaya koymuş olması, dönüşümden dönüş noktalarını da içermiş oluyor. Bu teoriden bir devrim çıkışını kuşku ile karşılıyorum. Devrim, iki sistemin karşılaşmasının sonucudur. Dönüşüm, iki düzlemin iki kalkan türünden birbirine girmesinin sonucu olarak ortaya çıkıyor.

Bu sonuca birbirinden ayrı yönde iki düzeltme getirmek durumdayım. Birincisi, Marx'ın felsefi görüşü sonucu, üretici güçlerin gelişmesinin belli aşamaların bir sistemi anlatmasıdır. Dolayısıyla önde bir düzlem varsa, üretici güçlerdeki gelişmenin belli aşamasında bir başka düzlem kendisini zorluyordur; dolayısıyla bilince çıkmak üzeredir. Bu nedenle Marx'ın devrim teorisinin tek düzenli iddiasının doğru olmadığı ileri sürülebilir.

Böyle bir ileri sürülüşün ciddiye alınması gerektiğini düşünüyorum. Ancak ciddiye alındığı zaman, düşünmenin ikinci ve üçüncü aşamalarında, Marx'ın dönüşüm teorisinin zayıflığının bir kanıt olabileceğini sanıyorum. Çünkü, bu ikinci düzeltmedir, Marx'ın bütün çabası, bu açıdan alındığında, bir sistemin bilince çıkışını önem ve geriye atma önünde geliştiriyor. Başkaları bir yana, Marx'ın Blanqui ile ütopyacılarla ve hatta Bakunin ile mücadelesi bir bilince çıkışı önleme etkisi yapıyor.

Tarihsel olarak bu mücadelelerin haksızlığını ileri sürmüyorum. Söylemek istediğim şudur: Politik müdahale ve yeni düzeni çizme çabaları olmadan devrim olmaz. Marx, devrimleri veri kabul ettiği için, politik müdahaleyi küçümsüyor ve Newton'un aşırı etkisiyle kaçınılmaz ve aynı zamanda bilimsel gördüğü yeni düzenin insan çizgileriyle bozulmasından endişe ediyor. Kaygıla-

---

(*) Aktörü faktör ya da fail anlamında kullanıyorum.

rına, Marx'tan önceki yüzyılda, onsekizinci yüzyılda yaşamış olsaydım, tümüyle katılabilirdim. Fakat tekelsi düzene getirilmeye başlandığı on dokuzuncu yüzyılın son otuz yılından itibaren bu itirazların dönüşümden dönüşleri kolaylaştırdığını düşünüyorum.

Buradan Lenin'e geçiyorum. Lenin'in, çok zaman Bakuninci, Blanquici ve zaman zaman hayalci suçlamasıyla karşılaşmasını, bu incelemenin çerçevesinde, normal saymak gerektiğini düşünüyorum. Lenin, jakobenci suçlamasını hiç reddetmiyor ve nerede ise onur duyduğunu hissettiriyor. Bu Lenin'in tümüyle bir politik müdahale olmasından ileri geliyor.

Lenin'i, kişilik kazanmış proletarya olarak görmek de mümkündür; yaşadığı düzene sonsuz bir kin olarak da algılayabiliyorum. Bernstein ya da menşevikler, kapitalizmin değiştiğini ileri sürerlerken, aynı zamanda içinde yaşanabilir olduğunu de anlatmış oluyorlar. İşçi sınıfının artan ekonomik eylemlilikleri ile tedricen ve zaman içinde değişebileceğini ileri sürerlerken, beklemede büyük bir sakınca görmediklerini de ortaya koyuyorlar. Lenin sabırsızdır ve aynı anlama gelmek üzere, ani geçişten yanadır. Lenin'e göre Bernstein ve menşevikler, perspektiflerini yitirmiş tekke miskinleridir.

Devam etmeden önce burada yeni bir paranteze gerek var; sürekli olarak muhatap olarak Bernstein ya da menşevikleri almakla birlikte dönüşçülerin bunlardan ibaret olmadığını da kaydetmek durumundayım. Ayrıca ileri sürdüğüm görüşlerin soyutlayan ve aynı anlama gelmek üzere teorik değeri olduğunu iddia edebilmek için bütün dönüşlerin aynı noktadan çıktığını göstermek zorundayım. Bunda ise hiçbir güçlük karşılaşmıyorum. Bernstein'e karşı çıkan Kautsky, yine aynı noktadan dönüşe geçti. İkinci Dünya sonrasında Stalin'in yakın danışmanlarından Profesör Evgeniy Varga, kapitalizmin değiştiği iddiasıyla ortaya çıktı ve Stalin tarafından afaroz edildi. Toplumsal Kurtuluş, başında, Garbaçov'a açık bir kart vermekle

birlikte (*) Mihail Garbaçov'un kapitalizmin değişip değişmediği sorusunu ortaya atmasından itibaren tehlike çanları çaldığının hatırlanacağını sanıyorum; Sovyet politik yazınında bugün bütün dönüşçüler, kapitalizmin değiştiği noktasında birleşiyorlar. İşçi sınıfının devrimci rolünün kalmadığını ileri sürüyorlar ve teknolojik "devrim" ile artık sosyalizmin bütün sınıfların malı haline geldiğini, yazıp duruyorlar. Bütün dönüşler, çizilen mekanizma çerçevesinde dillendiriliyor.

Lenin'in, Marx'ta asıl büyük ve son derece olumlu "revizyon" ile kendiliğindenciliği reddetmesi ve üniversite gençliğini işçi sınıfına bilinç götürmekle görevlendirmesi, Marx'ın dönüşüm teorisindeki en büyük eksikliğini ortadan kaldırmaya yöneliktir; bunun her zaman tekrarlanmasının yararlı olacağını düşünüyorum. Lenin'in, Marx'tan ayrı olarak, dönüşüm objektivitesinin ölçüsünü yazması, dönüşümden dönmek isteyenlerin yolunu kapamada önemli bir katkıdır. Lenin'in jakoben ve benzeri suçlamalardan nerede ise hoşlanıyor olması da, bilinçli ya da bilinçsiz, ancak büyük bir politik kararlılıkla, dönüşüm teorisindeki eksikliği örtme yönünde çabalar sayılmalıdır; öyle sanıyorum.

Peki, Lenin'in bu önemli katkısına karşın, dönüşümden dönüş noktası Marksist anlayışta varlığını nasıl koruyabiliyor; son olarak bu soruyu cevaplandırmak gerektiğini düşünüyorum. Cevaplandırabilmek ve Lenin'e haksızlık yapmamak için objektif olanla subjektif olanı birbirinden ayırmak istiyorum. Önemli olan şudur: 1920 yılı ortalarından sonra Lenin ve arkadaşları, dünya da yeni bir konjonktür değerlendirmesi içine girdiler. Avrupa'da

---

(*) Toplumsal Kurtuluş'un Garbaçov'a ilk yaklaşımı, kütleyi harekete getirme planını desteklemekle birlikte yaptığının bir devrim olmadığı ve henüz hiçbir planının bulunmadığı noktasında gelişti. İki dünyanın da bir devrimden söz etteği bir zamanda bu cüretli bir değerlendirme oldu vezaman doğruladı.

Garbaçov, uluslararası ilişkilerde son derece teslimiyetçi bir tutuma girmesinin, Sovyet insanını aşırı gerici rüzgarlara açmasının yanında, Sovyet sisteminde henüz önemli bir değişikliği gerçekleştiremedi. Artık buna sadece sevinmek gerekiyor.

devrimden umudu kestiler. Bu kesiş, kuşkusuz, geçicidir; ancak yapılan devrimin korunması durumu ile karşı karşıya geldiler.

Yapmak ve korumak iki ayrı iştir.

Korumanın gereklerini yapmanın dinamiği içine sokmamak gereklidir. Ne yazık, bugüne ve Toplumsal Kurtuluş'un yayınına kadar, bu ayrım, kütlelerin haklılık duygularını ve Ekim Devrimine bağlılıklarını incitmeyecek bir biçimde yapılamamıştır. Trotskistlerin önermelerinde haklı oldukları noktalar olmuştur; ancak Trotskismın kendisinin inandırıcılıktan yoksun bulunması ve Trotskiy'in politikalarını hiçbir zaman Bolşevik partiden ve Stalin'den anlamlı bir biçimde ayırmanın imkansızlığı, bu haklı önermeleri de ikna gücünden yoksun etmiştir. Trotskistlerin, anti-Stalinizm çerçevesinde Ekim Devriminin kazanımlarını yoksaymaları da, haklı olabilen önermelerinin farkedilmesini bile önlüyor.

Avrupa'da yakın zamanda devrim olmayacağı değerlendirilmedi yapılıncaya, Lenin, ilk devrimi koruyabilmek için önemli sayılabilecek bir ricatı başlatıyor. NEP, bu ricatlardan birisidir; burada anmamın nedeni, Sovyetler Birliği'nde kapitalist restorasyonu arayanların kendilerine model ve "Lenin" olarak, yalnızca NEP'i ve NEP'i başlatan Lenin'i almalarından ileri geliyor. Aslında son döneminde Lenin, her cephede ricat işareti veriyor.

Burjuva devrim sürecinde konuşmak önemlidir.

Sosyalist devrim sürecinde yazmak önemlidir.

Bu ricatın ayrıntılandırılmasını burada yapmak istemiyorum; ancak daha sonraki işçi sınıfı hareketlerindeki bütün gerici eğilimlerin kaynağı olan Çocukluk Hastalığı, bu dönemin damgasını taşıyor. "Kanun diye kanun diye kanun çiğnendi" diyen şairi haklı çıkartacak bir biçimde "DİSK, DİSK, Yaşasın DİSK" diye diye DİSK'i CHP'leştirdikten sonra büyük sermayeye peşkeş çeken hainler çetesi Eylülist darbeden sonra Türkiye'de Türk-İş yardakçılığına başladıkları zaman Lenin'in bu çalışmasını kendilerine Kuran yaptılar.

NEP ve Çocukluk Hastalığı iki önemli unsur oluyor. Fakat Hruşov'un moda yaptığı "barış içinde bir arada yaşama", "kapitalist olmayan yol", 1935 yılında Komintern politikası olan

Cephe, hep bu dönemde Lenin tarafından telaffuz ediliyor. Lenin, bu dönemde, şu veya bu ölçüde iki sistemi birbirine yaklaştırıyor.

Her ricat, iki düzlemin birbirine yaklaşması sonucunu ortaya çıkarıyor.

Tamamlıyorum: Devrim, bir sistem ile üretici güçlerin karşılaşmasından değil, iki sistemin çatışmasından doğuyor. Çatışmada otomatizm yok; her sistem, kendisine sıkıca bağlı sınıflara ve örgütlere sahip olmak durumundadır.

Daha da önemlisi şudur: Sınıfların bilincinde her iki sistem birbirinin tam karşıtı olmalıdır. Bilinçte sistemleri birbirine yaklaştırmak devrime geçişi değil devrimden dönüşü garantiliyor.

PARTİ YOLUNDA YÜRÜYÜŞ

Her tekrarda bir yenilik var. Olmalıdır. Belleklerin silinmek istendiği, bellek silmenin akıl değiştirici bir seferberliğe dönüştürüldüğü bir zamanda, "tekrar" en cüretli iş sayılmalıdır, dünyanın döndüğünü söylemek, her gün söylemek, ısrarla söylemek, korkmadan söylemek, bugünün en önemli görevi oluyor. Öyle görüyorum.

Bugün gerçekliği yenileyerek tekrarlamak zorundayız. "Klasikleri", bu sözcüğü değeri hiçbir zaman kaybolmayan yaratılmış ürünler anlamında kullanıyorum, altın sırlarından soyarak daha kalıcı ve daha değerli bir biçimde tekrarlamak durumundayız.

Başlıyorum ve bir: Sosyalizmde işçi sınıfının birlikteliği ampirik ve pratik değil teorik ve sözcüğün en iyi anlamında spekülatif bir durumdur. Bunu açabilirim; sosyalizmin, işçi sınıfının başta üretimde çalışan sınıfın, düzeni olduğu ve işçi tarafından kurulacağı pratik ve ampirik değil, teorik bir zorunluluktur. Bunu da açabilirim; eğer "doğru" olarak tanımlanmış bir sosyalizm ve "doğru" olarak anlatılmış bir işçi sınıfı varsa, bu ikisi ve yalnızca bu iki buluşacaktır ve bu buluşmayı önlemek mümkün görünmüyor.

Lenin'in sözü var: Pratik yeşil, teori gridir. Yeşil yaş gri kuru. Buna eklenecek olan şudur: En büyük zorunluluk, teorik olandır.

Sosyalizm ortakçı düzendir. Fabrikada üretim işi ortak bir iş; kişiliğe damgasını vuruyor. Sosyalizm eşitçi bir düzendir. Teknolojinin gelişimi hem beceri farklılığının önemini azaltıyor, "usta" zanaatkar emekçiyi tarihe gömüyor, hem de tek tek işçinin üretime katkısını ölçülemez, ayırtedilemez bir hâle getiriyor. Sosyalizmde çıkarsız emek sosyalizmde toplum için çalışma, sos-

yalizm de Lenin'in sözüyle karşılığını düşünmeden çalışma, en büyük onur ve en büyük ahlaktır. Lenin'in sobotnikler, cumartesi günü karşılığını almadan çalışanlara duyduğu heyecan ve "İşte Komünizm" sözü bunu gösteriyor. Bu ise ancak devrimci süreçten geçmiş işçinin ahlakı ve onuru oluyor.

Avrupada işçi sınıfı ve partileri ne olursa olsunlar Sovyetler Birliği'nde sosyalizm nereye gelirse gelsin , sosyalizm ve işçi sınıfının birlikteliği bir kaçınılmazlıktır. Bir bilimsel zorunluluk oluyor. Bilim ise kaçınılmazlıkları bularak geliştiriyor ve zenginleştiriyor.

İkinci tekrarı formüle ediyorum : Parti kendiliğinden olanın reddidir. Burjuvazide politik gelişmeler kendiliğinden spontane bir biçimde ortaya çıkıyor; en azından devrimden sonra yönetim bir kendiliğinden sürece dönüşüyor. Çok zaman burjuva devrimleri de, İngiliz ve Fransız örnekleri kendiliğinden çok merkezli ve çok kaynaklı hareketler olarak geliştiriyor.

Sosyalizm bir felsefe olarak, kendiliğinden sürecin reddi ile başlıyor. Fizik bilimi doğayı, sosyalizm toplumu kontrolü amaç sayıyor. Sosyalizmde partinin önplana çıkışı ise, sosyalizmin bu temel felsefesinin kavranmasıyla birlikte gerçekleşiyor.

Bu noktayı açmam gerekiyor; sosyal mücadelede partinin rolünün kavranması mücadele coğrafyasının değişmesiyle de ilgilidir. Kendiliğindenlik bakışının reddi mücadelenin çekim noktasının Almanya'dan Rusya'ya geçişinin eş zaman oluşu bir rastlantı sayılmamalıdır. Kautsky ağırlığının coğrafik değişimine ilk parmak basan önemli kişidir. Ancak daha ilerisini göremiyor ve göremediklerine karşı çıkıyor.

Sosyal mücadelenin Avrupa merkezli, öro-santrik konumunu yitirmesi, kendiliğindenlik anlayışı çerçevesinde ele alınmalıdır; Avrupalı bir sosyalist için devrimci mücadeleye bir "halk hareketi" rengi verecek ölçüde zenginlik hep oluyor. Avrupalı sosyalist, yüzeysel, derine fazla inemeyen, sınıfsal netliği bulamayan "halk" tepkilerinin illüzyonu ile sürekli bir evliliği yaşıyor.

Bu noktayı üçüncü tekrarıma geldiğimde daha iyi açabilmeyi umuyorum. Üçüncü tekrar şudur : Partide disiplinin yoğunluğu işçi sınıfının gelişmişlik düzeyinin çeşitliliğiyle doğrudan bağ-

lantılıdır. Tersinden söyleyebilirim; homojen işçi sınıfında politik ve ideolojik beraberlik için özel bir çaba gerekemeyebiliyor. Çünkü Rusya ve bugünkü Türkiye örneği heterojen işçi sınıfının varlığında ise parti ile disiplin neredeyse özdeşleşiyor.

Bu söylediklerimle ilgili bir parantez açmak zorundayım: Rusya'da daha kalifiye işçi, bir eğilim olarak, hep menşevizmi seçiyor. Türkiye'de daha az kalifiye sanayi işçisinin, plebyen yığınların, devrimci sosyalizme eğilim göstereceklerini düşünmek ve gözlemek durumundayım. Bu da disiplin sorununu, bir Batılının anlayamayacağı bir yere çıkarıyor.

Devam etmeden önce bir ara sonucu yazmak istiyorum; heterojen işçi sınıfı içinde çalışan partilerde "demokrasi" ayağı hep zayıf kalmaya mahkumdur. Bunun içtenlikle kabul edilmesi gerekiyor.

Bu ara sonuç ile ilgili bir parantez açma ihtiyacı duyuyorum: Marx'ın "demokrasi" sözcüğünü sürdürmesini anlıyorum. Ancak Lenin'in yeni bir kavramla ortaya çıkmamış olmasını yadırgıyorum. "Demokrasi" hep birden çok sınıfı hatırlatıyor.

Bu rezervle birlikte Bolşevik Parti ile demokrasi ilişkisini incelediğimde üç aşamayı saptayabiliyorum . Bir : Uzun ve "legal" bir hazırlık dönemine sahip oluyor. Tartışma ve katılım, karşılıklı görüşlere saygı anlamında "demokrasi", bu dönemde hem vardır ve hem de bir ekol niteliği taşıyor. İki : Uzun gizlilik döneminde ise, "demokratik merkezîyetçilik" sadece merkezîyetçiliktir. Lenin, bunu açıkça söylemekten, "demokratik" ilkenin yerini "yoldaşça güven" ilkesine bırakmasını ifade etmekten hiç çekinmiyor. Üç : İç savaş dönemi, ayrı ve yeni bir "demokratik" ekol oluyor.

Devam etmeden önce bir özete ihtiyaç var : Kendiliğinden tepkilerin sınırlı ve imal edilebilir düzeyde ve işçi sınıfının gelişmişlik açısından heterojen olduğu bir toplumda, hem parti ve hem de disiplin, örnek olsun, bir Avrupalının anlayamayacağı kadar temel ilkedir. Yoksa, kişilerin tercih ya da kaprislerinin sonucu değildir.

Dördüncü tekrar şudur : Sosyalizmin tarihi ayrışma sürecinin yazımıdır. Feodalitenin baskısından kaçıp, surlar dışında kü-

çük işyerine kaçan artizan-emekçi, hem embriyonik "burjuva" ve hem de sosyalizan ideolojinin habercisidir. Artizan usta hem zenginleşmeyi, hem mülkiyetsizliği birarada düşünebiliyor ve hem de mülkiyet özlemi duyuyor. Mülkiyeti bir çekiç, bir körükle sınırlı olduğu için emeği bütün değerlerin yaratıcısı sayabiliyor; mülkiyeti arttıkça kendisine yabancılaşıyor.

Bu aşamada küçük mülk sahibi burjuvanın sosyalist mücadeleye bir düşmanlığı yoktur; çünkü henüz ayrışma ortaya çıkmamış durumdadır. Düşmanlık, burjuvazinin kendi bilincine ulaşması, iktidara yaklaşması ve işçilerin karşı mücadelesinin başlamasıyla birlikte ortaya çıkıyor. İşte bu aşamada Batı'da işçi haklarının genişlemesiyle daralması aynı anda ve birarada yaşanıyor.

Batı'da işçi sınıfı hareketi çok haklı bir biçimde "açık" ve "demokratik" bir biçimde başlıyor. Daha sonra gizlenme denemeleri var; ancak açıklık tutkusundan hiçbir zaman kurtulamıyor. Gidererek kazandığı homojen nitelik ve sendikal güç, açıklığı her zaman geçerli bir ilke ya da illüzyon haline sokuyor.

Kendiliğindenlik, partisizlik, disiplin ihtiyacının yadsınması ve açıklık; özünde Batı'nın sosyal mücadelesinin temel çizgileri oluyor. Bunun karşısında Bolşevik ve Sovyet deneyimi var. "Parti" arayan herkes bu iki çizgiden etkileniyor.

Yoldaşım Haluk Yurtsever'in önce yazılarından sonra yüzyüze tanıdığım andan itibaren bende bıraktığı izlenim budur: Haluk Yurtsever, "parti" arayan bir yürüyüşçüdür.

Parti aramak, sosyalizme yol almaktır.

Parti aramak, iktidarın kapısına dayanmaktır.

Devam etmeden önce tekrar olmayan bir noktayı daha dillendirmek istiyorum. Şöyle ifade edebilirim; parti aramak başkadır, parti komiserliği ise bambaşkadır. Buna şunu eklemek durumundayım : Bolşevik Parti; bir nesnelliğin sonucudur. Rusya topraklarında bir başka partinin başarılı olabileceğini hiçbir zaman düşünemiyorum. Bolşevik Parti, bir kaçınılmazlığın ve büyük ve coşkulu bir denemenin tarihsel anlamda kalıcı ürünüdür. Artık sosyal mücadelenin klasiklerinden birisidir.

Ancak "Parti Komiseri" konumu da Bolşevik Parti'nin bir ürü-

nü ve buluşu oluyor. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nde reddedilemeyen çürümede en önemli yerin birisini, emek değer yasasının daha önceden reddedilememesine, diğerini de parti komiseri kurumuna veriyorum. Ancak bir zorunluluk sonucu çıktığını kabul ediyorum.

Babası Trotsky'dir; yoksul bir partiyle yapılan iç savaşta Çarlık Rusyası subayları kollandı. Bilgili ve becerili subaylardır; ancak politik olarak güven duyulamıyor. Bilgili ve becerili olmayan ancak politik olarak güvenilir "komiser" ihtiyacı buradan çıkıyor.

Anası Stalin'dir; yoksul partiyle sanayileşme mucizesi yapmak zorunda kaldı. Çaresiz, bolşevizme karşı savaşmış menşevik uzmanları, iktidara boyun eğmiş narodnik iktisatçıları, planlamaya inanmayan liberal profesörleri kullanmak zorunda kaldı. Arka odalarda bunların bilgilerinden uzak parti komiserleri oturuyordu. Başka ne olabilirdi?

Bilmeyen "iyi" politikacı olurmuş; Sovyet Devriminin en büyük dramlarından birisi budur. Ne yazık, daha büyük bir yakıcılıkla Türkiye Devriminin önünde duruyor. Haluk, bu sözcükleri kullanmamakla birlikte incelemelerinin birisinde bu noktaya parmak basıyor ve acıyı dile getiriyor.

Haluk, bu incelemelerinde parti arayışını sürdürüyor. TİP'in üniversitede prestij kaybettiği bir sırada Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının etkinliğinde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde okuyor. Öyle anlaşıyor, iki eğilime de hem düşman ve hem de dost olmuyor; uzak kalıyor. Eylemlerin içinde TİP ve MDD ideolojisinin ise dışında kalıyor.

Avukatlık stajı ve askerliğini yaptıktan sonra ani bir kararla ve hiçbir bağlantı kurmadan, parti peşinde, kendisini Türkiye dışına atıyor. Karşılaştığı TKP'dir. 1970 yıllarında TKP atılımını gerçekleştiren en fazla on genç adamın arasında yer alıyor.

Haluk'u tanımaktan büyük sevinç duydum. Bir kez TKP içinde bu tür devrimcilerin bulunması benim için hoş ve güzel bir sürpriz oldu. Bunu daha önce düşünmemiş olmayı, kendim için, eksiklik sayıyorum. Üstelik Haluk, türünün de tek temsilcisi değil; buna da ayrıca seviniyorum.

Sosyalist olmayan uzman ve aydınlar ile uzman olmayan poli-

tikacılar; 1930 yılında da, 1990 yılında da yaşanan bu oldu. Bugün yaşanan şudur; sosyalist ülkeler, sosyalist olmayan ve sosyalist olamayan aydın ve uzmanların ihanetini yaşıyor. Bunları ise, uzmanlık bir yana bilginin kırıntılarından uzak "parti" komiserleri besliyor.

Tanışmam aslında "TKP Pişmanları" kitabıyla başladı. İlkesel konularda pazarlıksız tutumu beni oldukça etkiledi. R. Yörükoğlu'na bağlanan "En Zayıf Halka" kitabının İ. Bilen'in telkinleriyle yazıldığını biliyor ve bunlara bakarak da TKP'nin bir devrimci hazırlık içinde olduğuna inanıyordu. Aydın Bulutgil-Nabi Yağcı'nın dönüşünü kabul etmedi ve hiçbir önkoşul koymadan TKP-İşçinin Sesi içinde yerini aldı.

Daha sonra yüzyüze beraberliklerimizde Haluk'un buradaki pazarlıksız tutumu ile çok zaman gösterdiği tartışma sabrının karşılaştırmasından şaşırdığımı eklemek zorundayım. Haluk'un küçük kardeşi ve Yoldaşım Cüneyt, belki de üzerinde taşıdığı birisi faşistlerin ve diğeri eski yol arkadaşları TKP'lilerden gelen hatıra iki kurşunun da etkisiyle, Yörükoğlu'nun liderliğinde bir oluşumdan "parti" gelmeyeceğini hemen anladı ve pek çok sevdiği kardeşiyle de siyasal bağlarını kesmekte gecikmedi. Haluk, "parti" arayışı hırsıyla burada da daha sabırlı hareket etti.

Politika durmaz.

Eylem beklemes.

Arayış duraksamaz.

"Kurtuluş Yolu", Haluk'un bundan sonraki durağıdır. Buradaki düşünceler ile bugün Kurtuluş'ta yayımlananlar birbirine yakın düşüyor. Bu önemlidir. Ancak Haluk'un Toplumsal Kurtuluş'un çıkışında da pazarlıksız ve ilkeli bir tutum aldığını hatırlıyorum. Eylem alanı Türkiye'den ve burada iş yapanlarla birlik olmak gerekir; hep böyle düşünüyor. Böyle düşününce, birlikte arayış kaçınılmaz oluyor.

Benimle, Çelik Bilgin'le, bir önemli biçim farkı var: Daha sabırlı ve daha temkinlidir. Bu nedenle birbirimizi tamamladığımızı düşünüyorum. Yazılarda ise zaman zaman kalıp ile ürün ilişkisi görüyorum. Benim yazılarımda çıkıntılar, Haluk'un incelemelerinde girintiye dönüşüyor ve girintiler de çıkıntı oluyor. Şu aş-

mada bunu büyük bir zenginlik sayıyorum.

Arayış ortaktır.

Arayış heyecandır.

Batı ve Doğu çizgileri arasında artık arayış bizimdir.

Bizim olan ise yaratıcıdır.

Bu çalışmanın ortak yaratıcılığa önemli bir katkı olduğuna inanıyorum.

BÜYÜMEMİŞ ÇOCUK HASTALIĞI REVİZYONİZM VE TROTSKİZM

Başka yerde yapıldığını bilmiyorum; Lenin'in ünlü çalışması Çocukluk Hastalığı'nın yeniden değerlendirilmesine ilk kez Türkiye'de başlandığını biliyorum. Bilgilerime göre böyle bir çaba, 1970 yıllarının hemen sonlarında, "Sosyalist İktidar" dergisi içinde ve çerçevesinde gerçekleşiyor. Dergi, ürünlerini vermeden, Eylül-ist darbe ile yayın hayatının sonunu yaşıyor. (*) Bununla birlikte, Sosyalist İktidar'da, değerini yeniden saptamak ve yerini belirlemek için, Çocukluk Hastalığı'nın "ortak okuma" hazırlıkları yapıyor.

Bundan on yıl kadar önce hem Lenin çizgisi içinde kalmak ve hem de Lenin'in en çok bilinen eserlerinden birisinin değerini tartışmaya açmak Çocukluk Hastalığı'nın dünya işçi sınıfı ve sosyalist hareketlerinde her türlü geri dönüşlerin teorik dayanağı yapılmak istenmesinden kaynaklanıyordu; bugün için daha net gerekçeler var. Bugün reel sosyalist ülkelerde kapitalist restorasyon savunucuları, Avrupa'da komünist partileri reddeden komünist partisi yöneticileri, doğuşlarını söz birliği edercesine, Çocukluk Hastalığı'na bağlıyorlar. Lenin'in bu çalışması, sadece

---

(*) Kısa ömürlü, dar tirajlı Sosyalist İktidar'ın hiç beklemedik bir etkiye sahip olduğunu görüyorum. Etkisinin tam ölçüsü olmamakla birlikte, şu anda iki dergi, Gelenek ve İktidar Yolu, Sosyalist İktidar'ın istenen ya da plansız çocuklarıdır. Gelenek, duyduğum kadarıyla, Sosyalist İktidar'ın devamı iddiasındadır; İktidar Yolu, Sosyalist İktidar'ın TİP içindeki etkisiyle ve önce sosyalist devrimi savunmak için başlamış ve daha sonra demokratik devrime dönmüş bir eğilimin uzantısı görünümünü veriyor. Sosyalist İktidar'ın etkisi kuşkusuz bu iki dergiyle sınırlı değildir; yalnızca bu ikisini hatırlatmakla yetinebilirim.

ekonomik planda değil dünya ölçüsünde bir teorik ve politik yu-
muşamanın ve emperyalizm ile "barış inde bir arada yaşama"
politikasının habercisi sayılıyor.

Çocukluk Hastalığı'nın temel görüşlerinin bir yanı şudur: Bir
yıl önce kurulan Komintern'in kuruluşundan pişmanlık tohum-
ları çıkarılıyor. Bir yıl önce Avrupa'nın sosyalist ve işçi partileri-
nin radikal kanatları, yerlerini terkederek komünist partileri kur-
maya zendirilirken, zaman zaman zorlanırken, zorlayanların ba-
şında Trotskiy var, 1920 yılında, ocukluk Hastalığı yazılırken,
bu alışma Komintern'in İkinci Kongresi'ne yetiştiriliyor, tersi bir
politika öneriliyor. Komünistler, bu kez, bir yıl önce ayrıldıkları-
yla, ayrıldıkları yerlerde beraberliğe zorlanıyorlar; bu zorlama-
ya uymayanlar, çocukluk hastalığına tutulmuş sayılıyor.

Çocukluk Hastalığı, gerçekten bir dönemin başlangıcıdır; bu-
radan, 1929 yılında Stalin tarafından "sınıfa karşı sınıf" formlas-
yonu ne srlnceye kadar, gerek Sovyetler Birliği'nin ve ge-
rekse Komintern'in temel grş yumuşaklıktır, "cephe", işçi
cephesi biçiminde de olsa ve "barış inde yaşama" türünden for-
mller ilk kez bu dönemde telaffuz ediliyor. Lenin, Trotskiy ve
Stalin, bu politikalarda beraberdirlere; Nova Ekonomieskaya Poli-
tika, Yeni Ekonomik Politika veya NEP, bu zaman aralığına ege-
men oluyor.

Lenin'in bu ünlü çalışmasının bu yanı, yeri, bu kadar açıklık-
la yazılmasa bile, çok iyi biliniyor. Tekrarlamak durumunda deği-
lim. Ancak giderek ve tekrar tekrar okuduğumda, ocukluk Has-
talığı'nın bir değil iki "kitap" olduğunu düşünmeye başlıyorum;
bir yanı son derece yol açıcıdır ve değerini bugün de koruyor. Bu
yan üzerinde durmak istiyorum.

Çocukluk Hastalığı'nda Lenin, "ricat" politikaları önermenin
yanında bir de, Ekim Devriminin politik ve bilimsel çözümleme-
sini yapma gereğini duyuyor; zgn ve genel dinamiklerini orta-
ya çıkartırken karşılaştığı tehlikelere parmak basmaya alışıyor.
Belki yok olmaktan kaçınılmaz ve belki doğal, "ricat", yok olmak-
tan kurtulmanın politikalarından birisidir ve burada ortaya çıkan
binanın tarihsel yerini ve karşılaştığı asıl tehlikeleri çözümle-
mek anlamsız görünmüyor. Anlamlı olanın üzerinde durmak

gereğini duyuyorum.

1920 yılında, Çocukluk Hastalığı yazıldığında, Kautsky artık bir renegat, Türkçesi ile, bir dönektir; Lenin'in politika yazılarına öğretici bir örnek oluyor ve Lenin, olumlu anlamıyla, Kautsky'ye atıfta bulunuyor. Lenin'in Kautsky'den yaptığı aktarmayı buraya alıyorum: "Şimdi, Lenin, 1848 yılına göre diye saptama yapıyor, Slavlar, devrimci uluslar safına katılmakla kalmadılar, aynı zamanda, devrimci düşünce ve eylemin merkezi giderek Slavlara kayıyor. Devrimci merkez, Batı'dan Doğu'ya kayıyor." (*) Kautsky, bu saptamayı, 1902 yılında yapıyor ve Lenin, 1920 yılında dikkati çekiyor.

Devam etmeden önce araya giriyorum: Kayış, devam ediyor.

Bilincin dışardan taşınacağı tezi, gerekçelerini tümüyle açıklamamış da olsa, Lenin'in marksizme çok büyük katkısıdır; Marksizme ateşli bir su eklemek ve yenilemek ile özdeş tutuyorum. Şaşırtıcıdır; Lenin, Nisan Tezleri ile bir de Leninistleri şaşırtıyor. Lenin'in 1917 Nisan ayında Finland'da okuduğu "tezler", Lenin'in yazılarını yutarak yetişen pek çok yakını için de bir sürpriz oluyor; Lenin, iktidar istiyor. Nisan Tezleri, her ne pahasına olursa olsun, Şubat Devriminden Ekim Devrimine açılan ve akan bir hırsı dillendiriyor.

Şöyle düşünmek mümkün; bir sosyalist devrimin, eylem ile, gelişmiş ülkeler proletaryasının bilincini sarsacağına inanılıyor. Lenin'in böyle düşündüğüne inanıyorum.

Çocukluk Hastalığı'ndan aktarıyorum: "İleri ülkelerin en az birinde bir proleter devrimin başarıya ulaşmasından hemen sonra net bir değişiklik ortaya çıkabileceğini gözardı etmek de hatalı olacaktır; Rusya ('Sovyet' ve sosyalist anlamda) bir model olmaktan çıkacak ve bir kez daha geri bir ülke olacaktır." (**) Lenin'in, gelişmiş ülkeler proletaryasının yapacağı devrime öncelik verdiği kesindir; bir tekinin gerçekleşmesi bile Rusya'yı arka plana atabiliyor.

1920 yılına gelindiğinde, beklenenin gelmeyeceği izlenimi

(*) V.I. Lenin, Collected Works, Vol. 31. s.22

(**) Ibid. s.21

güçlenme sınırlarını aşıyor ve kesinliğe yaklaşıyor. Artık Lenin, geri bir ülkede sosyalizmle karşı karşıyadır. Çocukluk Hastalığı'nda büyük bir gerçekçilikle, karşılaştığı sorun ve tarihin kendisine oynadığı cilveyi yazıyor. Aktarıyorum: "1917 yılının özel ve tarih açısından tekil koşulunda, Rusya'da, sosyalist devrimi başlatmak kolaydı, fakat, devrimi sürdürmek ve sonucuna ulaştırmak, Rusya'da Avrupa ülkelerine göre, daha güç olacaktır." (*) Lenin, Rusya'da devrimin bu tutkulu mimarı, devrimi sürdürmenin ve sonucuna götürmenin güçlüğünden söz ediyor. Sözüünü ettiği güçlükleri de aktaracağım; ancak önce, bu incelemenin amacını açıklamak istiyorum. Çünkü tam burada sırasıdır.

Bu inceleme, "revizyonist" ve "Trotskist" kamplar üzerine yazılıyor. Reel sosyalizme dün de bugün de, "revizyonist" klişesiyle bakanları da, Trotskistleri de, sosyalist mücadelenin "büyümemiş çocuk hastalığı" olarak niteliyorum. İkisinin ortak yanları, revizyonist kampın aslında buna "revizyonistist" demek daha doğrudur, köylülükten esin kaynağını bulmasına ve Trotskiy'nin köylülüğe karşı bir izlenim vermesine karşın, sanıldığından çok daha fazla görünüyor.

Bir: Lenin'in gördüğünü Trotskiy de görüyor. Rusya'da devrimi sürdürmenin, sonucuna götürmenin güçlüklerini görmek için, Lenin ya da Trotskiy olmaya gerek yoktur. Lenin, bunu reddetmiyor ve Trotskiy, katkıda bulunduğu Rusya Devrimini küçümsüyor. Revizyonistist kamp ise Hruşov'un Mao'nun Çin'ine atom bombası vermemesinin ve sırtını Doğu'ya yüzünü Batı'ya dönmesinden sonra Başkan Mao tarafından oluşturuluyor ve Çin ile Arnavutluk dışında reel sosyalizmi küçümsemeyi anlatıyor.

İki: Birisi Trotskiy'den ve diğeri Mao'dan başlamakla birlikte giderek, her ikisi de vulgar Batı başınının anti-Sovyet yazılarıyla besleniyorlar. Beslenmelerine uygun olarak da, zamanla, küçümsemeleri düşmanlığa dönüşüyor.

Üç: İster parti bürokrasisinin, biraz kötüleyerek, Rusçasıyla aparatçık ve ister ekonomik bürokrasinin, Rusçasıyla hozyaisven-

---

(*) İbid.s.64

nik, bozulmasından bir sınıf çıkarmak, bayağı Amerikan sosyolojisinin bir buluşudur. Anti-Marksist ve bilim dışıdır. Hem revizyonist ve hem de Trotskist kamplara ortak payda oluyor.

Dört: Revizyonist ve Trotskist kamplar, Stalin'i abartırlar. Bircisi överken ve ikincisi yererken abartıyor. Her iki kampın da Stalin çözümlemesi ne Sovyet gerçeklerine ve ne de bilimsel titizliğe uyuyor.

Stalin, ne revizyonist kampın abartılı ölçüde süsleyerek göklere çıkardığı, ne de Trotskist kampın tarihin günah keçisi sayıp yerin dibine batırdığı kimsedir; Lenin'in güçlüğüne işaret ettiği görevi, düşünülebilecek en üst başarıya ulaştıran liderdir.

Beş: Binanın yıkılacağını haber vermek, tedbirlilik oluyor; cidiye alınması gereklidir. Ancak yıkılma başladığı zaman, kısa bir zaman sonra kaynar suya atacağı avının etrafında dans eden kızıl derili örneği sevinç çılgınlıkları atmak, başka bir kalbi ve yaklaşımı gösteriyor.

Sosyalist ülkelerin bazılarında görülen kapitalist restorasyonun, revizyonist ve Trotskist kamplarda yarattığı sevinç, bu iki kampın sosyalistlik iddialarını ciddi ölçüde tartışmaya açıyor.

Altı: Hem revizyonist kamp ve hem de Trotskistler, bütün savlarını, parti bürokrasisinin, bunun içine hozyaisvenniki'yi de alıyorlar, bir sınıfa dönüşmesine dayandırdılar. Ancak bugün çok açık olarak görülüyor; kapitalist restorasyon saldırısı, buradan gelmedi: Havel ya da Walesa türünden döküntülerden ya da Sovyetler'de Saharov ya da Afanesyev türünden profesör aydınlardan çıktı. Partiler, ya acz içinde teslim oldular ya da reel sosyalizmi korumak için mücadele ediyorlar.

Bu son nokta üzerinde kısaca durmak gerekiyor: Reel sosyalizmin çökeceğini haber vermek önemli değildir. Önemli olan nasıl ve neden çökeceğini gösterebilmektir. Bugün Polonya, Çekoslovakya ve Demokratik Almanya'da sahnelenen çöküntüler, Trotskist ve revizyonist kampların temel savlarını da çökertiyor. En çok bu iki kampı zor durumda bırakıyor.

Revizyonist ve Trotskist bakış, büyümemiş çocukların bakışı oluyor. Sosyalistleşmemeyi anlatıyor. Bunu, tedavisi gerekli bir hastalık saymanın doğru olduğunu düşünüyorum.

Sözü Lenin'e bırakmadan önce kendi sözümü yazmak istiyorum: Eğer işçi sınıfından başka bir sınıf yoksa, bürokrasinin sınıfsal dejenerasyonundan veya bir başka sınıf olmasından söz etmek mümkün görünmüyor. Böyle bir durumda bürokrasinin verimsizliğinden veya beceriksizliğinden söz edilebilir; kendisinin sınıf olmasından veya başka bir sınıfa dönüşmesinden söz etmeyi anlamlı bulamıyorum.

Şimdi Lenin'den aktarıyorum: "Rusya'da biz, (burjuvazinin devrilmesinin üçüncü yılında) kapitalizmden sosyalizme veya komünizmin aşağı aşamasına geçiş için adımlar atıyoruz. Sınıflar hâlâ var ve proletaryanın iktidarı almasından yıllar sonra da her yerde var olmaya devam edecektir." (*) Bunlara yalnızca, Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin kuruluşunun bir sınıf mücadelesi ve kapitalizmin de ilk yazımı 1970 yılında tamamlanan Yalçın Küçük'ün "Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Kuruluşu 1925-1940" başlıklı çalışmasında tekrarlamaktan bıkmadığı sözcüklerle, yedi canlı olduğunu unutmama gereğini eklemek istiyorum.

"Eğer safkan (**) proletarya, proletarya ile (geçimini kısmen emek gücünü satarak kazanan) yarı- proletarya arasında, yarı-proletarya ile her türden küçük zanaatkar arasında, küçük köylü ve orta köylü arasında ve benzeri durumlarda kalan çok sayıda rengarenk tiplerle sarılmamış olursa ve eğer proletaryanın kendisi çok gelişmiş ve az gelişmiş tabakalara bölünmemişse, kapitalizm olmaz. (***) Proletaryanın Türkiye'de çok zaman anlaşıldığı dar anlamında aydın ve öğrenciler olarak değil, bilimsel anlamda, küçük burjuvaziyle, küçük meta üreticileriyle sarıldığına işaret ediyor.

Bu işaretin yerinde olduğunu düşünüyorum.

Yukarıdaki aktarmayı tekrarlayarak devam ediyorum: "Rusya'da biz, (burjuvazinin devrilmesinin üçüncü yılında) kapitalizmden sosyalizme veya komünizmin aşağı aşamasına geçiş için adımlar atıyoruz. Sınıflar hâlâ var ve proletaryanın ikti-

---

(*) İbid., s. 44

(**) Asıl metinde pурсаng, olarak ve Fransızca geçiyor.

(***) İbid., s. 74

dan almasından yıllar sonra da her yerde var olmaya devam edecektir. Köylülüğün olmadığı (ancak küçük mülk sahiplerinin bulunduğu) Britanya'da belki de, bu dönem daha kısa olabilir. Sınıfların ortadan kaldırılması, sadece, bizim göreceli bir kolaylıkla başardığımız, toprak sahiplerinin ve kapitalistlerin ortadan kaldırılması demek değildir; aynı zamanda küçük meta üreticilerinin ortadan kaldırılması demektir ve bunlar sökülüp atılmaz veya ezilemez, bunlarla birlikte yaşamayı öğrenmek zorundayız" Lenin, her zaman kapitalizmi yaratacak olan küçük meta üretiminin ortadan kaldırılmasının daha zor olduğuna işaret ediyor.

Bu noktanın altını çizmek durumundayım; genelleştirerek, küçük burjuvazi olduğu sürece, kapitalizmin yedi canlı olduğunu tekrarlamak zorundayım. Bu vurgulama iki açıdan önemli ve gerekli olabiliyor. Bir: Kapitalizmin yeniden doğuşunda, mutlaka bir tür özel mülkiyet ilişkisi vardır. İki: Lenin'in devrimci mücadeleye en büyük katkısının politika olduğunu bir kez daha gösteriyor. Lenin, Ekim Devriminin üçüncü yılında kapitalist restorasyon kaynakları ile proletarya diktatoryasını aynı paragraf içinde telaffuz ediyor.

"Proletarya diktatoryası, yeni sınıf tarafından, çok güçlü düşmana, (bir ülkede bile olsa) başaşağı edilmesiyle mukavemeti on kat artan, gücü sadece uluslararası sermayenin yürütülen kuvvetinden, uluslararası ilişkilerinin kuvvet ve dayanıklılığından gelmeyen, aynı zamanda alışkanlığın gücünden, küçük ölçekli üretimin gücünden kaynaklanan burjuvaziye karşı yürütülen en kararlı ve acımasız savaş demektir. Ne yazık, dünyada küçük ölçekli üretim hâlâ yaygındır ve küçük ölçekli üretim, kapitalizm ve burjuvaziyi, sürekli olarak, günü gününe, saati saatine, kendiliğinden ve kütleli ölçüde, doğurmaktadır. Bütün bu nedenlerle proletarya diktatörlüğü zorunludur ve sıkı ve disiplin içeren, yalın ve bükülmez irade isteyen bir uzun, inatçı ve korkunç ölüm-kalım mücadelesi olmadan burjuvaziye karşı zafer imkansızdır." (*) Lenin'in küçük meta üretiminin yenilmesinin yıllar alacağı saptaması, buna teslim olmayı anlatmıyor; tam tersi-

---

(*) Ibid., s. 23-24

ne, daha kararlı ve inatçı bir mücadele gereğini ortaya çıkarıyor.

Devam etmeden önce ekleyeceklerim var: İleri kapitalist ekonomiler, var olduğu sürece, işçi sınıfının iktidarı aldığı ülkelerde kapitalist restorasyon tehlikesi de var, demektir. İleri kapitalist ekonomiler, sosyalist ülkedeki küçük ölçekli üreticilerle ve bu arada küçük burjuvalarla bağ kurmaktan geri kalmazlar ve küçük üreticileri çoğaltıp büyüterek kapitalizmi yeniden kurma yollarını ararlar.

Lenin'den ve Çocukluk Hastalığı'ndan bir aktarma daha yapıyorum: "Proletaryanın ilk sosyalist devriminden ve bazı ülkelerde burjuvazi yıkıldıktan sonra, bu ülkelerin proletaryası, uzun bir zaman burjuvaziden daha zayıftır; çünkü, en basitinden bir kez, burjuvazinin geniş uluslararası bağları vardır ve üstelik, kapitalizmi yıkmış ülkelerdeki küçük meta üreticileri aracılığıyla kendiliğinden ve sürekli olarak, kapitalizmin ve burjuvazinin restorasyonu ve yeniden doğuşu, restoration and regeneration of capitalism and the bourgeoisie sözkonusudur." (*) Küçük meta üretimi, kapitalist restorasyona yataklık ediyor.

Artık iki ara sonucumu yazabilecek durumdayım; bunlardan birisine göre, sosyalizmi kurmuş ülkelerde tehlike, kapitalist restorasyon oluyor. İkincisine göre ise, bunun fideliği partiden veya bürokrasiden önce küçük meta üretimi alanında yatıyor.

İki sonucun bir uzantısı çıkıyor, sosyalizmi kurmuş ülkelerde tehlikeyi "revizyon" çabalarında görmeye çalışmak, bir yanıyla sosyalizmi ve sorunlarını bilmemek ve diğer yanıyla, Maocu yazının dışında revizyonizm akımından haberdar olmamak anlamına geliyor. Aynı zamanda büyümemeyi, hep çocuk kalmayı, büyümek ve çocuk kalmak nedeniyle de belli bir hastalığı anlatıyor. Bu, kuruluş öncesinde de kurulduktan sonra da sosyalizmin sorunlarını ciddi olarak ele almamakla birdir; "revizyonist" kampın sosyalizmin sorunlarına ciddiyetle yaklaştığından emin değilim.

Biliniyor, "revizyonizm" Alman Sosyal Demokrat Partisi'nin en önde gelen ismi ve Engels'in tüm yazılarının gözetimini bıraktı-

---

(*) Ibid, s.71

ğı Eduard Bernstein tarafından formüle ediliyor. Bernstein, 1899 yılında, bir tartışma için ortaya çıkardığı kitabında, açıkça Marx ve Engels'in görüşlerini "revise" ettiğini söylüyor; o zamana ve Bernstein'in gördüğü tepkiye kadar, revizyonizm dünyanın hiçbir yerinde kötü değil, tersine değerli bir çaba sayılıyordu. Bernstein, çalışmanın Almanca baskısına önsözde, kendi görüşleri için, "Pek çok önemli noktada, Karl Marx ve Engels'in teorisinde bulunan düşüncelerden ayrıldığımın tümüyle bilincindeyim" diyor. (*) Revizyonizm, çıkışında, Marx ve Engels'in düşüncelerine bağlılığı değil açıkça ayrılığı dile getiriyor. Sadece bu durum, reel sosyalist ülkelerdeki gelişmelerle revizyonizm arasında bir bağ kurmayı zorlaştırıyor; çünkü reel sosyalist ülkeler, kapitalist restorasyonun ucu açıkça görülünceye kadar hep ve giderek daha çok Marx ve Engels'e bağlılığı öne sürdüler.

Burası o kadar önemli olmayabilir; önemli yan başka yerde yatıyor. Revizyonizm, sosyalizme giden yollar üzerinde, Marx ve Engels'e göre görüş değiştirmedir. İşçi sınıfının burjuvaziyi devirerek iktidarı aldığı yerlerde artık sosyalizme giden yollar tartışması sona eriyor; sosyalizmin kuruluşu ve daha yüksek düzeylere çıkartılması görevi önplana geliyor. İşte burada, artık sosyalizme giden yolların yerine kapitalizme dönüşün, kapitalist restorasyonun imkanlarını araştıranlar da çıkabiliyor. Bu ikisi, tarihsel olarak da, mantık olarak da teorik içeriği bakımından da, birbirinden ayrılır. Sosyalizme giden yollarla sosyalizmden dönüş yollarını bir ve aynı sanmak için gerçekten büyümemiş olmak gerekiyor.

Bu da o kadar önemli olmayabilir; "revizyonizm", en azından sahipleri açısından yine de bir sosyalizm sayılıyor. Kapitalist restorasyon ise sosyalizmden dönüştür. Bu nedenle, kapitalist restorasyon süreçlerini "revizyonizm" olarak algılamak sosyalizmi hafife almaktır; kapitalizm yolunda sosyalizm umudu besleme anlamına da geliyor.

Revizyonizm, kapitalist restorasyon tehlikesinin çözümlendiği ve vurgulandığı "Çocukluk Hastalığı" çalışmasının konusu di-

---

(*) E. Bernstein, Evolutionary Socialism, N.Y. 1961

şına çıkıyor; Lenin, "revizyonizm" tehlikesini, Bernstein'in çıkışından hemen sonra, 1902 yılında, "Ne Yapmalı" çalışmasında ele alıyor. Bu nedenle, burada, "revizyonizm" üzerinde ayrıca durmak istemiyorum.

Yalnız bir nokta var; Bernstein'in revizyonizm çıkışı ile Lenin'in dışardan bilinç taşıma görüşünü formüle ettiği "Ne Yapmalı" açılımı arasında, tarih olarak, böyle bir yakınlığın bulunması tesadüf sayılabilir mi? Stalin'in sık sık tekrarladığı formülle, et a li sluçayni tovarişi, nyet, et a ni sluçayni, demek gereğini duyuyorum; tesadüf olmadığını düşünüyorum. Bernstein'i revizyonizm batağına, Lenin'i bilinci yeniden çözümleme açılımına götüren nedenin bir ve aynı olduğunu sanıyorum. Fransa'yı yendikten, birliğini kurduktan sonra Almanya, geç kalmanın hız arttıran etkisiyle de birlikte, 1870 yıllarından 1900 yıllarına gelinceye kadar hızlı bir sanayileşme sergiliyor; işçi sınıfı, sayıca kalabalıklığı ve dünyadaki prestiji açısından son derece güçlü bir sosyal demokrat partiyi önplana çıkarıyor. Fakat gözlenen şudur; bu gelişme içinde, Alman işçi sınıfının, var olan düzeni değiştirip yeni ve taze bir düzen kurmak için devrimci yöntemlerden uzaklaştığı seziliyor. Bernstein, budur. Bernstein'in, "Benim için hareket önemlidir, sonuç hiç önemli değildir" anlamındaki ve çok büyük tepkiler çeken sözleri de bu anlama geliyor. Bernstein, "Sonların hepsine inanmakta güçlük çeken ben nihai amaç olarak sosyalizme inanamıyorum" demekten çekinmiyor. Bir: Marx ve Engels'in iddia ettikleri türden kapitalizmin sonunun geleceğine "catastroph final" inanmıyor. İki: Nihai amaç olarak sosyalizme inanmıyor. Bütün bunlarla birlikte işçi sınıfının devrime inandığına da inanmıyor ve üstelik kendisi de gerekli görmüyor. "Hareket önemlidir, amaç değil" diyor; sosyalist mücadeleyi, kapitalizmin aksaklıklarını düzeltmeyi görev sayan, sürekli bir tamirci hareketi içinde kalan, bir akıma çevirmeyi deniyor.

Lenin'in sosyalizm bilincinin işçi sınıfında kendiliğinden oluşamayacağı görüşü de işte tam bu sırada doğuyor; açıkça yazmak durumundayım, Alman Sosyal Demokrat hareketinin gösterdiği hareketli gelişme karşısında Engels'in bile parlamenter bir geçişi ihtimal olarak kabul etmeye başlaması ile birlikte ele alın-

diğında, Lenin'in bilinç alanındaki görüşlerinin, Bernstein'inkinden daha radikal, çok olumlu yönde ve tam zamanlı bir "revizyonizm" olduğunu söyleyebiliyorum. Lenin, zamanında müdahale ediyor ve dünya işçi sınıfı hareketini, az bilinen bir daldan tutarak, Bernstein'ın görüşlerinin penetrasyon hızını kesiyor.

Ancak ben, tekrar, Çocukluk Hastalığı'na dönmek istiyorum. Bir aktarma daha yapmak durumundayım Lenin'in bu aslında içiçe girmiş iki kitabından oluşan bir kitabında şunlar da yazılıyor: "Bu mektubun yazarı, burjuva 'sınıf politikacılarına' karşı asil ve işçi sınıfı kini ile doludur. (Bu, söylemek gerekiyor, sadece proleterlerin değil, ancak bütün çalışan halkın, Alman söyleyişiyle tüm kleinen Leuten'in (*) anladığı ve paylaştığı bir kindir.) Ezilen ve sömürülen kütlelerin bir temsilcisinde bulunabilecek bu kin, gerçekten, 'tüm akılların başlangıcı' ve her sosyalist ve komünist hareket ile bunların başarısının temelidir." (**) Lenin, kendisine gelen bir mektuba dayanarak, düzene duyulan kinin, tüm akıl çözümlmelerinin ve devrimci sosyalist hareketin başarısının anahtarı olduğunu kaydediyor. Bunun üzerinde durmak gereği var.

Tekelsi dönemde, kinin aklın motoru olduğunu yazabilecek durumdayım. Sosyalist mücadelenin başarısı, kapitalist düzene karşı duyulan uzaklıkla ilgilidir; kapitalist düzeni beğenerek, düzenin tümünde veya parçalarında meziyetler bularak sosyalist olmak ya da bu mücadeleyi başarıya ulaştırmak mümkün görünmüyor. Bernstein, işçi sınıfının kapitalizme kin duymamasını temsil ediyor.

(*) Kleinen Leuten, sözcük anlamıyla, küçük halk demek oluyor. Sıradan halkı anlatıyor.

(**) Ibid, s. 80.

Paragrafın devamını aktarmakta yarar görüyorum.

"Ne yazık, bu mektubun yazarının, politikanın, gökten kendiliğinden düşmeyen veya lütuf olarak gelmeyen bir bilim ve sanat olduğu ve eğer burjuvaziyi devirmek istiyorsa, proletaryanın, burjuva politikacılarından hiçbir biçimde aşağı olmayan kendi 'sınıf politikacılarını' yetiştirmesi gerektiği gerçeğinin gözardı ettiği anlaşılıyor."

Bernstein, kapitalizmin değiştiğini ve işşilerin taleplerinin çoğunu karşılıadığını ileri sürerken ve sonunda Catastrophe finale imanını yitirirken, aslında, kapitalist düzene kin duymayan bir işşi sınıfı varsayıyor ve yerleştirmeyi deniyor. Bernstein, hem artık kapitalist düzeni beğeniyor ve hem de işşi sınıfının yeni bir düzeni kurabilecek ve işletecek nitelikte olmadığını açıkça yazıyor. şunları kaydediyor: "Büyük çoğunluğu kalabalık halinde yaşayan, kötü eğitilmiş ve beceriksiz ve yetersiz bir gelire sahip olan bir sınıftan, sosyalist bir toplumun gerektirdiği entellektüel ve ahlaki standartları talep edemeyiz." (*) Hem kapitalizmi beğenerek ve hem de büyük işşi kütesinin entellektüel standartlarını düşük bularak varolan düzen ile kütleler arasındaki duygusal ilişkiyi yumuşatmaya çalışıyor.

İlk formölasyonu Lenin'e ait olan "barış içinde bir arada yaşama" çizgisinin bir politika haline getirilmesi Hruşov'a ait bulunuyor; bu politikada, uluslararası ilişkilerden hareket ederek kapitalist düzene karşı bir kinsizlik durumu söz konusu olabiliyor.

Hruşov'un yaptıklarını hiç savunmamakla birlikte, bu dönemde kapitalizme karşı çok şiddetli bir ideolojik mücadelenin yürütüldüğu, komünizmin kurulacağı, Amerika Birleşik Devletleri'nin aşılacağı görüşlerinin sürekli tekrarlandığı unutulmamalıdır. Bunun da ötesinde, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği ile Amerika Birleşik Devletleri'nin savaşa, en çok Hruşov döneminde yaklaştığını da hatırlatmak gereği duyuyorum: Berlin Duvarı'nın kurulduğu 1961 ve Küba Ablukası'nda, 1962 yılında, iki büyük ölke savaşa çok yaklaştılar.

Sovyetler Birliği'nde kapitalizmin övölmeye başlanması ve iki sistem arasında bir kinsizlik sınırı açılması, Garbaçov'la ve özellikle Mihail Garbaçov'un 1987 yılında yaptığı, Ekim Devriminin Yetmişinci Yıl Konuşması'yla başlıyor. Önce utangaç bir tonla başlayan kapitalizmi övmek, giderek kapitalizm karşısında aşağılık kompleksi duymaya ve açıklamaya dönüşüyor.

Buradan bir sonuca yaklaşıyorum; başka öğeler bir yana hem "revizyonizm" akımında ve hem de kapitalist restorasyon süreçle-

---

(*) E. Bernstein, Evolutionary Socialism. op. cilt. s. 221

rinde kapitalizme karşı kinsizlik durumu var. Ancak bir ögenin iki durumda var olması bu iki durumun aynı ve özdeş olduğu anlamına gelmiyor.

Domuzlarda kıskançlık duygusunun olmadığı yazılıyor. Bazı insanlar da kıskanç olmuyorlar. Bu iki durumdan, bazı insanların domuz olduğu sonucunu çıkarmamak gerekiyor.

Revizyonizm, kapitalist ülkelerde işçi sınıfının kapitalizme ısınmasıdır.

Restorasyon, sosyalist ülkede aydınların ve küçük meta üreticilerinin sosyalizmden soğumasıdır.

Kapitalist restorasyon sürecini revizyonizm olarak algılamak, hem sosyalizmi ciddiye almamak ve hem de bugün yaşanan süreci anlamamak anlamına geliyor.

Atı alan Üsküdar'ı geçiyor; "revizyonist" kamp daha sosyalizme giden yollar üzerinde 1900 yılında çıkan ve sosyalizme uzak ellerin ürünü çözümlemelerle bugünkü tehlikeyi anlamaya çalışıyor. (*) Tekrarlıyorum; anlamamakta ısrar ediyor.

Tekrar ediyorum; revizyonizm, herşeyden önce, kapitalizm imajının revizyonudur. Kapitalizmin içinde yaşanabilir olduğunu

---

(*) Doğu Perinçek'in yeni çalışması bu bakımdan çok ilginç görünüyor; "revizyonist" suçlamasının Türkiye'deki belli başlı temsilcilerinden birisi olan Perinçek, bu çalışmasında, nerede ise "revizyonist" sözcüğünün kullanmamak için büyük bir dikkat gösteriyor. Toplumsal Kurtuluş'un ortaya attığı "kapitalist restorasyon" çözümlemesini de kabul etmemek için olsa gerek, "geriye dönüş" diyor. Buna itirazım yok; Perinçek'in "revizyonist" çözümlemesi ve suçlamasıyla hiçbir yere gidilemeyeceğini anlaması olumludur.

Çıkmaz sokak olan "revizyonist" yaklaşımında ısrar eden H. Fırat'ın TDKP Eleştirisine ve "sosyalizm" tartışmasına ayırdığı kitabında bu alana hiç girilmemesi de ilgi çekicidir. H. Fırat, anlaşılan bu alanda TDKP eleştirisine gerek duymuyor. Halbuki bu alanda tartışma eskimiş ve problematiğini yitirmiş diğer alanlardaki tartışmaya göre, çok daha verimlidir.

D. Perinçek, Stalin'den Garbaçov'a , İstanbul, 1990

H. Fırat. Devrimci Demokrasi ve Sosyalizm, TDKP Eleştirisi, İstanbul 1990

düşünmek ve kendiliğinden ya da devrimci bir müdahale ile sonunun geleceğine inanmamak ve sonunun gelmesini umursamamak oluyor. Revizyonizm, gelişmiş kapitalist ülkeler işçi sınıfına yakıştıran ve içerilmek istenen bir hastalıktır; gelişmiş ülkeler işçi sınıfının ataletine ve kendi haline dönüşüne dayanıyor.

Kapitalist restorasyon ise, emperyalizmin kuşatma ve desteğinde, sosyalist ülkelerde kapitalizmi yeniden kurmak için başlatılan ve sürdürülen bir sınıf mücadelesidir. Bu mücadelenin liderliği, sosyalizmden soğumuş ve çok büyük bölümü sosyalist olmak yerine proletaryanın şiddeti karşısında sinmiş aydınlar tarafından üstleniliyor; dayanağı ise sosyalist toplumlarda kazınmayan küçük meta üreticileri ve küçük meta üreticisi sayılabilecek olan "kazanılmamış gelir" sahipleri oluyor. Kazanılmamış gelir sahipleri, bayağı basından çıkarıldığı türden, bürokratlardan oluşmuyor; evini otomobil tamirhanesine çevirmiş becerikli işçi işletmenin donatımını, normal mesai saatlerinden sonra, yöneticiyle de anlaşarak, kendi hesabına çalıştıran kuaför ve benzeri küçük işletmecilerden meydana gelen sektördür.

Burada partinin ve genel olarak bürokrasinin rolü üzerinde durmak gerekiyor; Garbaçov sürekli olarak perestroikanın önüne çıkan engellerden yakınıyor. Batı basını da, parti ve bürokrasiyi, perestroikanın başlıca engeli ve freni olarak görüyor. Gerçeğin de böyle olduğundan ve özellikle Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin kapitalist restorasyon yolunu tıkamak için çok dikkatli bir mücadele sürdürdüğünden kuşku duymuyorum.

Doğu Avrupa ülkelerinde iktidardaki komünist partiler, içlerinden çürüdükleri için, kapitalist yolda yürümek üzere öğrenci ve aydınların dış destekli ilk çıkışları karşısında teslim olma yolunu seçtiler. Hoenocker, Jivkov, en küçük bir direniş göstermeden kapitalist yolcuların ilk dalgası karşısında teslim oldular. Çavuşeski, direnmeyi ve bu seli göğüslemeyi tercih etti. Garbaçov yönetiminin de katkısıyla ölüme gitti.

Büyük mücadele tarihi olan Sovyetler Birliği Komünist Partisi her iki yolu da denemedi. Şimdi daha iyi anlaşılıyor; parti içinde reel sosyalizme sahip çıkan unsurlar, bir süre kurtlarla birlikte uluduktan sonra, toplumun yazgısını eline alma mücadelesini

başlatıyor. Şimdi Sovyetler Birliği'nde belki 1930 yıllarıyla karşılaştırılabilecek bir mücadele veriliyor.

Bu mücadeleye gelmek üzereyim; bundan önce bir parantez açmak istiyorum. Bu parantez şudur: Hem Trotskizm ve hem de revizyonist eğilim, tam bir tembelliği temsil ediyorlar. Bunlar, içlerinde dil bilenler de dahil, sosyalist ülkelerde olanları, yerli ve yabancı bayağı basından izlemekle yetiniyorlar ve bayağı basından aldıkları reçeteleri sosyalizm adına kendi yayınlarında tekrarlamaktan çekinmiyorlar.

Böyle bir girişten sonra, Ekim dergisinin Ocak 1990 sayısında çıkan Çavuşeski'ler ile ilgili değerlendirmeyi okurken utandığımı belirtmek durumundayım. Bütün değerlendirme, bayağı basındaki "hanedan" edebiyatından bir adım daha ileri gidemiyor. Türkiye'de "hanedan" çözümlemesi yapıldığı için, Çavuşeski'ler onurlu bir biçimde ölünce, önce Süleyman Demirel'in sonra tüm basının yaptığı "hanedan" çağrışımını, Ekim dergisi sayfalarında görmek insana gerçekten acı veriyor.

Burası işin bir yanı; ikinci yanı daha vahimdir.

Vahim olmasının yanında çok başarısız bir polemik sergileniyor. Toplumsal Kurtuluş'un Ağustos 1989 tarihinde yayımlanan sayısından Ali Fırat'ın yazısı ele alınıyor ve iki paragraf aktarılıyor. Birisi şudur: "Sovyetler Birliği bir politik değişikliğe yönelmiştir. Dikkat edilirse bir ideolojik değişiklikten ziyade -ki onun da bazı belirtileri var- daha çok bir politik değişikliğe yöneldiğinden bahsetmek gerekiyor." (*) Bu birinci aktarmayı, yine Ali Fırat'tan yapılan ikinci aktarma izliyor. " Dolayısıyla Gorbaçov denemesinin gelip dayandığı nokta, sistemleri biraz daha birbirine yakınlaştırmak, daha önce başlamış kapitalizmin sosyalizasyonunu geliştirmek, sosyalizmin ise kapitalizasyonunu geliştirmek." Bundan sonra Ekim dergisinin polemiği başlıyor. Aynen aktarıyorum: "Yazara göre son paragrafta söylenenlerin bugünkü koşullarda hali hazırda olanaklı olmadığı ileri sü-

---

(*) Gorbaçov reformları Karşısında İki Arada Bir Deredekiler, Ekim, Ocak 1990 s. 35 R. W. Davies, Gorbachev's Socialism in Historical Perspective, New Left Review, January- February 1990, s. 25

rülmesine karşın, yapılabildiği koşullarda da kötü bir şey olmadığı savunusu var. Devamla sistemler arasındaki yumuşamanın dünya devrimlerinin atılım yapma şansının gelişebileceği vb anlatılıyor da anlatılıyor." Yazık ve çok yazık. Türkçesi anlaşılmayan, mantığı olmayan satırlar altalta diziliyor.

Yazık; sadece karşı çıkmak için yazılmış bir yazı görünüyor. Ali Fırat'ın sözkonusu incelemesini hatırlıyorum; sosyalizm dahil dünya devrim hareketinin küçümsendiği bir dönemin yaşandığına işaret ediyordu; böyle önemsiz görülme dönemlerinde önemli devrimci hazırlıkların ve çıkışların olabileceğini söylüyordu. Bu acemi polemiğin, bozuk bir cümle ile, "Sistemler arasındaki yumuşamanın dünya devrimcilerinin atılım yapma şansının gelişebileceği vb anlatılıyor da anlatılıyor" diyerek küçümsediği görüş, bu olmalıdır. Bunun dışında A. Fırat'ın Garbaçov'un iki sistemi birbirine yaklaştırma çabasında olduğu, zamanında yapılmış ve değerli bir saptamadır.

Aslında Ekim dergisi yazarlarının bu kadar acemi olmayacağını veya böylesine acemi ve ölçüsüz yazıları sayfalarına almaya cakkarını düşünmek istiyorum; fakat bir önemli sorunlarının var olduğu anlaşılıyor. Açıkça ve çok kısa olarak bu sorunları şudur: Ekim dergisi taraftarları ve tabanında Toplumsal Kurtuluş dergisi görüşlerine çok büyük bir yakınlık görülüyor. Ekim dergisinin bir bölüm yöneticileri bundan rahatsızlık duyuyorlar; dymamak gerekiyor. Yakınlaşmak ve beraber olmaya çalışmak temeldir; iktidar perspektifinin bir gereği olarak ortaya çıkıyor.

Parantezin içinde bir parantez daha açıyorum: Revizyonist ve Trotskist eğilimlerin en büyük zaafı, hiç bir iktidar perspektifi olmamalarıdır. Bunların bildikleri "akademik" doğrular, en değerli politik açılım ve kazanımlardan daha değerlidir. Bu nedenle, zaman içinde, ortaya çıkan birlik imkanlarını araştırmak yerine birlikten kaçış yöntemlerini araştırmak daha önemli oluyor.

Devam ediyorum ve bu acemi polemiğinden aktarma yapıyorum: "Söylenenler revizyonizme karşı savaşımı ifade etmediği gibi, tersine tutucu bir savunusu sözkonusudur. Bu muhafazakar savunu Yalçın Küçük şahsında öyelsine tipiktir ki, Garbaçov Sovyet işçisinin az çalıştığından, üretimin düşüklüğünden,

toplumun tembelliginden yakını durur. Y. Küçük ise tersini iddia eder. Y. Küçük'e mi inansak, yoksa Sovyetler Birliği'nde ve Doğu Avrupa ülkelerinde yaşananlara mı? Devrimci politika biraz da ciddiyet ister." Doğrusu, "bravo" demek gerekiyor; bu yazar, usta bir polemikle Yalçın Küçük'ün dersini ve ağzının payını veriyor. Gerçekten "bravo!"

Devam ediyor. "Revizyonizme karşı yılan eğrisi çizenler hiçbir devrimciye güven vermez" Bu sözler, Ekim tabanıdır; "Sakın Yalçın Küçük'e güvenmeyin" diyor. Devam ediyor. "Sınıfa öncülük görevini yerine getiremez" Böylece Ekim tabanını muhtemel bir yanılgıdan koruyabilmek için önceden uyarıyor. Devam ediyor. "Toplumsal Kurtuluş vb akımlar revizyonizme karşı mücadelede bir yol ayrımındalar." Yol ayrımından geçerek "revizyonistist" kampa gelecekler; Ekim tabanı dikkatli ve sabırlı olmalıdır. Acemi polemik yazısı budur.

Bu acemi polemik yazısından, Türkiye solunun artık bu düzeyi ve düzeysizliği terketmesi gerektiğini tekrarlayabilmek için, aktarmalar yaptım. Buradan devam edeceğim. Ancak kısa açıklamalar yapmak istiyorum.

Bir: Bilebildiğim kadıyla Toplumsal Kurtuluş'un "Revizyonizme Karşı Mücadele" diye bir kaygısı bulunmuyor. Türkiye'de aydın aristokrasisi ve peşine takabildikleri birkaç sendika aristokrasi ile birlikte uzlaşmacılığı oynuyorlar; somut koşullarda buna tövbekar okulu deniyor. Kurtuluş, kapitalist bir ülke olan Türkiye'de revizyonizm demek olan tövbekar kampla en amansız mücadeleyi veriyor.

İki: Ali Fırat ve arkadaşlarının mücadelesi bir yanda, Kurtuluş'un ısrarlı çabaları diğer yanda olmasaydı, Türkiye'de şimdiye kadar tövbekar okul veya revizyonizm başarıya ulaşabilecekti. Ekim, TöBeKP kampın bir bunalımdan diğerine girmesini, parti kurarken fesh etmelerini, Sargın ve Yağcı'yı hapse gönderip yeni partiler düzenleme senaryolarının afişe edilmesini, başkalarıyla birlikte ve öncelikle, Ali Fırat'a ve Kurtuluş'a borçludur. Biraz hak bilir olmak ve biraz mütevazî davranmak gereğini hatırlatıyorum.

Üç: Yazılanların dikkatle ve özenle okunmasını öneriyorum.

Bu arada Sovyetler Birliği'ndeki gelişmeleri anlamlı bir biçimde izleyebilmek için Kurtuluş'u ve Y. Küçük'ün "Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Kuruluşu 1925-1940" başlıklı çalışmasını dikkatle incelemek zorunluluğu var.

Dört: Ekim yazarları, başka konular ayrı, Sovyetler Birliği ve sosyalist ülkelerdeki gelişmeler açısından tereddüde düştüğünde, hiç kuşkusuz Kurtuluş'ta yazılanlara ve Yalçın Küçük'ün yazılarına inanmak durumundadır. İnanırlarsa, ancak kazançlı çıkacaklarından kuşku duymuyorum.

Yalçın Küçük hiçbir yerde Sovyetler Birliği'nde tembellik konusunda görüş belirtmedi. Belirttiği görüş şudur: Sosyalizmin amacı, daha az çalışmadır. Eğer boş zaman kullanma, dağa çıkma, spor yapma, müzikle uğraşma, tek sözcükle üretimde çalışmama tembellik sayılıyorsa, tembellik olmadığını düşünüyorum, sosyalizmin amacı tembel geçen zamanı arttırmaktır. Bunu, sosyalizmi ciddiye alan herkesin öğrenmesi gerekiyor.

Üretimi ve verimliliği artırma, Sovyet planlamasının sözcükleriyle, verimlilik artışını sistemin en büyük "başarı göstergesi" sayma, sosyalizmin geri bir ülkede ve emperyalizmle sarılı olarak dünyaya gelmesinden kaynaklanıyor. Eğer belli bir üretim düzeyi tutulursa ve Garbaçov'un inanmak istediği türden emperyalizmin mütecaviz olmadığı bir dönem varsa, bugün Sovyetler Birliği'nde de üretimi sürekli olarak artırma önemli bir hedef olmaz; bunun da akılda tutulması gerekiyor.

Parantezi kapatıp devam ediyorum; bugün Türkiye'de Sovyetler Birliği'nin en doğru bir biçimde yalnızca Kurtuluş'tan izlenebileceği yönündeki düşüncemi tekrarlıyorum. Bunun dayanakları var. Bir: Kurtuluş, 1987 yılında, Garbaçov emperyalizm ve kapitalizm ile ilgili ünlü sorularını ortaya atıncaya kadar, Garbaçov rüzgarına olumlu baktı. Kütle katılımını, parti içindeki ataleti yenmeyi hedef alan her harekete olumlu bakmak gerekiyor. Ancak bu dönemde, gerek Washington ve gerekse Moskova, ayrıca Bab-ı Ali, yapılanlara "devrim" derken, Kurtuluş, bunun devrim olmadığını açıkça belirtti. İki: Artan rüzgar ve Garbaçov lehine büyük uluslararası kampanyaya rağmen, çok yakın zamana kadar, Garbaçov'un programını kağıt üzerinde kalmaktan kurtara-

madığını yazdı; içinde, Garbaçov anlamlı bir yenilik getiremedi. Bu şimdi çok çeşitli kesimlerde doğrulanıyor. Batı basını bile Garbaçov'un dışarda "başarılı" ve ancak içinde tam başarısız olduğunu yazıyor. İçindeki Garbaçov basını ise başarısızlığı, her yerdeki perestroika karşıtlarının direnişine bağlıyor. Parti ve bürokrasinin Garbaçov programına ayak bağı olduğunu yazıyor. Üstelik çok ilginç; yakın zamana kadar Garbaçov programı taraftarları, perestroika karşıtlarının her yerde kilit noktaları ellerinde bulundurduklarını ve hiç ortaya çıkmadıklarını ileri sürüyor. Üç: içinde belki kansız, ancak ciddi bir sınıf mücadelesi sürüyor. Boris Gidospov'un yönetimindeki Leningrad parti örgütü, perestroika karşıtı ve iki yüz bin işçinin katıldığı toplantılar düzenleyebiliyor. Bolşevik ve SBKP tarihinde hep sol bir yeri ve çok büyük ağırlığı olan Leningrad'da perestroika karşıtı programlar oluşturuluyor ve örgütlenmeler ortaya çıkıyor.

Kurtuluş'un daha önceden haberini verdiği bu tür gelişmeler, artık hem Batı'daki incelemelerde ve hem de SBKP teorik yayın organı Kommunist'e yansımaya başlıyor. Batı'daki en dürüst Sovyet uzmanlarından birisi olan Davies, Leningrad'da "Rusya Çalışan Halkının Birleşik Cephesi" adlı örgütün kurulduğunu haber veriyor. Bu örgüt "sözde kooperatiflerle kazanılmamış gelirler sağlamaya imkan veren" ekonomik politikayı eleştiriyor, işletmeleri kar amacına yöneltmenin karşısına çıkarak çalışan halkın ve kent nüfusunun ihtiyaçlarını karşılamaya dayanan bir ekonomik politika öneriyor. Ayrıca Sovyet seçimlerinin "oturma yerine göre değil iş yerine göre" yapılmasını istiyorlar. (*) Kommunist'te ise artık "Yazı kurulu burada ifade edilen görüşleri paylaşmıyor" denilerek incelemeler yayımlanıyor ve burada, Garbaçov politikaları yerle bir ediliyor. (**) Bunları görmeden, bunları incelemeyen, körün bellediği değnek hesabı, "revizyonizm" diyerek işin içinden çıkmak gerçek bir tembellik oluyor.

(*) R. W. Davies, Gorbachev's Socialism in Historical Perspective, New Left Review, January-February 1990. s. 25

(**) Kommunist, Fevral, 1990 No.3 s. 16

"Vas ne bespokoit tot fakt, što v rukovodstve stranoy nyet um-nih dal'novidnih konservatorov?" Perestroikanın en militan savunucularından ve Politbüro Üyesi A. K. Yakovlev, Moskova Devlet Üniversitesi'nde konferans veriyor ve sonra soruları cevaplıyor. (*) Kommunist, soruları ve cevapları da yayımlama gereğini duyuyor; soruların hemen hepsinde, perestroika karşıtı bir hava var. Yukarıya aldığım soruyla, bir öğrenci, Yakovlev'e "Ülke yönetiminde akıllı ve uzak görüşlü muhafazakarlar bulunmamasından korkmuyor musunuz?" diyor ve korkması gerektiğini anlatıyor. "Dal' novidnie konservatorov? Dlya menya eta formulirovka novaya" Yakovlev çok şaşıyor: "Uzak görüşlü muhafazakarlar mı? Benim için böyle bir formül yenidir." (**) Sonuç ne olur, bilinmez; ancak, bu aşamada Garbaçov'un tutarsızlığı, Sovyet basınında bu sözcük de kullanılıyor, sosyalizmi korumak için bir hareketin önplana çıkması sonucunu doğuruyor.

Devam ediyorum: Sovyetler Birliği'nde sosyalizm kavgasının alanlarından birisi uravnilovka, eşitlik ve daha dar ve doğru anlamıyla ücret eşitliği alanıdır. Bütün dönemelerin bir ayağı uravnilovkaya oturuyor; Garbaçov, hızlı bir uravnilovka karşıtı olarak ortaya çıkıyor; hâlâ, Aganbegyan, Tatyana Zaslavskaya ve çevresi sosyalizmin bu temel ilkesini ortadan kaldırmak için şiddetli bir savaş sürdürüyorlar.

Y. Küçük'ün "Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Kuruluşu" çalışması çok ayrıntılı bir biçimde irdeliyor; Stalin de bir uravnilovka karşıtıdır. Ücret eşitlemesi sözkonusu olduğunda Stalin ile Garbaçov birbirinden ayrılmıyorlar. Ancak Garbaçov çizgisinin uluslararası planda teslimiyetçi tonları nedeniyle de olabilir, bu paralellik hep gözlerden uzak tutulmaya çalışılıyor.

"Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Kuruluşu" çalışması, İngil-

---

(*) Kommunist, Mart 1990, No. 4 s. 18

(**) Dal'novidnie konservator, uzak görüşlü muhafazakar, Ekim Devriminin tarihine sahip çıkan, sosyalizmi savunan, Stalin'e küfür kampanyasını kabul etmeyen, ancak ekonomik mekanizmaları yenilemek isteyenlere verilen ad oluyor, Yegor Ligaçev de bu ad altında anılıyor.

tere'de, başında Profesör Davies'in bulunduğu araştırma merkezinde hazırlandı. Davies'in değerlendirmeleriyle çıkışmasını normal karşılamak gerekiyor ve Davies bu son incelemesinde şunları yazıyor: "Şimdiki reformlar, Stalin'in, uravnilovka, eşitçilik'e karşı açtığı kampanyayı yeniden başlatıyor. Fakat 1986 yılından beri Stalin hakkında yayımlanan geniş yazında, Stalin'in 1931 yılında başlattığı anti-eşitçilik kampanyası, hemen hemen tümüyle, sessizlikle geçiriliyor. Genişleyen glasnost döneminde bu konu, geçmişle ilgili 'boş noktalardan' birisi oluyor." Sonradan doldurulacaktır; bunu kaçınılmaz görüyorum.

Devam etmeden önce Stalin'in anti-uravnilovka kampanyası ile Garbaçov'un programı arasında bir "objektivite" ayırma değirmek istiyorum. Stalin'in kampanyasının nesnel nedenleri var; anti-uravnilovka eğilimi, yeni işçi tulumunu giymiş mujiklerden, mevcut işçi kadrolarından geliyor. Köyden gelen yeni işçiler, köylülüğün temel yasası olan emek-değer yasasının etkisinden kurtulamıyorlar ve daha yüksek beceri elde etmek ve bunu uygulamak için daha yüksek ücret istiyorlar. Bugünkü durum ise kesinlikle böyle değil; Garbaçov'un anti-uravnilovka programı tümüyle tepeden, sosyalizme inancını yitirmiş entelijansiyadan ve köylük kesimdeki kooperatiflerin bir bölümünden geliyor. Buna karşı Sovyet işçi sınıfı çıkıyor. Sovyet işçi sınıfı, Hruşov'un son zamanlarından başlayan ve Brejnev zamanında mükemmelleşen ücret eşitlemesi, uravnilovka politikasından ödün vermek istemiyor.

Profesör Davies, Akademişyen Tatyana Zaslavskaya'nın ortalama ücretlerin ayda 240 ruble olduğu Sovyetler Birliği'nde aylık 2000 rublelik gelirin, "yaygın Sovyet görüşü" olarak "ahlak dışı" bulunmasını reddettiğini kaydediyor. Tatyana hanım, tavanın, 10000 ruble olmasını istiyor. Davies, burada sert bir tartışmaya işaret ettikten sonra şunları kaydediyor: "Bu bağlamda Sovyet halkının büyük bir kesimi hâlâ, 1931 öncesi sosyalizm kavramına bağlıdır." Bugün Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin temel ilkelerinden birisi, eşitçilik, geniş yığınlarına kakılmıştır; işçiler Stalin öncesi sosyalizm ilkelerine sahip çıkıyorlar.

Bunu sevinçle karşılamak gerektiğini düşünüyorum ve iki te-

zimi arka arkaya yazmak istiyorum.

Bir: Marx'ın Gotha Programının Eleştirisi'ne bağlı kalınarak sosyalizmin dışına çıkmak mümkündür.

İki: Engels'in Anti-Dühring'ini reddederek sosyalist olmak mümkün değildir.

Tarihin önüne en elverişsiz koşulları yığıldığı pek az liderden birisi olan Stalin de, kapitalizmin değer yasasından kurtulamayan işçi kütlesinin eğilimlerine başeğerek uravnilovka karşıtı bir politika uygulamaya kalkarken karşısına Engels ve Anti-Dühring çıktı. Stalin, kendisiyle tutarlı olabilmek için ve (kadroların çoğu, 1931 yılı öncesidir) Anti-Dühring ile yetişmiş olduğu için, Anti-Dühring ile kavgaya etme zorunluluğunu duydu.

Kurtuluş, Anti-Dühring'in yüz onuncu yılında, sosyalizmden soğumuş Sovyet iktisatçılarının yaptıkları bir yuvarlak masa toplantısıyla Anti-Dühring'i "iskarta" ilan ettiklerini, okuyucularına duyurmuştu. Bugün, Sovyetler Birliği'nde Anti-Dühring'i iskarta ilan etme değil, başucu kitabı yapma zamanıdır.

Geçerken vurgulamak istiyorum: "Revizyonizm" klişesine bağlı kalındığı takdirde, Sovyet sisteminde ne olup bittiğini anlamak mümkün olamıyor. Eğer Sovyet sistemi içinde bugünkü kavgaya revizyonist gözlemlerle bakılacak olursa, Gotha Programının Eleştirisi ile Anti-Dühring'i karşı karşıya koymak türünden saçma bir işle de uğraşmak gerekecektir; yapılmak istenenin Gotha Programının Eleştirisi'nde açıklanan görüşlere uyduğunu ileri sürecektir. En azından çıkabileceğini düşünmek gerekiyor; çünkü, artık Sovyetler Birliği'nde kapitalist restorasyon yandaşı, görüşlerini, klasiklere bağlamak gereğini duymuyorlar.

Buradan sosyalizmin kavgasının ikinci alanına geçiyorum. Uzatmamak için Castro'nun son konuşmalarından birisinden aktarmayla başlıyorum: "Bu ülkelerin, Castro Doğu Avrupa'yı kastediyor, bazılarının açıklanmış amacı kapitalist toplumlar kurmaktır ve bazıları bunu zaten yapıyor. Bu ülkelerin çoğunda güçlü pre-kapitalist cereyanlar var. Özel mülkiyet ve pazar ekonomisi üzerinde çok konuşuluyor. Eğer özel mülkiyeti pazar ekonomisiyle birleştirirseniz, kapitalizmi alırsınız veya kapitaliz-

mi kurma süreciyle karşılaşacaksınız." (*) Çok kısa ve çok açık; bu nedenle aktardığımı tekrarlıyorum.

Castro, zengin pratiğin verdiği bilgiyle, tek başına pazar mekanizmasının kapitalizm demek olmadığını çok iyi görüyor; planlamada, pazar mekanizmasından yararlanmak, sosyalizm kuruluş aşamalarında yararlı olabiliyor. Bu, kapitalist restorasyon demek değildir; kapitalist restorasyon, pazar mekanizmasının özel mülkiyet ile birleşmesiyle başlıyor.

Sosyalizmin bir temel ilkesi eşitliktir; hiç bir gerekçe ile vazgeçilemeyeceğini düşünüyorum. Sosyalizmin, bir diğer temel ilkesi, ortaklıktır; özel mülkiyet ve kapitalizmin işleyiş yasası olmasının ötesinde bir ahlak kuralı olan emek-değer yasası, sosyalizmin düşmanlarıdır. Özel mülkiyet, ortaklık ilkesinin ayrıacı ve değer yasası da, komünist ahlakın kangrenidir. Değer yasasının işlerliği sürdüğü sürece, sosyalist insanı ve sosyalist ahlakı kurmak imkansızlaşıyor. Değer yasası, bireyciliğin, fideliği olarak çalışıyor. Bireycilik, tekelsi düzen kuruluncaya kadar kapitalizm adı verilen üretim biçiminde insanın temel çizgisi oluyor.

Eşitçilikten vazgeçme ve özel mülkiyeti meşru sayma, sosyalizme "elveda" demek oluyor; bugün Doğu Avrupa ülkelerinde yaygın olarak görülen budur. Sosyalizmden ayrılmanın kesinlikle ortaya çıktığı bir zamanda, bu sürece, "revizyonizm" olarak bakmak, bir cehalet olduğu kadar bir de büyümemiş çocuklara özgü bir hastalıktır; buradan bir yere gitmeyi mümkün göremiyorum.

Leh Walesa mı, sosyalizmi, "revize" ediyor? Sosyalizmin bir döküntüsü olan Vatslav Havel mi, Marx'ın görüşlerinden ayrılarak başka bir sosyalizm tarifi veriyor? Yoksa Romanya'nın Başbakanı Petro Romen mi? Romen'in, bu Romanya Komünist Partisi üyesi iken karşı darbe sonucu başbakanlığa oturan akışkan mekanik profesörünün, Le Monde gazetesinin sorularına verdiği cevaplar, bu soruların da cevaplarıdır. İki cevabını buraya alıyorum.

(*) Fidel Castro Ruiz'un Küba Sendikalar Merkez Örgütü'nün On Altıncı Kongresi'nde Kapanış Konuşması, Granma, February 11, 1990. Havana, s. 2

Le Monde muhabiri, "kendinizi hâlâ bir marksist veya komünist olarak görüyor musunuz?" diye soruyor. Cevap şudur: "Yok yok, hayır. Kesinlikle hayır. Devrimden, genç insanlarla birlikte yaşadıklarımdan sonra, artık mümkün değil." (*) Le Monde, sorusunu sürdürüyor: "Peki içinden geçtiğiniz süreç Marksizmin bir çelişkisi midir?" Bu soruya cevap da şöyle oluyor: "Henüz bu soruyu kendime sorma, bu hareketin nedenleri için bir açıklama bulma noktasına gelemedim. Bunun bir Marksist çözümleme olup olmadığı sorusuna gelince, bu başka bir sorudur. Ben bir Marksist idim, fakat komünist değil; çünkü Romanya'da komünizm olarak biz sadece Stalinizme ve bolşevizme sahiptik. Ben Komünist Partisi üyesiydim; fakat İspanya'da, Enternasyonal Brigad'da savaşmış babam gibi hep anti-Stalinist ve anti-bolşevik oldum. Herşey söylendiğinde ve bir araya getirildiğinde, görüyorsunuz, ben belki de hâlâ Marksistim; ancak, şu anda felsefi tartışmalara girecek hiç vaktim yok." İşte bunları söyleyen bir yönetim ortaya çıkıyor; bunun neresi "revizyonist"?

Ortada "revizyonist" bulunmuyor. Ortada dejenere olmuş komünistler ve açık kapitalist yolcular var.

Sovyetler Birliği'nde ise ciddi bir mücadele yaşanıyor. Bu mücadeleyi görmemek de, bir tembellik olduğu kadar sosyalizmin önlenemez zaferine büyük bir ilgisizliği anlatıyor.

Tekrarlıyorum: İster gelişmiş ülkelerde ve isterse sosyalizmin kurulduğu yerlerde sosyalizmi kurmak, korumak ve ileriye götürmek için verilen mücadelelere ilgisiz kalmak, sosyalizme ilgisiz olmak demektir. Bugün karşılaşılan süreci, tarihi başlangıcına götürmekten kaçınmak sosyalizmden kopuşun söz konusu olduğu durumları sosyalizmin tarifinin değiştirilmesi biçiminde algılamak, beyni durdurup hâlâ Bernstein'ın ortaya çıkardığı sözcüklerle görmeye çalışmak büyümek demek oluyor; hastalık olduğundan kuşku duymuyorum.

Bu incelemeyi, bu tür hastalıkları tedaviye bir katkı olması dileğiyle yazıyorum.

(*) Guardian Weekly, London, January 14, 1990. s. 14

Kısaca Trotskizm üzerinde de durmak istiyorum. Buraya kadar geliştirdiğim çözümlerler, Trotskizm için de geçerlidir; ancak birkaç özel çizgi üzerinde de durma gereği var. Bunun için ve kısa tutabilmek amacıyla, bazı tezlerle başlıyorum.

Bir: Dünyada erken devrim yoktur.

İki: İktidarı alarak başarısı kanıtlanmış hiçbir devrim yanlış sayılmaz.

Üç: Bir devrimin karşı-devrim tarafından ezilmesinden daha "iyi" bir devrim ummak, karşı-devrime alkış tutmak demektir.

Bunlar giriş tezleri oluyor. Şimdi Trotskizm ile ilgili özel iki tezi yazıyorum.

Bir: Trotskizm, Rusya'da doğan bolşevizmin içindedir ve en fazla bir kolu sayılabilir. Lenin ve Stalin'in katkılarıyla oluşan bolşevizmden önemli ölçüde ayrı öğreti olarak nitelenecek türden bir akımdan ve bu arada Trotskizmden söz edilebileceğini sanmıyorum.

Trotskizm, bolşevizmin bir varyasyonudur.

İki: Trotskiy, Sovyetler Birliği'nde bulunduğu sürece iktidarı almak için ciddi hiçbir çaba harcamadı. Sovyetler'de Trotskist muhalefet de akademik ölçüleri aşmak için bir gayret göstermedi.

İktidardan kaçış ve akademik özentisi, Trotskizmin temel özellikleri olarak bugün de etkisini sürdürüyor.

Şimdi bunları açmak üzereyim; birisi hariç, Trotskiy tarafından dile getirilen bütün formüller, bolşevizmde var. Gelişmiş bir Avrupa ülkesindeki sosyalist devrimin önceliği, başta Lenin, tüm bolşeviklerin yazılarında temeldir; menşevizm de buraya giriyor. Lenin'in "Ya Zapadnik" sözü, "Ben Batılıyım" diye haykırması, ünlüdür. Kuşkusuz Trotskiy, belki Çiçerin ve birkaç kişiyle birlikte Rusya devrimci mücadelesinin en Batılı entellektüellerinden birisidir; ancak Rusya'da işçi sınıfının bakış açısının narodnizme karşı başarısı, kapitalizm okulunu ve Batı'yı önplana çıkarmakla başlıyor. Plehanov, burada yol açıyor. Plehanov'un titiz öğrencisi Lenin'in, kapitalizm üzerinde vurgulamaları, gelişmiş bir kapitalist ülkede sosyalist devrimin önceliğini de beraberinde getiriyor.

Sosyalist devrimin ilk önce gelişmiş bir Avrupa ülkesinde gerçekleşmesini istemek, buna önem vermek, buna öncelik tanımak başkadır, yorgun Kızıl Ordu'ya dayanıp Avrupa'da sosyalizm aramak bambaşkadır. Birincisi teorik olarak doğrudur ve ikincisi pratik olarak maceradır.

Bernstein'den başlayan, ikinci Enternasyonal'in iflası ile somut olarak gerçekleşen Avrupa işçi sınıfında devrimden kaçışı, Birinci Dünya Savaşında ve arkasından iç savaşta kırılmış Rusya proletaryasının öncülüğünde kendisini zor koruyabilen Kızıl Ordu ile durdurmayı düşünmek, bunu sosyalist devrime çevirmeyi planlayabilmek, gerçekten bir akademik fantazi olmaktan ileri gidemiyor.

Lenin, bir politika virtüözüdür.

Stalin, Lenin'in temkinli, ancak Sovyet işçi sınıfını daha ileriye götürmese bile Ekim Devriminin kazanımlarını pekiştirmeyi görev bilen öğrencisidir.

Avrupa'da sosyalist devrimin öncülüğü sözkonusu olursa, teorik planda ve kağıt üzerinde, Trotskiy'in ayrı bir yeri görünmüyor. Aynı akım içinde yer alıyorlar.

Hem Komintern'in kuruluşunda ve hem ilk geri dönüş adımlarında, Trotskiy'in temel çizgiden ayrı olduğunu gösteren hiçbir işaret ve kayıt bulunmuyor. Lenin'in Çocukluk Hastalığı'ndan sonra başta Gramsci diğer İtalyan komünistlerini, daha geri bir çizgiye çekme işinde Trotskiy ilk önde ve sorumlu rol alıyor.

"Birleşik İşçi Cephesi" formülasyonunda da Trotskiy'in ayrı bir yeri yoktur; parti formülasyonunu olduğu gibi benimsiyor ve destekliyor.

Köylülüğe Buharin'den daha az ağırlık vermesi doğaldır ve yerindedir. Preobrajenskiy'i öne sürerek "makas bunalımı" adı verilen tarım ve sanayi ürünleri fiyat endekslerinin açılımında Trotskist çizginin eleştirileri, herhangi bir parti ve yönetim çalışması içinde olabilecek uyarılardır; köylülük lehine açılan fiyat makası, bir süre sonra ters yönde düzeltiliyor.

Hızlı sanayileşme tartışmaları, makas bunalımı polemiğinin bir uzantısı olarak çıkıyor; özünde, sosyalist devrimin dayanaklarını bulma çabasıdır. Üç gerekçesi bulunuyor. Birincisi, emper-

yalist kuşatmaya karşı yüksek teknolojik donatıma sahip olmaktadır. Bu, en ileri kapitalist ülkede sosyalizmin kuruluşunun gecikmesinden kaynaklanıyor; Marx ve Engels'in akıllarına bile getiremedikleri bir sorun olarak ortaya çıkıyor. İkincisi; sosyalizmin üzerine oturacağı maddi yapıyı kurma ihtiyacından çıkıyor. Mademki sosyalizm, gelişmiş sanayi toplumlarının düzenidir ve mademki Rusya'da bu koşullar eksiklidir, bu koşulları hızla kurmak ve bunun için hızlı bir sanayileşme gerçekleştirmek kaçınılmaz oluyor. Üçüncüsü ise, bir tür totolojik nitelik taşıyor; sosyalizm işçi sınıfının düzeni ve işçi sınıfı da sanayiden fıskırdığı için, sanayileşme görev olarak karşıda duruyor.

Emperyalizm üzerinde taslakları Lenin'e ipuçları getiren Buharin'in bunu ve emperyalizm tehditini anlamadığı ortaya çıkıyor; orta köylülüğe ve emperyalizmin başıçıl niyetlerine dayanan bir sosyalizm projesini savunuyor. Trotskiy de Stalin de bu ilkel projenin dışında ve karşısında kalıyorlar; Trotskiy, sözünü ediyor ve Stalin gerçekleştiriyor.

Stalin'in liderliğinde büyük sanayi atılımı başladığında ve gerçekleşmeye doğru yol alırken, Trotskiy, "Stalin benim düşüncelerimi çaldı" demekten ileriye gidemiyor. Böyle bir çıkış, yalnızca akademik bir yaklaşımı yansıtır; tarihsel süreç içinde büyük atılımlar pek çok objektivitenin karşılıklı etkileşimi ve çarpışmasıyla, tarihin en zor ve bu anlamda en uygun zamanında gerçekleşme yoluna giriyorlar.

Bütün bunlardan bir sonuç çıkıyor; 1917-1929 yılları arasında, Bolşevik Parti'nin fiilen izlediği politikalarda Trotskiy'in önemli bir ayrılığı ve ciddi bir eleştirisi bulunmuyor. Trotskiy, bazı önlemlerin daha erken ve bazılarının ise daha geç alınmasını ileri süren bir kimse olarak tarihe geçiyor; daha sonraki Troskist akımların söylediklerinin işçi sınıfı içinde anlaşılmamasının ve iz bırakmasının en önemli nedenlerinden birisi burada yatıyor. İşçi sınıfının mantığının, aynı yol üzerinde "daha önce ve daha sonra" argümanlarını anlaması, mümkün olmuyor.

Devam etmeden önce özetliyorum.

Trotskizmi bir akademik eğilim olmaya mahkum eden gerçekler, bolşevizmin, buraya Stalin de dahildir, uyguladığı pratikten

ayrı düşmemesi ve bolşevizmin Stalin dahil, düşünce denetiminin içinde yer alması ve ayrılığının yalnızca "daha önce ve daha sonra" itirazlarıyla sınırlı kalmasıdır.

Bir ayrılık noktasına da işaret etmek zorunluluğunu duyuyorum; bürokrasinin ve bu arada partinin bir sınıfa dönüşü, Lenin ve Stalin dahil bolşevizm'de bulunmuyor. Bu Trotskiy'in bir katkısı sayılmalıdır; daha açık bir deyişle, bunu, Trotskiy'in bayağı Amerikan sosyolojisinden aldığı bir safsata sayma eğilimindeyim. Safsatadır; bugün çok daha açıklıkla ortaya çıkıyor.

Bugün Sovyetler Birliği'nde mülk sahipleri sınıfının oluşumuna, özel sektörünün kuruluşuna, az veya çok, yeterli ya da yetersiz, "bürokrasi" ile partinin büyük bir bölümü karşı koymaya çabılıyor. Doğu Avrupa ülkelerinde ve başta Polonya'da, başından beri geniş bir yer tutan küçük meta üreticileri, aydınlar ve uluslararası sermaye ile birleşerek karşı devrimlerini başarıya götürüyorlar ve bir burjuvazinin kuruluşunu gerçekleştirebilmek için ciddi adımlar atıyorlar.

Ancak Amerikan bayağı sosyolojisinin bu safsatasını sosyalizme getirmenin sakıncalarını görebilmek için Moskova'ya gitmeye gerek bulunmuyor; Türkiye'nin yakın ekonoimi tarihine üstünkörü bir göz atma bile safsatanın görülmesine yetebiliyor. Türkiye'de Vehbi Koç, hiç bürokrat olmadı. Sakıp Sabancı'nın babası Hacı Ömer, hayata, "devlet kapısı" ile hiç karşılaşmadan küçük bir meta üreticisi olarak başladı. Türkiye'de, bürokratik geleneği çok güçlü bir ülkede bile, kapitalizm, bürokrasi dışında yeşerdi; Şakir Zümre, sobacılığı zor aşabildi ve Kazım Taşkent ise Yapı ve Kredi Bankası'nı elinden çıkarmak zorunda kaldı.

Artık gerçekçi olmak, Türkiye devrimci hareketini 1960 yıllarının araştırmacılığına ve tartışma çizgisine çıkarmak zorunluluğu var. Köy imamı örnekleriyle, bir kez söylenmiş ve artık ne anlama geldiği unutulmuş klişeleri tekrarlayarak bir yere gitmenin mümkün olmadığını hatırlatmak mecburiyetindeyim.

"Sürekli devrim" saptamasına gelmek üzereyim; bundan önce, Trotskiy'in iktidar kaçışına işaret etme gereği var. Krupskaya, anılarında, Trotskiy'in kendisine, eğer "Lenin ve Trotskiy bloğu olarak çıksaydım, iktidarı alırdım, ancak ya sonrası" dediğini ya-

zıyor. Çok tekrarlanan ve bilinen bu sözleri mot a mot aktarmıyorum; ancak büyük gerçek payı taşıdığına inanıyorum. Bolşevik Devrimi içinde Trotskiy, uzun yıllar, Stalin'den çok güçlü ve prestiji Lenin'e yakın bir liderdi; iktidarı almak istemedi. Çünkü iktidarın tabanı, devrimini yapmış ve iç savaşta kınılmış Sovyet proletaryasına güvenemiyordu.

Trotskiy, Sovyetler'den çıkarıldıktan sonra, Prinkipo'da, Büyükada'da, yazdığı Maya Jizn'de, anılarında, devrimden ve iç savaştan sonra kendisini, ameliyatı başarıyla yapmış bir cerraha benzettiğini yazıyor; böyle düşündüğünden kuşku duymuyorum. Trotskiy, Stalin'e karşı, Sovyetler Birliği'nde kaldığı sürece, hiç müdahale etmedi ve önemli ölçüde bir kenara çekildi.

Bütün bilgiler, Trotskist işçilerin sınırlı anıları, Sovyet topraklarında kaldığı sürece Trotskist muhalefetin, çekimser ve güdük olduğunu ve ev toplantılarını pek az aşabildiğini gösteriyor. Tartışmaların son derece barışçıl geçmesi de bunun kanıtıdır; Stalin, Sovyet topraklarında kaldığı sürece, Trotskiy'i yargılamayı veya korkutmayı düşünmüyor. Bunu, Trotskiy'in hâlâ azalmayan prestijine ve muhalefetini "akademik" sınırlar içinde tutmak istemesine bağlıyorum.

Trotskiy'in muhalefetinin şiddetlenmesi daha sonradır; sanayileşme atılımının tutmasından sonra Trotskiy, bugün ancak Garbaçov ve arkadaşlarıyla denk tutulabilecek ölçüde, Ekim Devriminin sonuçlarını ve Stalin'i kötülemeye başlıyor. Trotskiy'in, Hitler'in taaruzundan bir yenilgi ve bu yenilgiden sonra yeni Sovyet işçi sınıfı ile bir başka sosyalizm denemesi beklediğini sanıyorum. Hem karalamasını ve hem de bu bekleyişini son derece olumsuz değerlendiriyorum.

Ara tezlerimi yazabiliyorum.

Stalin ve Trotskiy'i birbirini ortadan kaldıran iki isim olarak görmektense birbirini tamamlayan iki kişilik olarak ele almak eğilimindeyim. Böyle bir ele alış, hiç kuşkusuz, Trotskiy'in 1930 yıllarından başlayarak içine girdiği karalama politika ve eylemlerini dışarda bırakıyor; bunları, kesinlikle, reddetmek gerekiyor ve reddediyorum.

İkincisi tez olmaktan daha çok bir saptamadır; devrim eşiğin-

de Türkiye'de, daha önceki devrimlerin bütün kutsal kişileri, dinseliliklerini yitiriyorlar. Stalin'e, Trotskiy'e ve Mao'ya çok daha soğukkanlı bakmak zorunluluğu var; yaklaşan ısı karşısında yaratıcı olan bakıştaki bu soğukkanlılıktır.

Marx'ın açıklıkla geliştirdiği materyalizm, sınıfsal bakış, üretim ilişkileri ve sistem çözümlemesi, bütünün mantığının parçaların mantığından ayrılması, çözümlemeleri, bugün de insan düşüncesinin yükseklikleridir ve ön açıdır. Engels'in yeni toplumu kurma yolundaki işaretleri, ne kadar sınırlı olursa olsun, büyük bir hazinedir. Lenin ise devrimci politikanın gelmiş geçmiş en büyük ustasıdır.

Bunları okurken heyecan duyuyorum ve herkesin heyecan duymasını istiyorum. Stalin, tarihten silinmez bir kurucudur ve Trotskiy, eşsiz bir iç savaş komutanıdır. Ancak her ikisini de kutsalılıklarından soymanın zamanının geldiğini düşünüyorum.

Sürekli devrim saptamasına gelince, formülasyonun Marx'a ait olduğu biliniyor. Rusya'da tek formüle edenin de Trotskiy olmadığı kesindir; Trotskiy'in öne çıkarması üzerine, bir süre Sovyetler Birliği'nde gözden düşürülmek istenmesini önemsemek gerekiyor. Sürekli devrim saptamasını da yalnızca sosyalist devrimi coğrafya genişletmek olarak anlamamak zorunluluğu var; bundan çok ötedir.

Stalin'in tarımdaki kollektivizasyon programı ve sanayi atılımı, sürekli devrim süreci içinde yer alıyor; bunlar olmadan sosyalist devrimin gerçekleşeceğini söylemek zor görünüyor. Hitler tecavüzünün iyice ortaya çıktığı ve belki de Komintern'in Yedinci Kongresi'ne kadar, Stalin bir devrimden diğerine koşan bir sürekli devrimcidir.

Trotskiy'in hayatta olduğu bir zaman kesitinde Sovyet liderliğine yöneltilebilecek ve sürekli devrim düşüncesine dayandırılacak bir eleştirinin haklı olmayacağını düşünüyorum. Eleştiri, İkinci Dünya Savaşı sonrası için ele alınabilir ve haklılığı tartışılabilir. İkinci Dünya Savaşı ile sosyalizmin bir dünya sistemi olması ve Doğu Avrupa'daki muzaffer Kızıl Ordu'nun da yardımla-

nyla (*) yeni sosyalist devletlerin çıkması bir yana, Mao'nun başarısıyla çok büyük bir nüfus ve coğrafyanın sosyalizmin bayrağının altına girmesi, tek başına ve geniş anlamda, sürekli devrimin gerçekleştiği anlamına gelmeyebiliyor. Sosyalizmi, içeriğinde ileriye götürmedikten sonra, yeni coğrafyalar eklemek fazla anlamlı ve kalıcı olmuyor.

Görüşümü bir tez ile özetlemek istiyorum.

Bugün Sovyet sistemi içinde çıkan sorunlar, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Sovyet sosyalizmini daha ileri götürmemekten çıkıyor.

Sovyet sosyalizmi daha ileri gidemediği için daha geriye dönüş yollarını aramak zorunda kalıyor.

Şunları eklemek durumundayım: 1946-1956 Ekim Devrimi tarihinde çok az bilinen ve belki de en az bilinmek istenen dönemdir. Hem Sovyet tarihçileri ve hem de Batılı Sovyetologlar bu dönemin üstünü örtmekte birleşiyorlar. Stalin ve Beria kötülenmesi ile Hruşov övgüsüyle yetiniyorlar.

Bu nedenle en ciddi yorumların bile bu dönemle ilgili değerlendirmeleri vulgar basında yazılan ve örnek olsun Beria ile ilgili düzülen seks ve vahşet yazınına aşmıyor. Burada ben, çok az bilgi ve veriye dayanarak bir "model" denemesine girişmek istiyorum.

(*) Stalin sanıldığından çok daha temkinli bir liderdir. Bugün çözölen Doğu Avrupa ölkelerinde "sosyalist rejimleri" isteyerek kurduğu göröşü tartışma götürüyor; tartışmaya açıyorum. Bunların çoğunu, Batı güçleri ile "anlaşmak" için elinde tuttuğu ve Churchill'in açtığı kampanya ile daha ileri adımlar atmak zorunda kaldığı düşünölebilir.

Yugoslav ve Çin Devrimlerine karşı çıkışı, Çekoslavakya'da çok güçlü komünistlerin iktidara gelmeleri uzun zaman geciktirmesi, Lonra'ya karşı Washington'la anlaşabilmek için İsrail Devleti'nin kuruluşunun destekçisi olması, bu söylediklerimi ciddiye almak için yeterlidir.

Ayrıca Batı'da daha ileri ve benzeri görüşler, Stalin'i tümnden aklayan inceleme ve kitaplar çıkıyor. Bunlardan birisi Alan Nasser'e ait ve oldukça yakın bir tarihi taşıyor. Alan Nasser, The Atomic Bomb, The Cold War, and the Soviet Threat, Monthly Review, Dec. 1989, Vol. 41, No. 7

Bir: Bu dönem, SB Komünist Partisi içinde çok sert bir mücadelenin yaşandığı bir zaman kesitidir.

İki: Stalin, kendisinin yetiştirdiği ve parti yönetimini eline almak isteyen hiçbir eğilime hakim olamıyor. Bunlar arasında bir denge kurmaya çalışıyor.

Üç: Stalin'in de etkilediği bir eğilimin, sosyalizmi daha ileri mevzilere taşımak istediği anlaşıyor. Stalin'in danışmanı Evge-ni Varga'nın kapitalizmin iyileştiği ve barışçıl olabileceği görüşlerini ifade etmesi üzerine gözden düşmesi ve pazar ekonomisini geliştirmek isteyen Gosplan Başkanı Voznesenskiy ve arkadaşlarının tasfiye edilmesi, bunların açık kanıtlardır.

Dört: Solda, parti yönetimindeki üst düzey görevlilerinin yanında, Ekim tarihinde her zaman ileri Leningrad Örgütü'nü yöneten Jdanov var. Batı anlamında değil, gerçek anlamda tutucu ve sağda, Malenkov görülüyor.

Beş: 1948 yılında Jdanov'un aniden ölümü düşündürücüdür. Stalin'in varisi sayılırken aşırı içkiden öldüğü ilan ediliyor. Olabilir; ancak, arkasından, Leningrad Örgütü'nde çok büyük bir tasfiye başlıyor. Bu tasfiye Malenkov'un hanesine konabilir.

Altı: Beria'nın yerini tam kestirmek mümkün değildir. Fakat başlangıç hipotezi olarak Batı yazınında çıkan ve Hruşov'un anılarında ifadesini bulan kara portrenin tersini düşünme eğilimindeyim. Milliyetler sorununda Stalin'den de ilerici bir tutumu var; cumhuriyetlerdeki merkez temsilcilerinin Ruslar yerine herkesin kendi milletinden olmasını sağlıyor.

Yedi: Henüz olgunlaşmamış bir işçi sınıfına dayalı sosyalizmde Stalin, bürokrasi ve partide sürekli tasfiyeyi, bürokrasinin ve partinin dejenerasyonunu önleyici mekanizma olarak geliştiriyor. Ancak sürekli tasfiye, insiyatif almaktan kaçan, yaratıcı olmayan, büyük projelerden korkan, hizipler arasında mekik dokuyan bir yönetici kadronun oluşmasını da önleyemiyor; tersine, hızlandırıyor. Sürekli olabilmek için, cesur olmamak bir yaşam ilkesine dönüşüyor.

Bu nedenle bu dönemin lider kadrosunu kamplara ayırmanın, eninde sonunda çok fazla anlamlı olmayacağı düşüncesine katılıyorum. Fakat bu rezervlerle birlikte, Hruşov tarafından devrildi-

gi ve katledildiği için Beria'nın yerinin daha solda olabileceğine ihtimal veriyorum. Çünkü Hruşov, kapitalizmin barışçılığını savunan Varga'nın itibarını iade ediyor ve Voznesenskiy ekibine yakınlığını açıklamaktan geri kalmıyor. Daha sonra başbakan olan Kosigin, Kuznetsov ve Voznesenskiy'den oluşan üçlünün üçüncü ayağıdır.

Kurduğum model, 1946-1956 döneminde Sovyetler Birliği'nde ciddi bir iç mücadele düşüncesine dayanıyor. Sonunda, Batı anlamında değil gerçek anlamda, muhafazakar ekip iş başına geliyor. Bu ekip, emperyalizmle uyuşma ve pazar mekanizmasını genişletme politikasını önplana çıkarıyor. Ancak hem iç mücadeleden sona ermemesi ve hem de toplumdaki dinamiklerin etkinliği nedeniyle zaman zaman kendi programlarının tam tersi bir uygulamaya başvuruyorlar.

Bu dönemde sosyalizme derinlik kazandırılmamasını, Sovyetler Birliği'nde verimlilik ve üretim artışının ötesinde, sosyalizmin, Anti-Dühring çizgisinde yeni mevziler kazanmamasını pek çok sorunun kaynağı olarak görüyorum.

Daha da açabilirim; Ekim Devriminin başından itibaren, kapitalist ekonominin bulduklarının dışında metalara, ürünler demek gerekiyor, yönelmemesini, yeni taşıma yöntemleri araştırmamasını, yeni bir boş zaman geçirme mimarisi kurmamasını, hep ve hep kapitalizme yetişme ve geçmeyi kapitalist metaları ve boş zamanı taklit olarak anlamasını, asıl, sürekli devrimden uzaklaşma olarak anlıyorum.

Peki mümkün müydü?

Hitler'i ve tecavüzünü hesaba katmayan her türlü eleştiri haksızdır ve bilim dışıdır. Stalin eleştirisi bilimsel olabilmek için haklı olmak durumundadır. Stalin, halkının moralini bozmamak için uzun yıllar, İkinci Savaş'ta ölen Sovyet yurttaşlarının sayısını gizledi; 17 milyon değil sadece yedi milyon olduğunu ilan etti. Onyediyirmi yaş gurubunda yaşayanlar bütünü yüzde onunu bile bulmuyordu. Aç, yoksul, fabrikaları yıkılmış, evleri çökmüş bir Sovyet halkını yeniden diriltmek Stalin'in omuzlarına düştü.

Bir adam, ikinci kez, tarihin en zor işlerinden birisiyle karşılaşıyordu. Bunları yaparken ve çökmüş ekonomiyle bir de atom

bombası üretmek zorunluluğunu duydu ve bunu da başardı.

Hitler'in tecavüzü, dünya gericiliğinin Sovyet sosyalizminin ileriye akışını durdurmak için ve geriye çekmek için bulabileceği en acımasız icat oldu; sistemin patlamasını önlemek, sosyalizmin ileriye akışını önlemek mümkün oluyordu.

Bitiriyorum.

Bu inceleme, büyümemiş çocukluk hastalığına son verme çağrısıdır.

"Revizyonistist" bakış ve Trotskist eğilim, Sovyet sosyalizmini anlamamak demek oluyor. Daha önemlisi, sosyalizmden ve sorunlarından kaçış oluyor.

Bu inceleme bir beraberlik arayışıdır. Ancak bir nokta kesin olmalıdır; dünyanın her tarafında en küçük köhne kalenin yıkılışı karşısında bile kızıl derili çığlıkları atanlarla beraber olmak imkansızdır. Çünkü bu sevinç çığlıklarında, çığlıkların derininde, açık ve seçik bir sosyalizm düşmanlığı seziliyor.

Trotskistler, Hruşov'a kadar, "revizyonististler", Hruşov'dan bu yana reel sosyalizmde beğenilecek hiçbir yan bulmayarak, kendilerini sosyalizmden soğuttuklarını bilmek durumundalar.

Reel sosyalizmde, Stalin döneminde Trotskistlerin ve 1956 yılından Garbaçov'a kadar revizyonististlerin gördüklerinden çok daha büyük değerler var. Eksiklere işaret ederken bunlardan sevinç almamak, sosyalizmi derininde duymamakla eş anlama geliyor.

Sosyalizm, işçi sınıfının düzenidir. Sosyalizm, dünya işçi sınıfının düzenidir. Bu ilk kez ortaya çıkmıyor; 1848 yılından sonra, 1871 yılından sonra, 1900 yıllarında, Birinci Savaşa girerken, dünyanın pek çok coğrafyasında, sosyalizm bayrağı, onu en yükseklere çıkaranların elinden yere düştü. Bir süre moralsizlik geldi; bayrağı başkaları aldı.

Bayrağı başkaları alıyor.

Artık eski ve köhne klişelerle sosyalizmin başarılarına sırt çevirmek yerine, bunları terkederek, bayrağı taşımaya ve yüksek tutmaya katkıda bulunmak gerekiyor. Hiç kimsenin kuşkusu olmamalıdır; dünya sosyalizminin sorunlarını aşmada, bayrağı yeni bir toprağa dikmek en büyük ilaçtır.

KADIN

Bir odaya kapanmak istiyorum ve hep Charles Chaplin'in filmlerini seyretmek istiyorum. Hakkında yazılmış ne kadar kitap varsa okumak istiyorum. Sonra Chaplin hakkında bir kitap yazmak istiyorum.

Nedir, Şarlo?

Bana son direnen insan olarak görünüyor. Çaresiz, kurnaz ve yüz­süz; ancak son derece inat ediyor. Her yerden kovuluyor; sürekli kovulmak, sürekli küçülmeyi anlatıyor. Bütün kapılar Şarlo'nun yüzüne kapanıyor ve Şarlo'ya bütün kapıcılar dev insan görünüyor.

Bütün kapıcılar, oligarklardır. Bütün oligarklar kanserlidirler; hepsi kanserin etkisiyle insandan bozulmuş tekeldirler. Şarlo, çaresiz olduğu için yüz­süz davranmak zorundadır; tekeller, kapıcıları ve oligarklar, kansere uğradıkları için yüzden yoksundurlar.

Sosyalist ülkelerin sorununu bürokraside görenler, öküzü boynuzundan tutanlardır. Bütün Şarlo filmlerinde Şarlo'yu kapı dışarı edenler, tekellerin bürokratlarıdır; kapıcılar oluyorlar. Tekelsi dünyada bürokrasi yaşamın her yerinde var. Tekelsi dünyada yaşayanların hepsi bürokrattırlar ve yaşamıyorlar.

Şarlo, ikinci Don Kişot'tur. Birincisi saldırdıkça büyüyor. İkincisi küçülmemek için saldırıyor.

Charles Chaplin, tekelsi dünyaya milyarlarca kapının kapatıldığı bir zamanda insanın son mücadelesini sergiliyor.

Chaplin'den sonra, Batı'da ve etkilediği topraklarda insan yoktur. Artık sadece küçükinsan var. Küçükinsan, insandan farklıdır ve insanın küçüğü değildir; küçükinsan'dır. Tek sözcükle anlatılması gerekiyor.

Bir soru sormak istiyorum: Kim daha çok küçülüyor? Bunun

cevabı çok basit; kim daha çok büyümüşse o daha çok küçülüyor. Büyümek ise birikimli olmak anlamına geliyor. Küçükinsanı yaratmak, birikimi ortadan kaldırmak anlamına geliyor.

Birikim köyde değil kentte, işçide değil burjuvazide, kadında değil erkektedir; erkek daha birikimli olduğu için daha çok küçülüyor. Tekelsi dönemde küçükinsan, cinsel olarak, daha çok erkek oluyor.

Promiscuite, tekelsi dönem öncesinde, daha çok "gelişmiş" erkeklerde ve daha az görülüyordu. Birden fazla kişiyi aynı anda sevmek anlamına geliyor; şimdi kadınlarda yayılıyor. Bu yaygınlıkta tekel dünyasının kesikli yaşam ilkesi, sonsuzu aramaya zaman bırakmaması kadar ve belki de daha öncelikle, erkeğin yetmezliğinin etkisini görüyorum. Tekeller, erkeği daha gelişmiş olarak buldukları için, bunları bürokratları yapmada, ikiyüzlü ve fırsatçı, aynı zamanda son derece yüzeysel yaratıklara dönüştürmede zorluk çekmiyorlar.

Tekelsi dünyanın kadını daha az gelişmiş bulması kadının ve insanlığın şansıdır. Ancak kadın bugün şansına değil yıkımına doğru yol alıyor.

Bugün reel sosyalizmin yıkılmasında koşulların yeteri ölçüde gelişmeden gelmesi değil, kapitalizme yetişmek ve geçmek mantığı ile kapitalizmin bütün değerlerini taklit ederek benimsemesi önemli bir rol oynuyor. Kapitalizmin modellerini ve değerlerini taklit kurtuluş değil, yıkım oluyor. Bugün kadın, bir eğilim olarak, kurtuluşuna değil, küçükinsan olmaya koşuyor; kurtuluşunu erkeği taklide bağlayan bir illüzyona sarılıyor.

Kadının kurtuluşu küçükinsanı hedef almakta değil, yeni insanı yaratmadadır. Kadının kurtuluşu erkeğe yetişip geçmekte değil, erkeğin üzerinden sıçramakta yatıyor.

Kadın, yeni kişiliği yarattığı zaman kendisini ve erkeği de kurtarabilir.

Nasıl? İpuçları mutlaka toplumda vardır. Yöntemi, tekelsi düzenin getirdiği sınırları, toplumdaki ipuçlarına dayanarak akıl ve sevgiyle aşmadadır. Bütün özgürlükleri, sevgiyle zorlamaktan geçiyor.

Çok söylenmiştir ve bir kez daha söylemek gerekiyor. Bu dü-

zende, tekelsi sistemde, kadının kurtuluşu mümkün değildir. Tekelsi düzende kadın ancak sürünür.

Kadının kurtuluşu sosyalizmededir. Yeni insan olabilmesinde yazılıdır. Reel sosyalizmin yeni insanı yaratamaması, sosyalizmin değil realitenin bir eksikliğidir. Reel sosyalizmin, yeteri ölçüde deneyici ve arayıcı olamamasından kaynaklanıyor. Kadın, kurtuluşu için, çok daha deneyici ve başkaldıran olmak durumundadır. Bütün çabası tekelsi düzen ve meşruiyet sınırları içinde kaldığı sürece, bugün bu sınırlar içindedir, kurtuluşuna değil dejenерasyonuna yaklaşır. Kurtuluş için sınırları aşma yürekliliği gerekiyor.

Borsadaki geçici fiyat düşüklüğüne karşın, insanlığın yürüyüşü sosyalizme doğru akıyor.

Kadın, sosyalizme layıktır.

Sosyalizm, insanın kendisi için düşünüp kuracağı en iyi düzendir.

SORUN

Ulusal sorun, marksizm-leninizmin en fazla ihmal edilmiş alanlarından birisini oluşturuyor. Yalnızca marksizm-leninizmin değil; İngiliz düşünce adamı Ralph Miliband'ın sözleriyle, "insan bilimlerinin hiçbir alanında ihmal bu kadar çarpıcı" görünmüyor. İnsanlık tarihinin en ateşli alanlarından birisi olan ulus sorununda bu kadar az tutarlı bilgi derlenebilmiş olmasını son derece şaşırtıcı buluyorum; yürümek için yeterli ışık sağlayamıyor. Ulus alanında yürümek, el yordamıyla yürümek anlamına geliyor.

Sorunda eksik bilgiyle donatılmış olmak, ne ölçüde Marx'ın temel düşünce sisteminden kaynaklanıyor; başlangıç olarak bu soruyu ortaya atmanın yararlı olacağını düşünüyorum. Cevap ararken, konuyla ilgili olmak üzere, Marx'ın düşünce yapısını şöyle özetleyebiliyorum; öncelikle, büyüklüğe, olgunluğa ve gelişmeye doğru gizli bir eğilim var. Marx'ta bunlar, zaman zaman bir sürecin ölçüleri olmaktan çıkıyor ve başlıbaşına ölçütler haline geliyor. Bunu anlaşılır saymak gerek; çünkü, Marx'ın nihai bir hedefi ve proletarya düzeni kurma ideali var. Proletarya düzeni bütün çelişkilerin ortadan kalktığı bir zaman ve mekandır; ancak buraya ulaşmanın en kestirme yolu çelişkilerin artması ve üstelik hızla artması oluyor. Çelişkisiz bir düzene ancak çelişkiler hızla artarsa hızla ulaşıyor; gelişme, olgunlaşma ve büyüme, Marx'ın dünyasında hep çelişkilerin hızla artmasıyla özdeşir.

Böyle bir yaklaşımın ulusal sorunda geçerli politika önermeleri bulmada ciddi güçlükler yaratabileceğini düşünüyorum; kendi mantığı gereği, belli gelişmeyi tamamlayamamış ve belli

olgunluk veya büyüklüğe ulaşamamış organizma ve formasyonları olumsuz değerlendirme kapılarını açıyor. Tersinden de söylenebilir; belirli gelişme tarihine sahip, olgunlaşmış ve büyüklüğe erişmiş formasyonları ise başlı başına olumlu ele alabiliyor.

Stalin'in zaman zaman ve belki de çok zaman, uluslararası ilişkilerde değil, Sovyet düzeni içinde yeni toplumu yaratmada Rusya milletine prim veren politikalarını buraya bağlamak zor olmayabilir; Rus milleti bir bölümü evrensellik de kazanmış uygarlık değerleri yaratabilen gelişmiş bir millettir. Doğal benzemenin bu yönde olması ve bunu hızlandırmak doğal sayılabiliyor.

Sorunu sosyalizm pratiğine getirmek istemiyorum; bunu, ortadaki bilimsel tartışmayı daha kolaylıkla açabilmek için sözkonusu ediyorum. Asıl sorun, ulus-devlet ve sınıf-devlet ilişkisi ele alındığı zaman ortaya çıkıyor. Marx'ın düşünce sistemindeki büyüklüğe, olgunluğa ve gelişmeye gizli eğilimle birlikte ele alındığında, ulusun devlete veya sınıfın devlete dönüşmesi için belli bir büyüklük ve olgunluk varsayılıyor.

Aslında dar sistematigi içinde değil de daha genel referansları çerçevesinde düşünüldüğünde Marx'ın sistemi, ortaya koymak istediğim sorunla yüklü görünmüyor. Modern devlet, Batı Avrupa'da On beşinci yüz yıldan sonra doğuyor; Marx, bu yüzyılı, burjuvazinin çocukluk döneminin başlangıcı sayıyor. Modern devlet, burjuvazinin ekonomik anlamda, bu anlamı ben ekliyorum, çocukluk döneminde formasyonunu buluyor; bugün anlaşıldığı anlamıyla modern ulusların doğuşu ise daha sonraki zamanlara denk düşüyor.

Bir aktarma yapmama izin verileceğini umuyorum. Şöyledir: "İspanya'dan bağımsızlığını elde ettiği zaman Hollandalıları veya Kraliçe Elizabeth zamanında İngilizleri ulus saymak hatadır; fakat embriyo halinde ulus vardı ve pek çok Avrupa ülkesinde tam olarak ortaya çıkışı Napolyon Savaşları'nın arefesinde oldu"(*) Buna katılıyorum. Ulus-devlet ve sınıf-devlet, ulusların ve sınıfların ilk gelişme zamanlarında ortaya çıkıyor.

(*) Horace B. Davis, Toward a Marxist Theory of Nationalism, N.Y, 1978, s. 8-9

İlk bakışta şaşırtıcı görünen bu durum, tersinden bakıldığında daha akla yatkın hale gelebiliyor. Şu soruyu sormak gerekiyor: Henüz gelişmesinin başında olan ulus ya da sınıf, gelişmesini hızlandırmak ve formasyonunu tamamlamak için değilse ne için devlete ihtiyaç duyuyor? Ulusu oluşturan bağların en güçlülerinden birisinin dil bağı olduğu biliniyor. Ancak Fransa'da devrimden önce, yirmi beş milyondan sadece yedi milyonu Paris Fransızcasını anlayabiliyor; daha sonra Paris Fransızcası Fransızların dili haline geliyor. Bir o kadarı Paris Fransızcasıyla çok basit cümleler kurabiliyor ve on milyon ise iki ayrı lehçe konuşuyor. Ortak Fransız dilini yaratan, devrimin geliştirdiği devlettir.

Çok gerilere veya başka tarihlere gitmeye gerek kalmıyor; Türk dilinin ve ulusçuluğunun gelişmesinde 1920 yılında temelleri atılan Türk devleti çok büyük bir sıçrama taşıdır. Modern Türk devletinden önce Türk köylüsü ile Türk yöneticisi veya aydını, Yaban'da Yakup Kadri'nin çarpıcı bir biçimde anlattığı gibi bir Pencaplı ile bir İngiliz kadar birbirine yabancısıdır ve birbirlerini anlayamıyorlar. 1920 Türk devletinden önce, çok kapalı köylerde yaşayanlar hariç konuşulan bir Türkçeden söz etmek zordur; modern devlet, Türk dilinin, ulusunun ve burjuvazinin gelişmesini çok hızlandırmıştır.

Ulus bir bağıdır; insanlar toplumsal hayvan oldukları için her zaman bağ arıyorlar.

Kapitalizm de insanlar arasında bir başka bağ oluşturuyor. Sermayenin kontrolünde insanlar, aynı üretim süreci içinde, yazgılarının birbirine bağlı olduğunu düşünmeye başlıyorlar. Aynı emek sürecinin birbirine bağlı parçaları olmak, her gün benzer işi yapmak ve benzeşmek, diğer bağları geri plana itme gücü taşıyor. Marx, gelişmenin insanı üretimle ilgili olanın dışında bütün bağlardan ve çelişkilerden arındıracağını düşünüyor.

Fakat Birinci Dünya Savaşı hemen öncesinde kapitalist ülkeler işçi sınıfının davranışı, büyük bir uluslararası piyasanın oluşmasına karşın, işçi sınıfı önderlerinin ve sınıfının çok büyük bir kısmının, çok dar bir örnek grup hariç, ulus bağından kurtulamadığını gösterdi; gelişmiş kapitalist dünyanın işçileri, üretim süreçlerinden doğan bağ yerine ulus bağına bağlı kaldılar

ve birbirleriyle savaştılar. Düşündürmesi gerekiyor.

Burada devam etmeden önce bir ölçü durmakta yarar görüyorum. Birbiriyle yakından veya uzaktan ilgili iki nokta var. Ulus bağının gelişmesi için ulusal pazara değil herhangi bir pazara ihtiyaç olduğunu düşünüyorum; bu, birinci noktadır. Pazarı ulusun doğuşunda ve gelişmesinde önemli yapan, sağladığı geniş ilişkiler ağı oluyor. Bu ilişkiler ağı içinde insanlar birbirine benzeşiyorlar; ancak aynı zamanda ilişkilerini realize etmek için kullandıkları dili ortaklaştırma imkanı buluyorlar. Pazar, ulusun doğup gelişmesinde en önemli bağ olan dili hem geliştiriyor ve hem de tekleştiriyor. Bu anlamda ve ulaştığı yerlerde parçalılığı sona erdiriyor ve duvarları yıkıyor. Kendi etkisinin dışında, dili ortaklaştırarak ulus bağının güçlenmesine önemli katkıda bulunuyor.

Bu misyonunu gerçekleştirebilmesi için pazarın "ulusal" olması zorunluluğunu anlamak kolay görünmüyor; tekелci dönemde ulusal pazarı tanımlamanın güçlüğü bir yana sömürge yönetimleri, bir ilke olarak, sömürülen ulusun dilini ve kültürünü yasaklamıyor. Sömürge insanı bilingual olabiliyor; ancak kendi dilini konuşmakta ve sınırlı ölçülerde olsa da geliştirmekte serbest kalıyor.

Diğer taraftan bakıldığında kuşkusuz, sömürgecinin dili sınırlamasının ciddi bir anlamı da olmuyor; çünkü sömürgeci, sömürülen bölgede bütün kapitali kendi ulusunun elinde topluyor. İster tarımsal plantasyonlarda ve isterse sanayi kuruluşlarında sermaye tümüyle sömüren ulusun mensuplarının elinde olunca, bir de dili sınırlı ölçüde gelişen kültürü yasaklamak gerekli olmaktan çıkıyor. Kuşkusuz böyle bir durum, ulus bağının gelişmesine ve ulus kimliğinin yükselerek bağımsız devlet kurmayı hedefleyen anti-emperyalist mücadele ve savaflara yol açıyor. Bu durum bile, ulus bağının güçlenmesi için mutlaka ulusal pazara gerek olmadığı düşüncesini doğuruyor. Hindistan ve Pakistan buraya giriyor.

Eğer çözümleme sömürge sistematğinde değil toprak katma, ilhak veya işgal türünden uluslararası ilişkiler kavramlarıyla sürdürülecek olursa, böyle durumda temel politika, ulus bağı-

nun doğmasını her ne pahasına olursa olsun önlemektir; ulusal olmayan bir pazarda bile dili yasaklamak ve bunun karşısında dili yasaklanan ulusun zenginlerine ekonomik özgürlükler ve yönetime katılma hakkı tanımak esastır.

Burada şimdilik ulusal ve ulusal olmayan pazar tartışmasını ve sömürge pratiğinin sistematığını çözümlemeyi bir kenara bırakıyorum. Sömürge çözümlemesinin geliştirilmesi gerektiğini ve Sovyet önermelerinin fazlaca dış politika gerekleriyle yüklü olduğunu tekrarlıyorum. Sovyet pratiği özellikle 1950 ve 1960 yıllarında başarılı anti-sömürge pratikleriyle karşılaşınca bu noktaya ağırlık verme gereğini duyuyorlar. Ulusun bağımsızlığıyla anti-sömürgeci savaşlar nerede ise özdeşleştiriliyor ve nerede ise tek model ve çıkış yolu düzeyine çıkarılıyor.

İkinci noktaya geliyorum; Birinci Savaşa girilirken gelişmiş kapitalist ülke işçilerinin nasyonalist davranmaları, işçi sınıfının enternasyonalist niteliğini ortadan kaldırmıyor. Üretim süreci içinde yanyana olmak, ulusal bir pazarda bile ulus bağına geri plana atarken uluslararası planda aynı etkiyi göstermesi doğaldır; göstermediği zaman, mekanizmanın bazı boyutlarının eksik kaldığı sonucunu çıkarmak gerekiyor. Eksik olanı şöyle formüle etmek mümkün görünüyor; işçi sınıfının enternasyonalizmi bir dünya düzeni kurma projesi ile bağıntı içindedir. Dünya düzeni kurma projesi etkinliğini yitirdiği zaman, gelişmiş ülkeler işçi sınıfının enternasyonalist davranmasını beklemek safdillik olabilir, öyle sanıyorum Birinci Savaş'a yaklaşılrken gelişmiş Avrupa ülkeleri işçileri dünya düzeni projesinden çok uzaklaşmış durumdalar.

Marksizm-leninizm, ileriye yürüyüşte ve hücumda etkili bir öğretilerdir.

Durgunlukta ve ricatta etkinliğini yitiriyor.

Buradan üçüncü bağa geliyorum. Sosyalizm de, ulus ve kapitalizm türünden bir bağdır. Sosyalizm, sermayenin kontrolünden çıkmış, giderek kendi baskısı azalan bir üretim sürecinde, bütün diğer bağların üstüne gelen bir bağ oluyor.

Sovyet sisteminin çözülmesi, sosyalist dünyada insanları birbirine yaklaştıran bu bağın da gücünün azalması anlamına geli-

yor. Çok ilginçtir; sosyalizm bağının kopmaya başladığı anda, birdenbire yerini almak üzere önplana ulusal bağ fırlıyor.

Sovyet sosyalizminin kuruluşu olmasa bile çözülüşü, ulus kavramının incelenmesi için çok zengin bir laboratuvar işlevi görüyor. Kuruluşunda henüz embriyon aşamasındaki formasyonlar, bugün güçlü ulusçu hareketlere dönüşmüş olarak ortaya çıkıyorlar. Bu çıkışa bakılarak söylenebilecekleri şöyle sıralayabiliyorum. Bir: Ulus bağının oluşumunda ve güçlenmesinde dil en büyük imkanlardan birisini sağlıyor. İki: Ulusçuluk ile din hep birlikte devam ediyor. Önce kliseler ve daha sonra bunlara özenerek islamik tekkeler ulusçuluğun fidanlığı oluyorlar. Bu nedenle dinle hesaplaşmadan ulusçuluğun gelişmesini durdurmak mümkün görünmüyor. Üç: Bütün bunlara karşın, Sovyet sisteminde ulusçuluk eğilimlerinin güç kazanmasını, sosyalizmin çözüldüğünün belli olmasından sonraki dönemle ilişkilendirmek eğilimini taşıyorum. Sosyalizm bağının çözüleceğinin kesinleşmesi, bir güvenlik ve bir yeni bağ arayışı içinde, güçlü bir ulusçuluk akımına dönüşüyor.

Son zamanlarda dinselliğin artışı da bu çerçevede ele almak imkanı var; son zamanlarda tekeli dünya görüşü, bürokratik yalnızlığı, dünyanın başka yörelerini de etkisi altına almaya başlıyor. Ancak tekellilik kapitalizm ölçüsünde bile bir bağ sağlamıyor; yalnızlık ve güvensizliği bir karabasan halinde insanların içine yerleştiriyor. Kapitalizmin çürüdüğü Avrupa'da ilk çıktığı zamanki tarihine yazılı bütün olumlulukları artık tümünden kaybettiği bir zamanda, Sovyet sosyalizminin çözülmesinin verdiği karamsarlık içinde sosyalizmin kurtarıcı imajına gölge düştüğü bir zamanda, din ve ulus, insanın yalnızlığına ve korkularına çare sayılıyor.

Başta dönüyorum; gerçekten insani bilimlerin en çok ihmal ettiği alan ulusla ilgilidir. Bu ihmalin tümünün iradi olduğu söylemez; sorunun kendisinin teorikleştirme çabalarını çok verimsiz yapan bir çeşitliliği ve her pratiğin kendine özgü tekil bir karakteri var. Bunlar, bu topraklarda da kuramlaştırma çabalarını zorlaştıran etkenler olarak duruyorlar. Ancak bu topraklar, dün olduğu gibi bugün de çok zengin pratiklere sahiptir.

Marx ve Engels'in ulus sözkonusu olunca yoğunlukla İrlanda ile ilgilenmesi ve Rusya için de Polonya'nın ayrı bir yere sahip olması, marksizm-leninizmin ulus kataloğunu İrlanda ve Polonya ile doldurmuştur; halbuki zengin pratik ve soruların daha Doğu'da olduğu bugün daha iyi anlaşılıyor. Bu ise pratikte olduğu kadar teoride de heyecan verici bir döneme kapılarını açıyor. Böyle bir açılımı, Marx'ın sistematığını, gelişmenin daha önceki aşamalarına taşıma planımla tutarlı buluyorum.

İYİMSER MARX

Önce, sevgili okuyucumu ve yoldaş devrimciyi irkilteceğini sandığım tezlerimi dillendirmek istiyorum. Bir: Eğer Lenin olmasaydı, Marx'ın sınıflı dünyanın iktisat derslerinde doktrinler tartışması içinde okutulan bir iktisatçı ve felsefe tarihinin bir dipnotu olarak kalacağını düşünüyorum. İki: Eğer Stalin olmasaydı, Lenin'in devriminin aynı dönemlerde Avrupa'da patlayan, heyecan yaratan, sonra da batan, şimdi pek hatırlanmayan başkaldırıların birisi olarak tarihe geçeceğini sanıyorum. Bu iki tezi birleştirerek bir üçüncüsünü yazabiliyorum; Lenin'in eserini kalıcı yapan Stalin'dir ve Marx'ı yaşatan da Lenin oluyor.

Sovyetler Birliği'nde Sovyet marksizminden Stalin pratiği ve düşüncesini temizleme çabaları, eninde sonunda Sovyet marksizminin çöküşüne ve kapitalist restorasyona yol açıyor. Bunu, şaşırtıcı olduğu için son derece düşündürücü bir gözlem saymak gerektiğini düşünüyorum; buradan başkaları çıkıyor. Yirminci yüzyılın tam başı, bir "Avrupa" marksizmi yaratma dönemi oldu ve sonunda, bir Avrupa "leninizmi" yaratma yolları aranıyor. Leninizm, Rusya marksizmidir; marksizmi başarıya götüren Rusya marksizmi oluyor.

Dünyada Rusya marksizminden başka hiçbir marksist öğretiyi ya da akımı başarıya ulaşamıyor; bundan sonraki açılımların çıkış noktasının bu başarıda olduğundan hiç kuşku duymuyorum. Yirminci yüzyılın başında, Marx'ın düşüncesinde devrimden dönüş noktasını bir kalıcı sistem haline getirmeyi amaçlıyor ve devrimi, Marx'tan çıkaran bir marksizmde karar kılıyor. Şimdi Avrupa leninizmi, Ekim Devrimi'nin bir hata olduğu ve Lenin'in hızlı bir biçimde devrimden döndüğü yargısına dayandırılmak isteniyor. Avrupa leninizmi, Rusya marksizmini tarihten kazıma çabasıdır.

Bazı küçük bilgileri hatırlatmak ve eklemek durumundayım. Bir: Capital, yazıldığı dilin dışında ilk kez Rusçaya çevrildi. Eğer Rusya'da Marx'ın adına bir devrim yapılmamış olsaydı, bu ilk çeviriyi önemsememek mümkün olabilirdi; artık düşünsel planda, önemsiz olduğunu ileri sürmeyi mümkün görmüyorum. İki: Despotik Rusya bir sansür ülkesidir ve ilginçtir, sansür kurulu, Capital'in yayımlanması için olumlu bir rapor veriyor. Tekrar etmek durumundayım; Rusya'da Capital, düzen açısından zararsız sayıldığı ve yıkıcı bulunmadığı için basılabiliyor. Üç:Başkalarıyla birlikte "revizyonist" Bernstein, Capital'in, "işçi sınıfının incili" olduğunu söylemesine karşılık, Rusya'da ilk önceleri, Capital liberal burjuvazinin el kitabı da oluyor."Legal marksizm", Rusya kaynaklıdır;üniversitelerde, liberal profesörlerin çoğu, Capital'i okuyarak marksist oluyorlar. Tugan-Baranovskiy, Kondratiyev türünden Batı iktisadının krizler teorisinde en önemli isimleri, Rusya'dan çıkıyor ve Tugan ve Pyotr Struve, legal marksist okulu kuruyorlar.(*). Dört: Rusya'da, sansür kısa bir zaman sonra, Capital hakkındaki görüşünü değiştiriyor; polis, düzene karşı, gençlerin Marx'ı okuduklarını ve kendilerini marksist saydıklarını rapor ediyor. Sansürün, Capital'i tehlikeli bulması, tehlikeli sayılanların kendilerini marksist saymalarından sonra ortaya çıkıyor.

Bazı sonuçlar ve buna dayalı çözümleme denemelerinden önce bir bilgi daha ekleyebilirim; Bulgaristan'da Komünist Parti'sinden kovulmuş ve sosyalizm karşıtlığından kuşku duyulmaması gereken şimdiki Devlet Başkanı Jelev de kendisini, bir "marksist filozof" sayıyor. Buradan soru biçiminde bir sonuç çıkarıyorum: Capital'in despotik Rusya düzeni açısından yıkıcı değil yararlı olduğuna hükmeden Rusya sansür kurulu veya kendisini marksist sayan kapitalist yolcu Bulgar Devlet Başkanı Jelev, tümüyle haksız mıdır? Böyle bir soruyu ortaya koymadan mark-

---

(*) Lenin, Pyotr Struve'nin çevresinde yetişiyor; bütün yaşamını, politik platformda ayrışma süreci ya da süreçleri olarak düşünmek gerekiyor. Rusya'da kapitalizmin gelişmesini inceleyen çalışması, çok büyük ölçüde, Struve'nin etkisindedir.

sist düşüncenin geliştirilebileceğine inanamıyorum.

Şimdi bu sorulu sonuçtan bazı çözümleme denemelerine geçmek istiyorum.

Bir: Bilim yolunda, tarik-i ilm, olgunlaşma ile iradenin zayıflaması arasında bir ilişki kurmak gerektiğini düşünüyorum. En uçtan ifade edilecek olursa, bilim adamının anlamada mükemmelleşen aklının, anlamın objesine müdahale iradesini zayıflatmış ileri sürebiliyorum. Bu her büyük bilim adamı için geçerlidir; politika, güç toplayıp iktidar yapma eylemi ve sanatı olarak tanımlandığında, büyük bilim adamlarının pek çoğunun politika dışı kalışlarını bu ilişki ile açıklamanın mümkün olacağını sanıyorum. Büyük bilim adamları eylemsizliğe doğru yol alıyorlar; Einstein ve çevresinin, atom bombasının kullanılmasını önlemek için anlamlı bir eylemlilik göstermemeleri de bunu kanıtlıyor.

Bilim adamları, tarihin büyük bir yükselişiyle, devrimler yükseliştir, politika ile ilgili olmaya başladıkları halde, bunda kalıcı olamıyorlar; bu da, anlamının, eylemliliği zayıflatan etkiyle açıklanabilir. En azından böyle düşünüyorum.

Bu açıdan bakıldığında, ütopyacıları kapitalizmi anlamamakla ve hep eleştirmekle filozofların hep tarihi yorumladıkları ve değiştirmeye çalışmaları gerektiği önermelerini, felsefi planda, tutarlı bulmuyorum. Anlamak, değiştirme iradesini zayıflatıyor.

İki: Bu, tümüyle bütün büyük bilim adamları için geçerlidir. Marx için özel olarak söylenecekler var; Marx gelişme çizgisinde olgunluğa tutkulu görünüyor. Marx'a göre gelişme ne kadar ileri olursa, daha yeni ve "iyi" düzene o kadar çok yaklaşılmış oluyor. Bu politik müdahale alanında sürekli bir erteleme mekanizmasını yaratmasının yanında, zaman zaman, her türlü gelişmenin kendi başına "iyi" ve olumlu olduğu sonucuna da yol açabiliyor. Gelişmiş ve uygarlık çizgisinde ilerlemiş ulusların (*) ulusçuluğunun model alınması ve Gürcü kökenli Stalin'in gide-

---

(*) Uygarlık çizgisinde ilerlemiş olmanın kolay kolay tanımlanabileceğini sanmıyorum. Bir ölçüt gerekiyor; Marx'ta artık değer yaratan eylem ve genel olarak emek-sermaye çelişkisini hızlandıran her gelişme "ilerleme" oluyor ve olumlu sayılıyor. Bu ölçüt nedeniyledir ki, Rusya tarihinde aydınlanmacı despot, Velikiy Pyotr, Büyük Petro, Marx'ın tanımına göre, ilerici bir konuma oturuyor.

rek Rus ulusçuluğunu Sovyet enternasyonalizminin yerine koyması, Marx'ın düşüncesinin tümüyle dışında sayılmamalıdır. Olgunluğa ve gelişmeye tutukluğun bir sonucu olarak ortaya çıkabiliyor.

Üç: Bütün bilimsel süreçler, bir tedriciliği içerir; Marx'ın devrimlerin kaçınılmazlığını anlatan Capital'i de, felsefi planda ve kaçınılmaz olarak, tedriciliği çağırıyor.

Ondokuzuncu yüzyılda Rusya'da sansür kurulunu ve yirminci yüzyılda kendisini "marksist filozof" sayan Bulgar Jelev'i rahatlatan mekanizmaların burada yattığını sanıyorum. Buna ekleyeceğim iki nokta daha var.

Bir: Marx'ın politik yaşamının ilk bölümü ütopyacı sosyalistlerle mücadele ile geçiyor. Bir politikacı olarak bu mücadeleye mahkumdur; Çünkü Marx, Engels ile birlikte sosyal mücadele sahnesinde rol almak istediği zamanda, hakim olanlar ütopyacı sosyalistlerdir. Marx, bunlarla mücadele etmek zorundadır ve sosyalizmi egemen bir biçimde ütopyacılar temsil ettiği ve Marx kendisini bunlardan ayırmak gereğini duyduğu için, hazırladığı Manifesto'ya "sosyalist" değil, "komünist" adını veriyor.

Marx, bunların ütopyalarının yanlışlığını göstermekten daha çok ütopya kurmanın yanlışlığını ileri sürüyor. Giderek Marx, ütopya kurmayı, sosyal mücadelenin bir "günahı" haline getirebiliyor.

İki: Marx, politik yaşamının ikinci bölümünü, yalnızlıkla geçirdiği yılların dışında, örgütlü devrim taraftarlarıyla mücadeleye ayırıyor. Blanqui, Marx'ın yaşamında örgütlü devrim düşüncesinin ya da ekolünün temsilcisi sayılabilir; Marx, olgun dönemini, Blanqui'yi ve ekolünü çürütmeye ayırıyor.

Çubuğu tersine büküyor; Marx'a göre, yeni düzeni çizmeye ve zamanına bakılmaksızın hep politik olarak örgütlenerek iktidarı almaya çalışmak, çatık kaşla bakılan iki eğilim oluyor.

Bütün bunlar bilimselliğin doğal sonucudur. Ancak yine de şu soruyu sormak gerekiyor: Marx, bilimselliği bulduğu için mi yeni düzeni çizmeye ve politik örgütlenmeyi hep gündemde tutmaya çatık kaşla baktı ve yoksa, bunları olumsuzladığı için mi bilimselliği tümüyle önplana çıkardı? Burada, bunu da, önemli

bir soru olarak kaydetmekle yetiniyorum.

Devam etmeden önce, model ya da teori ile ilgili bir saptama yapmak durumundayım; Marx'ın sistemi, model kurma açısından, kapalıdır. Anlaşılmasını kolaylaştırmak için, günlük dille, "otarşik" olduğu söylenebilir; kendi kendisine yetebilen bir sistemi var. Sistemin işlemesi için dıştan bir müdahale gerekmiyor ve bu nedenle de, yeni düzeni tasarlamak veya her an iktidarı almaya hazır politik örgütlenmelere yönelmek, pek de önemli olmuyor.

Teorinin kapalılığında, zorunluluk-özgürlük ilişkisi son derece önemli bir yere sahip görünüyor. Bilimsellik, kaçınılmazlık ve zorunluluk demektir; özgürlük, bunun diğer yüzü oluyor. Düzeni tasarlamak ve iktidarı politik müdahale ile almak, özgürlüktür; bu zorunluluktan, kaçınılmaz bir biçimde, çıkıyor.

Özgürlüğün, zorunluluktan kaçınılmaz olarak çıkışı, bireye ve bireylerin kurabilecekleri örgütlere bir irade alanı bırakıyor mu; bu soruyu da marksist felsefenin en önemli problemlerinden birisi olarak görüyorum. Felsefi anlamda çözülmüş olduğunu hiç sanmıyorum; ben de şu anda herhangi bir çözüm önerecek durumda değilim. Ancak çözülmemiş bir felsefi problemdir ve bunu formüle edebilmeyi de önemsiyorum.

Felsefi planda çözülmeyen sorunu pratik ve politik alanda, irdelemek mümkündür: Yirminci yüzyılın başında Alman Bernstein, kapitalizmin gelişmesinin, Almanya'da ve Avrupa'da işçi sınıfında zorunlu olarak devrim iradesine yol açmadığını ileri sürüyor ve adını koyarak bunun Marx'ın düşüncesinin revizyonu olduğunu yazıyor. Bernstein'e tepki, "revizyon" sözcüğünün bir daha olumlu anlamda kullanılmasını önlüyor. (*) Bernstein, kapitalizmin gelişmesinin, gelişmiş kapitalist ülkeler işçi sınıfında devrim iradesini ortadan kaldırdığını ekliyor.

"Ne Yapmalı?" Aslında Bernstein'e karşıdır. Burada Lenin'in izlediği politik yöntem üzerinde durmak zorunluluğunu görüyorum. Bernstein, tekrarlıyorum, kapitalist alt yapının işçi sınıfı

(*) "Revizyon", yenileme anlamına geliyor. Zaman zaman fabrikalar, otomobiller, "revizyona" tabi tutuluyorlar. İşlemeyen ve uyum göstermeyen parçalar değiştiriliyor.

fında devrim bilincini ve aynı anlama gelmek üzere, özgürlüğünü, yaratmadığını ileri sürüyor. Tekrarlıyorum, Marx'ın sistemini kapalı yapan noktalardan birisi budur; konum bilinci yaratıyor. Konum, kapitalist düzene müdahale bilincini yaratmıyor; Bernstein, bunu iddia ediyor.

Buna karşın şu yapılabilir; konumun, bilinci yarattığında ve yaratacağında ısrar edilebilir. Lenin, işte bunu yapmıyor ve şunu formüle ediyor: Bilinç, dışardan götürülmelidir.

Söylenecekler var; Marx'ın düşünce sistemi açısından Lenin'in yaptığına çok büyük bir yenilik olduğundan hiç kuşku duyulmaması gerekiyor. Lenin, Marx'ın teorik sisteminin kapılarını açıyor ve kimin tarafından ve nasıl yapılacağı ikinci derecede önemli olmak üzere, işçi sınıfına düzen ve devrim bilincinin dışından götürülmesi gereğini önplana çıkarıyor.

Şimdi şunu yazabilirim: Marx'ın düşüncesinde şimdiye kadar yapılan en büyük "revizyon" budur. Şimdiye kadar yapılanlar içinde bundan daha büyük bir revizyon düşünemiyorum ve Marx'ı yaşatan ve bugüne kadar getirenin de bu olduğuna inanıyorum.

Ekleyeceklerim var: Bu, bir politik çözümdür. Henüz Marx'ın düşüncesinde saptadığım felsefi problem çözülmüş olmaktan uzak duruyor.

Fakat pratik ve politik çözümü, zaman içinde, güçlendiren bazı gelişmelere daha işaret edebiliyorum. Bir: Marx adına bir düzen kurulmuştur. Lenin, devrimini Marx'ın düşüncesine bağlıyor; bunun çok büyük bir hak tanırılık olduğunu yazmak gereğini duyuyorum. Stalin, bu düzeni, NEP çukurundan çıkarıyor. Yetmiş yıl sonra ise bu düzen yıkılıyor; artık reel sosyalizm biliniyor. Sovyet deneyimi, neyin sosyalizm olduğu ve neyin olmadığı konusunda büyük bir miras bırakıyor; artık, sosyalizm tasarısını büyük bir ciddiyet ve ayrıntı ile çizmenin dayanakları mevcuttur. Dolayısıyla Marx'ın yeni düzeni çizmeyi sansür eden notları daha az geçerli oluyor.

İki: Tekelcilik, birey açısından, kapitalizmden çok farklı bir türü meydana getiriyor. Rekabetçi kapitalizmin, başlangıç aşamasında ve aydınlanma çağına kadar, insanı büyüten ve kişilik ka-

zandıran bir yanı olduğu kabul edilmelidir; tekelsi düzen, insanı, küçük insan yapıyor. İnsanın iradesini tümüyle eziyor; insanı insan yapmak için sıçrama zorunlu oluyor. Devrim, insanın sıçramasıdır; devrim, yaparı da devrimcileştiren bir süreç olarak ele alınmalıdır.

Sovyet devriminin çürümesi, devrimin yeni alanlar ve kanallarda kendisini sürdürememesinden kaynaklanıyor.

Dolayısıyla devrim, iktidarın araçları olmaktan çıkarak, başlı başına yeni düzenle birlikte ve bundan ayrılmayan bir amaç haline geliyor.

Bu ikinci noktanın bir sonucu var; her yeni düzenin geçmişinin doğum izlerini taşıyacağı düşüncesi, Newtonian sürekliliğin, toplum yaşamına aktarılmasından ibaret görünüyor. Bilim hep süreklilikten yanadır; devrim, doğum izlerini silme için de önemli mekanizmalar taşıyor.

Bu sonucun bir uzantısını yazabiliyorum; Marx, dünya devrimi düşüncesini, iki Fransa devriminden çıkarıyor. Bunlardan birisi 1792 Devrimidir, hızla ve Napolyon savaşlarıyla bir dünya devrimine dönüşüyor. İkincisi, 48 Devrimidir; derhal bir Avrupa Devrimi oluyor. "Avrupa" ondokuzuncu yüzyılın ortalarında dünya'dır; Marx'ın dünya devrimi kavramı, ekonomik olmaktan önce siyasal bir geliştirmedir.

Fransa Devrimi, dünya devrimi olabilmek için Napolyon savaşlarını yaşıyor. Rusya Devrimi, bir dünya devrimi olabilmek için, bir dünya savaşına yönelmiyor; İkinci Dünya Savaşı ve eski düzenlerin konforontasyonu açısından, bulaşık bir savaş niteliği gösteriyor.

Bugün gelişmiş dünya, dünyanın daha az gelişmiş yöreleri açısından, daha çok devrime muhtaçtır. İnsanlığın, çevre kirliliği veya nükleer patlamalara ya da ozon tabakalarının delinmesi nedeniyle değil, devrimsizlik nedeniyle sona erme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu düşünme eğilimindeyim. Her gün insanın insanlığından çıkışı karşısında nükleer patlamaların yok edici etkisini önemsememek gerektiğini düşünüyorum.

Ancak dünyanın gelişmiş yörelerinde devrim şansını yüksek göremiyorum. Daha az gelişmiş, çelişkileri çoğalmış ve ya-

yılmış, topraklarda devrim ihtimali çok daha yüksek görünüyor; bunun, diğer yöreleri zorlaması imkan dahilindedir.

Fakat eski düzenin izleri, daha az gelişmiş topraklarda daha fazla olmak durumundadır. Sovyet deneyimi, buna teslim olmanın, sonunda sosyalizmin ortadan kalkması anlamına geldiğini gösteriyor. Bu nedenle tam diyalektik bir durum ortaya çıkıyor; daha az gelişmiş topraklarda daha ileri sosyalizmi kurma bir zorunluluk olarak duruyor. Bu ise devrimci yöntemin derinliğiyle ilgilidir.

Bu kısa ancak yoğun incelemeyi bitirmek istiyorum. Kapitalizmi restore eden reel sosyalist örneklerin sağladığı büyük derslerle birlikte Marx'ın düşüncesinin temellerinin çok sağlam bir biçimde ve ayakta durduğunu ileri sürebilecek durumdayım.

Bir: Sovyet deneyimi, sosyalizmin işçi sınıfının düzeni olduğunu pratik olarak bir kez daha gösterdi. Marx'ın düşünce sisteminde sosyalizm ile işçi sınıfının özdeşliği pratik değil teorik bir durumdur. Marx'ın sosyalizmin işçi sınıfının düzeni olduğunu ileri sürdüğü zamanda, bunun ikna edici kanıtları ve pratiği mevcut bulunmuyordu; Sovyet sosyalizmi, bunu çürütülmez bir biçimde kanıtlamıştır. Kapitalist restorasyona, sonuna kadar, Sovyet işçi sınıfı karşı çıkıyor; eğer savunduğu, yalnızca eşitlik ve merkezi planlama ise, bu bilincinin derinleşmemesinden ileri geliyor. Sovyet devriminin sürekli olarak yeni alanlar ve kanallarda derinleşmemesi, Batı Avrupa'da "cephe" politikalarının ve geri ülkelerde kapitalist olmayan yolun, sosyalizmin temel politikalarının yerini alması, barış ve demokrasi programının devrimci sosyalizm konağına misafir olarak gelip ev sahibini kovması, Sovyet işçi sınıfının daha ileri bir sosyalizme sahip çıkmayışının nedenleri arasındadır. Ancak özünde sosyalizmin işçi sınıfı düzeni olduğunu gösterebilmiştir. Bu, Marx'ın düşüncesinin en temelinden ve en silinmez bir biçimde doğrulanması anlamına geliyor.

İki: Emek süreçleri belirleyicidir. Eninde sonunda, Türkiye'de ve dünyada bütün kaygılar, kaynaklarını emek süreçlerinde buluyor. Emek süreçlerinde bulmasa, bu kadar Amerikan askerinin Arap çöllerine yığılması düşünülebilir mi; süreç, belirleyiciliği-

ni koruyor.

Üç: Tarihin motoru, sınıf mücadelesi olmaya devam ediyor. Sınıf mücadelesini köreltmenin bütün gelişmiş ve gelişmemiş ülke politikalarının odağını oluşturması, yalnızca ve yalnızca, motorun işlediğini gösteriyor.

Marx'ın düşüncesinin üç temeli buradadır. Üç temel sapasağlam duruyor. Son bir nokta var; Lenin, Marx'ın düşüncesini, kaçınılmazı ortaya çıkaran bir teorik yapı olarak tanımlıyor. Doğrudur; bilimsellik hep kaçınılmazı bulup ortaya çıkarmayı anlatıyor. Fakat bunun yanında bir önemli çizgiye işaret etme gereğini duyuyorum; bütün klasik iktisatçılar kötümserdirler. Azalan verimler yasasına nüfus artışını uygulayarak insanlığın felaket dolu sonunu haber veriyorlar; bu nedenle, klasik iktisatçıların hepsine birden "şom ağızlı" düşünürler demektedir hiçbir sakınca bulunmuyor.

Marx da, sözcüğün "iyi" anlamında bir klasik iktisatçıdır; fakat hepsinden bir noktada ayrılıyor. Marx'ın düşüncesi, gelişmenin kıyamete götürdüğü ve kıyametin cenneti doğurduğu bir yapıdır; krizler arttıkça, yenilenme yaklaşıyor ve yepyeni, cennet örneği bir düzene bir kapı açılıyor. Bu iyimserliktir. Marx, büyük bir iyimserdir ve her devrimci iyimser olmak durumundadır.

Marx, geçmişe bakarak ve gününü yaşayarak değil, gelecek açısından büyük bir iyimserdir.

Ancak güçlüler iyimser olabiliyorlar.

Ancak hiçbir güçlük karşısında moralini bozmayanlar iyimserdirler.

Moralli olmak, iyimser olmak, bir yürek işidir.

Ancak yürekli olanlar bir yeni düzeni düşleyebiliyorlar.

Marx, yeni düzene açılan bir kapıdır ve Marx'ın düşüncesi güçlüdür.

HARP VE SULH

Bir bilanço çıkarmakta yarar görüyorum. Zamanlıdır. Amerikan Dışişleri Bakanlığı siyaset planlama dairesi yöneticilerinden Francis Fukuyama'nın Sovyetler Birliği'nde sosyalizmin çözülüşüyle birlikte tarihin sona erdiğini ilan ettiği bir zamanda, kısa bir zaman aralığı içinde, Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak ile bir savaşa girdiği bir tarih kesitinde bilançoya ihtiyaç duyuyorum. Şu soru ortadadır: Ne getirdi ve ne götürdü? Ekim Devriminin ne getirip ne götürdüğünü tartışmak istiyorum.

Sonucu önceden yazarak tartışmaya başlayabilirim: Ekim Devrimi, dünyaya yaşayabilen bir sosyalizm getirmiştir. Sosyalizm, gelmiştir. Kalıcı olan budur ve bunun kalıcı olacağına inanıyorum.

Sovyet sisteminde sosyalizmin çözülmesi, bir coğrafyada bir sosyalizm pratiğinin sona ermesini anlatıyor. Bunu çok önemli bulmuyorum; ayrıca, Sovyet sosyalizminin çözülmesiyle birlikte büyük bir kedere kapılanların yeteri kadar sosyalist olmadıklarını da düşünüyorum.

Büyük Fransız Devrimi, cumhuriyeti getirdi ve Fransa'da cumhuriyet pek çok kez imparatorluğa dönüştürüldü. Fransız Devrimini bir dünya savaşına dönüştüren ve dünya devrimi haline getiren Napolyon'un kendisi imparatorluğunu ilan etmedi mi? Yeğeni, 1848 İhtilali ile cumhurbaşkanı olan traji-komik Bonapart'ın kendisi de, imparatorluğunu ilan etmekten geri kalmadı. Cumhuriyet, hep geriye dönüşleri yaşadı ve bugün temel sistemdir.

"Dünya İşçileri Birleşiniz": Bir teorik sır taşıyor. Sosyalizmin bir dünya sistemi olmak zorunluluğunu dile getiriyor. Ancak bir noktayı ısrarla belirtmek istiyorum. Marx'ın büyük dehası ve en-

tellektüelizmi, daha çok teorik olmasında yatıyor ve teorisini çok büyük ölçüde Fransız Devriminden çıkarıyor. Napolyon Bonaparte, Fransa Devriminin bir dünya devrimi olmak zorunluluğunu görüyor ve o sıralarda Amerika bir kenara bırakılırsa, dünya sayılan bir coğrafyada devrim savaşını açıyor. Bu, pratiktir.

Komünist Manifesto, 1848 Devrimlerinden üç hafta kadar önce baskıya veriliyor; "Dünyanın İşçileri Birleşiniz" ve 1848 Devrimleri, tarihin yaşadığı ilk ve henüz sonuncu dünya devrimi zinciridir. Marx, içinde marksistlerin pek yer almadığı 1848 Devrimlerinin sosyalist rengini hep küçümsüyor. Mavi kanlı de Tocguaville ise bunların baskın ölçüde sosyalist olduğuna işaret ediyor: Marx'tan daha çok de Tocgueville'e katılma eğilimindeyim. Sosyalist dünya devrimi provasıdır, bastırılıyor.

Ekim Devrimi, devrim savaşını yapamıyor ve dünya devrimi olamıyor. Daha sonra ve gecikmiş olarak gelen dünya savaşı, bulaşık bir ton taşıyor; sosyalizm, kapitalizm ile ittifak yaparak, kapitalizmi şiddet yoluyla korumak isteyen Hitler güçlerine karşı savaşmak zorunda kalıyor. Bunu izleyen Soğuk Savaş da bulaşıktır; net bir cephe karşılaştırması yerine kemirici ve yokedici bir mücadele olarak realize ediliyor.

Geriye bakıldığında Ekim Devriminin kendi dünya ve devrim savaşını yapamamış olmasını, sonunda çözülmesinin en önemli nedeni olarak görme eğilimini taşıyorum. Çelişkisi yayılmış, zengin, ancak proletarya açısından güçsüz bir ülkede realize edilmesi, devrimci dünya savaşını yapamaması sonucunu doğuruyor.

Böyle bir durumun zorunlu fiyatları var; burada sadece üçüne değinebiliyorum. Birincisi, demokratizmdir; sosyalizmin içine giriyor. Sosyalizme yabancı olması bir yana bir anlamda demokrasi, sosyalizmi ortadan kaldırma demek oluyor. Girişi, Hitler'in boy göstermesi ve "cephe" programının sürünerek bir yer tutmaya çalışmasıyla birlikte başlıyor.

İki nokta var; bir devlet durumu olarak demokrasi ile karar alma süreçlerine katılımı birbirinden ayırmak zorunludur. Aynı sözcüğün kullanılması bir karışıklığa yol açıyor, bir devlet durumu olarak demokrasi ile sosyalizmi birbiriyle bağdaştırmak

mümkün olamaz. Demokrasi, eninde sonunda çok sınıflı bir düzenin kabulü anlamına geliyor; "cephe" programı ile birlikte ortaya çıkışı bu nedenledir.

Yıllar sonra demokrasi ile sosyalizmin yanyana getirilmesi ve bunun tartışmasız kabul edilir görünmesine bakmamak gerek; ilk çıkışında, hem Sovyetler Birliği Komünist Partisi ve hem de Komintern içinde büyük tepkilerin kaynağıdır; bunun sosyalizmden vazgeçmek olduğu netlikle ileri sürülüyor. Sosyalizmden vazgeçmektir; birtakım Marx-Lenin dışı söz oyunları ile üstü örtülmek isteniyor. (*) Demokrasi programının, bir devrimci dünya savaşını önleyebilmek gerekçesiyle, sosyalizmin yanına gelmesi, eninde sonunda sosyalizmin içeri boşaltma anlamına geliyor.

İkinci fiyat barış politikasında ortaya çıkıyor; daha çok Hitler'in tecavüzü ve Amerika'nın atom bombasına sahip olması, barış politikasını zorluyor. İkinci Dünya Savaşı'nda yirmi milyon insanı kaybetmiş Sovyet ülkesi, barış politikasını, sosyalist anavatanı korumak için dünyanın bütün sosyalistlerine kakıyor.

Bu kakmanın sonunda iki büyük ve derin distortion yaşanıyor; bunlardan birincisi, barış politikasının zorunlu olarak beraberinde taşıdığı pasifizmdir. Barışçı, doğallık ve kaçınılmazlıkla, şiddet kullanımını kınayan insan olarak ortaya çıkıyor; bu, teorik planda devrim yolunu reddetmekle özdeştir.

İkinci bozulmanın daha önemli olduğunu düşünüyorum; üstelik demokratlık ile birlikte çoğalıyor. Sosyalizmin yanına demokrasi ile barış programlarını da koymak, "demokrat" ve "barışçı" insanları bulup çıkarmak ve öne sürmekle gerçekleşiyor. Bu, anlaşılıyor; yalnız Sovyet mantığının ve demokrasi ile barış

(*) Bugün Sovyetler Birliği'nde güçlenen ve Garbaçov'u yeni dönüşlere zorlayan "Sayuz" politik platformu, demokratları, vatan hainliği ile özdeş tutuyor. Bunlar, "Sayuz" akımı sosyalizmden ve Stalin'den etkilenmekle birlikte, daha çok Slav nativistleri ve Batı ile Amerikan karşıtları oluyorlar.

Sovyetler Birliği'ndeki her "demokrat" kişinin bir Amerikan işbirlikçisi olduğu değerlendirilmesine katılıyorum. Ancak bu akım, leninizmin sürdürücüsü bir nitelik taşıyor.

programlarını gerçekleştirmenin aracı olarak seçilen "cephe" örgütlerinin ortaya çıkardığı bir durum var. "Demokrat" ve barışçı" son derece övgüye değer ve çok zaman da sosyalist ile aynı planda ve zaman zaman da sosyalizm mücadelesi yapanın önünde bir yere çıkartılıyor. Sosyalist, kendinden daha önemli sayılan "demokrat" ve "barışçı" kimliklere alışmak zorunda bırakılıyor.

Bu durumun son derece büyük sakıncalar taşıyan bir ideolojik ve mücadele bulanıklığı yarattığı kabul edilmelidir; başka ülkelerin durumu Türkiye'den farklı sayılmamalıdır. Barış derneklerinde, (*) hukukçu kuruluşlarında, doktor ya da nükleer örgütlerde, pısırik, çıkarıcı ürkek, ağır ve kalpazan, piyasaya sürülüyor ve bu nedenle mücadele hep kesikli kalıyor. Çünkü bunlar, bir süre adlarını duyurduktan ve birkaç yurtdışı gezisine gittikten, kendi işlerinde yetersizliklerini buradaki primleriyle örttükten sonra köşelerine çekiliyorlar; yeni kuşaklar, hem sosyal mücadelenin boğucu örnekleriyle içlerinden umutsuzluğu yaşıyorlar ve hem de her yeni mücadele başında böylesine pısırik, çıkarıcı, kişiliksiz "demokrat" veya "barışçı" avına düşüyorlar.

Sovyet sisteminin çözülüşüyle birlikte bu tür kalpazanların çoğunun sandalyelerinin sallanması, havalarının alınması, son derece sevindiricidir. Bunu, çözülmenin getirdiği olumluluklardan birisi olarak sayma eğilimindeyim. Bunların çoğu, devlet örgütü haline geliyor. (**) Bir yerleşme süreci yaşıyor.

Üçüncü fiyat, konsumirizmde görülüyor; sosyalizm, bir dünya savaşını gerçekleştiremeyince, diğer sistemin kalıplarını ve en başta konsumirizmini kabul etmek zorunda kalıyor. Moskova'da Mc Donald sandviççisi önünde saatlerce kuyruk olmak, daha önce naylon çorap için vücudunu vermek; bütün bunlar sistemler arası bir savaşın olmamasından doğuyor.

(*) Genel eğilimler üzerinde duruyoruz. Dolayısıyla bu dernekler içinde kalıcı mücadele verenler olduğunu da biliyorum. Barış Derneği Genel Başkanı Mahmut Dikerdem'i bunların arasında ve başında görüyoruz. CIA'den para aldığı açıklanan Korotîç'e açık mektubu, bir sempozyumda, Garbaçov'un dünya sosyalist sistemini dezarme etmesini kınamasını son derece önemli buluyorum.

(**) Büroya gelen dergilerin birisinde böyle bir derneğin genel başkanının televizyona çıktığı sevinçle ilan ediliyordu. İnanmayanlar için ekran fotoğrafı basılmıştı; utandım.

Burada bir parantez açmak istiyorum; konsumirizm, Sovyet sosyalizminin çözülüşünde, sanıldığından çok daha önemli bir yere sahiptir. Jdanov'un "iki kamp" görüşü ve Sovyetler'i Batı'ya kapama çabaları geç geliyor ve sadece Jdanov'un yaşamına mal oluyor. Bu, ayrı. Ancak ileri sosyalizmin konsumirizme bir çözüm bulmadan kurulabileceğini sanmıyorum; burada da ipucunu, devrimciler için, Doğu'nun derviş geleneğinden ve geniş yığınlar için de İslam'ın sofuluğundan çıkarmayı mümkün görüyorum. Derviş çizgisi olmasa bile İslam'ın sofuluğu yalnızca ipucu olarak kalmıyor ve gerçekten de uç bir modeli yansıtıyor; hastalıklı tiplere yol açıyor. Fakat burası da ayrı; önemli olan İslam'ın konsumirizmin sakıncalarını görmüş olmasıdır.

Bilimsel, sağlıklı, geliştiren bir anti-konsumirist akımı içine almadığı sürece hiçbir sosyalizmin yaşayabileceğini sanmıyorum. Sosyalist devrimciler bugünden anti-konsumirist ideoloji ve yöntemler üzerinde çalışmak durumundalar.

Parantezi kapadıktan sonra temel tartışmaya dönüyorum; dünya savaşı eksikliği ve bu eksikliğin ortaya çıkardığı fiyatlara bakıldığında Sovyet sosyalizminin doğmamış olmasını tercih edecekler ortaya çıkabilir. Varlıkları biliniyor. Ben bunlardan değilim; üstelik böyle bakmanın akli bir yaklaşım olduğunu da düşünmüyorum. Bilim temel eğilim ile bunu düzelten eğilimlerin birlikte yazımıdır.

Sosyalizm temel eğilimdir. Bunlar, karşı ve bilimsel anlamda düzelten eğilimler oluyorlar. Eğer bunlar temel eğilim olabilseydi, sistemin yaşaması başından imkansızlaşır; Sovyet sosyalizmini, bu olumsuzlayan karşı eğilimlerle birlikte ele almak gerekiyor. Böyle bakıldığında sosyalizmin ne kadar zorunlu ve kaçınılmaz olduğu ve nasıl güçlü bir toprağa düştüğü daha çok belli oluyor. Bunlara karşın ve bunlarla birlikte yaşıyor; 1917-1987 arasındaki yetmiş yıl bir yaşam süresidir.

Büyük Fransız Devrimi, bir dünya savaşını zorladı; Ekim Devrimi, bundan geri kaldı. Ancak Fransız Devrimi restorasyonunu çok daha erken yaşadı; buna karşılık, Ekim Devrimi ile kurulan sosyalizm sürekli olarak içinden kemirilmeye karşı karşıya geldi ve söz uygunsa, sürekli olarak geriledi.

Böyle bir tabloda, sosyalist olmayan ve sosyalizme zorlanan ülkeler açısından Ekim Devriminin yararları ne olabilirdi; bu sorunun incelenmesini üç başlık altında toplamak istiyorum. Bunlardan ilki model olmasıdır; Sovyet sosyalizminin hem dar ve hem de geniş anlamda model olduğundan kuşku duyulmaması gerektiğini düşünüyorum. Bir kez klasikler, sosyalizmin yaşayabilir modeliyle ilgili olarak ve bilinçli bir biçimde mümkün olduğu kadar az proje bıraktılar. Marx'ın ütopyacılar karşı tutumu proje geliştirmeyi önledi; Engels'in Anti-Dühring'ini tek sistematik çalışma saymak durumundayım.

Bu saptamanın bir önemli sonucu var; yazmak istiyorum. Sovyet sosyalizminin kitaplarına uygun olmadığı düşüncesi çok fazla ciddi görünmüyor; çünkü kitaplarda yazılı tablo çok net ve belirgin görünmüyor. Paris Komünü de her yanıla abartılması gereken bir küçük denemedir; bu nedenle yaşayabilir sosyalizm olarak geriye bir tek Sovyet sosyalizmi kalıyor.

Buna eklenecekler de bulunuyor; yaşayabilen Sovyet sosyalizmi Stalin'in kurduğu sistemdir. Çözölmeye kadar bu iddia, bir ölçüde kuşku ile ele alınabilirdi; şimdi böyle bir şans görülüyor. Çünkü Sovyetler Birliği'nde daha başka bir sosyalizm gerekçesiyle başlatılan süreç eninde sonunda varolan sosyalizmin yıkımına yol açmıştır.

Şöyle bir sonuç çıkıyor: Var olan sosyalizm Stalin'in kurduğu sistemdir ve bundan önemli ölçüde ayrılmak, Sovyet sisteminde, sosyalizmin yıkımını getiriyor. Bu sonucun son derece düşündürücü olduğunu olduğunu kabul ediyorum ve düşünme süreci içinde şunları yazabiliyorum. Bir: Avrupa sosyalizminin Sovyet sosyalizmine itirazı, Stalinist sistemin içerdiği şiddet ile ilgilidir. Avrupa marksizmi, Stalinist şiddeti kabul edemiyor. İki: Stalin'in kurduğu sistemi "iyileştirme" çabalarının Sovyet sosyalizminin yıkımıyla sonuçlanmasını, bir yanıla sosyalizme inanç eksikliği ve diğer yanıla tümüyle Sovyet koşullarına bağlamak eğilimindeyim. "İyileştirme" çabalarının sosyalizmin mantığı içinde ve ilerletici yönde aranmadığını düşünüyorum. Üç: İleri sosyalizmin, Stalin'in kurduğu yapıyı koruması için bir neden görmüyorum; ancak, başlangıç noktası burasıdır.

Bu durumda ve modellik konusunda şu sonuca varabiliyoruz; başlangışta bir model var ve belli heyecanı taşıyor. Hem sınıfsal ve hem de entellektüel planda yeteri kadar radikal doğamadığı için yeni düzende cüretkar denemelerden uzak kalıyor. Yapılan denemeler, özellikle Batı'da çok yoğun kampanyalara sahne oluyor ve Sovyet ideolojik kurgusu bunları göğüsleyemiyor. 1950 yıllarına gelindiğinde model olma bir anlamda bitiyor ve diğer anlamda teknolojik plana kayıyor. 1950 yıllarının başında atom bombasına sahip olma, sonlarına doğru sputnik'i atabilme, aslında insan ilişkilerindeki durgunluğu gizlemeye yarıyor. 1960 yıllarında Castro-Guevara ikilisinin denemeleri ve Vietnam halkının yiğitliği, eksikliği gözlerden uzak tutmanın yeni perdeleri olarak ortaya çıkıyorlar; bu işlevi görüyorlar.

Çözölmeye başladığında, model olma misyonunu tamamlamış sayılıyor.

İkinci başlık, devrim yolundaki ölkelere yardımla ilgilidir. Burada söylenecek şudur; Komintern, tümöyle bu amaçla kuruluyor. Ancak kısa bir zaman içinde de facto bir pişmanlık yaşanıyor; çeşitli nitelemelerle "cephe" sözcüğünün telaffuz edilmesi, bu pişmanlığın bir başka biçimde açıklanması oluyor. Bu arada Büyük Britanya'daki genel grevi, bir sosyalist devrime dönüştürme umutları var; sadece umut ve bir miktar para ile propaganda yardımında kalıyor. Geri tepiyor; Çin Devrimindeki tutum ise tümöyle olumsuzdur. 1920 yıllarının sonlarına gelindiğinde, devrimlere yardım yapmama fiili bir politika oluyor.

Bu çizginin ayrıık örnekleri, Kızıl Ordu'nun İkinci Dünya Savaşı sonunda, Doğu ve Merkezi Avrupa ölkelerindeki devrimleri önemli ve hatta abartılı ölçüde desteklemiş olmasıdır. Bundan sonra ve bunun dışında kalan ölkelerde değil devrimlere yardım, "kardeş" partileri devrim yolundan caydırmak bir geçerli politika sayılıyor.

Ancak bu politika yalın değil; bunun dışında, bütün devrimler, yapıldıktan sonra en geniş imkanlarla destekleniyor. Çin, Castro Devrimleri, bunların dışında, Asya ve Afrika'daki bağımsızlıkçı ve demokratik devrimler de, desteklenen ve yaşatılan hareketler arasında yer alıyor.

Çözölme sürecinin en belirgin çizgilerinden birisi, hem Doğu Avrupa'dan ve hem de ulusal demokratik devrimleri desteklemekten vazgeçilmesinde yatıyor. Çözölme sürecinin başında, Sovyet sistemi, iktidarının ilk zamanında bir dünya savaşını göze alamamış olmasına ek olarak, bir dünya sistemi olmaktan vazgeçiyor.

Üçüncü başlık ise Sovyet sosyalizminin emperyalizme karşı konumudur; 1917-1987 yılları arasında Sovyet sosyalizminin en belirgin yanı, emperyalizme karşı caydırıcı bir işlev görmüş olmasıdır. Bu dönemde, 1920 yıllarının başında Türkiye'nin Kurtuluş Savaşı'nda, 1950 yıllarının ortasında Suveyş'in Fransız-Britiş kuvvetleri tarafından işgal edilmesinde, Vietnam'daki savaşta, mücadele edenlerin hemen hepsi Sovyet iktidarının varlığından güven ve rahatlık duydular. Bu, Sovyet sosyalizminin en büyük yararlarından birisi olarak hep işlerliğini gösterdi: 1987 yılında politika olarak sona eriyor. 1991 yılında, Amerika Birleşik Devletleri'nin Bağdat'ı bombalaması sırasında ise fiilen bitiyor.

Sovyet sosyalizminin çözölmesiyle asıl kayıpların burada aranması gerektiğini düşünüyorum. Emperyalizme karşı caydırıcı ve eninde sonunda durdurucu ve karşı koyucu bir büyük güç olmadan yeni bir sosyalizm denemesinin nasıl yaşayabileceği sorusu, bu çözölme ile ve çözölmenin sona erdirdiği bu çizgiyle gündeme geliyor.

Çözölme, en önemli sonuçlarının birisini Irak'a karşı başta Amerika Birleşik Devletleri tüm emperyalizmin bomba yağdırdığı bir zamanda ortaya çıkarıyor. Fakat tam burası, yaratıcı bir paradoksla, bir başka ipucunu ve yeni düşünme çabalarını zorluyor. Son olarak bunun üzerinde durmak istiyorum.

Küçük Irak, "üstün teknoloji" ile propaganda edilen başta Amerika, arkasından Büyük Britanya, Fransa, Mısır, Suriye, başka ülkeler, kendisinin de bu takıma alınması için fırsat üzerine fırsat yaratan Türkiye'ye karşı bir direnç gösterebiliyor; Washington bile, şimdi bu direncin üç-dört ay sürebileceğini açıklamaktan çekinmiyor. Neden? Bunun bir tek cevabını görüyorum; Irak cephane üzerine oturuyor.

Bir durum ortaya çıkıyor; bir yıkım, bir paradoksu yaratıyor.

Şimdiye kadar ilerici olmak, Sovyet marksizminin ağır endoktrinasyonu altında, barışcılığı ve silahsızlanmayı savunmayı gerektiriyordu. Böyle anlaşıyordu. İlerici olmak, Sovyet sosyalizmini nükleer saldırıdan korumak için nükleer silahlara karşı olmakla özdeş tutuluyordu; şimdi nükleer başlıklara sahip olma ihtimali, Irak'ı, bir gözü dönmüş, "üstün teknoloji" bir sürüye karşı koruyabiliyor.

Bunu düşündürücü buluyorum.

Her sosyalist devrimcinin her gelişme ve imkanı, yalnızca ve yalnızca kendi devriminin gerekleri açısından ele almak zorunda olduğunu ekliyorum.

Devrim, iktidara yöneliktir. İyice silahlanmış bir iktidarı almak, aynı zamanda, emperyalizmin kaçınılmaz saldırılarına karşı bir imkan yaratıyor mu? Bir çözülüş ve bir direniş, yeni düşünme süreçlerinin kapısını açıyor.

Eğer bugün, Sovyet marksizminin çözüldüğü sırada bile, dünya devrimi özlemi, tekel devrimler programı varsa, bu yalnızca ve yalnızca Ekim Devrimi sayesinde. Yaşıyor.

